Neri Pozza

proces pentru erezie

Editura Meridiane

Proces
pentru erezie

Biblioteca de artă
Biografii. Memorii. Eseuri

Neri Pozza — *Processo per erezia*
© Copyright 1970 by
VALLECCHI EDITORE, FIRENZE

Neri Pozza

proces pentru erezie

Traducere de
EUGEN B. MARIAN

Prefață de
ANGELA IOAN

EDITURA MERIDIANE
BUCUREȘTI, 1973

Pe copertă:
GIORGIONE — *Furtuna* (fragment)
Veneția, Galleria dell' Accademia
Fotocolor SCALA, Firenze

PREFAȚĂ

Proces pentru erezie *nu este propriu-zis un roman în înțelesul obișnuit al cuvîntului, ci o suită de miniaturi care surprind cu pitoresc și fantezie cîte un moment din tainica existență a pictorilor lagunei venețiene din secolul al XVI-lea. Pornind de la o simplă mărturie istorică, uneori de la fascinația unui tablou, Neri Pozza reușește să contureze o lume, să umanizeze o personalitate, să ofere unui peisaj sau unei fresce celebre, încremenită de secole, freamătul unor clipe de viață, să însuflețească o epocă și în ultimă instanță un oraș: Veneția. Oraș în care se petrec majoritatea episoadelor imaginate de autor, oraș în care el însuși trăiește și s-a format artisticește în preajma lui Antonio Barolini, Toni Giuriolo și Michele Benetazzo. De fapt orașul devine el însuși un personaj al cărții, «regal și mizer», așa cum îl caracterizează eroul fragmentului* Femeia din Dalmația. *Un oraș unic, de o frumusețe stranie și feerică, în care viața palpită tumultuoasă și totuși nostalgică. Pentru că Veneția secolului de aur, ca și Veneția autorului, este un oraș peste care se lasă încet umbrele crepusculului.*

Miracolosissima civitas, *așa cum o salută Petrarca, este în secolul al XVI-lea unul dintre marile centre ale umanismului european, dar în același timp și unul din ultimele sale refugii în fața ofensivei oarbe a Contrareformei.*

În mijlocul unei Italii sfîşiate de conflictele dintre diferitele ei state, obligată să accepte alianţe protecţioniste ale unor puteri străine obscurantiste, de genul Spaniei lui Filip al II-lea, unei Italii care îşi pierde rînd pe rînd libertăţile democratice (cucerite atît de greu după secole de austeritate medievală), Veneţia rămîne singurul stat italian care îşi mai păstrează încă, graţie unei mari dibăcii diplomatice, independenţa: teritorială şi spirituală. În Veneţia raţionalismul individual n-a devenit o anatemă, iar valorile umaniste n-au fost înlocuite brutal cu cele teologice ca în restul peninsulei. Pictura n-a ajuns un exerciţiu de îndemînare care reduce implicit la minimum potenţialul emoţional şi intelectual al artei. Dimpotrivă, Veneţia secolului al XVI-lea cunoaşte o adevărată eflorescenţă a geniilor în pictură. Pentru locuitorii lagunei această artă devine un lucru curent, necesar, aşa cum este pentru noi astăzi tiparul şi muzica.

Legea draconică, rigidă şi dogmatică, instaurată de Conciliul de la Trento care veghează în toată peninsula la respectarea strictei ortodoxii a picturii religioase, în Veneţia se aplică cu totul formal. În timp ce Judecata de apoi *a lui Michelangelo din Capela Sixtină, acuzată de imoralitate, riscă să fie distrusă şi este salvată numai cu preţul unor multiple şi repetate mutilări; în timp ce la Florenţa artişti ca Bartolomeo Ammanati se căiesc în mod public pentru nudurile sculptate în trecut, Veronese la Veneţia — aşa cum reiese din fragmentul conceput de Pozza pe baza documentelor — reuşeşte să împace exigenţa inchizitorilor, aducînd* Cinei *sale cîteva modificări neesenţiale.*

Veneţia este încă un stat puternic care se bucură de o prosperitate materială neobişnuită. Bogăţia sa e monumentală, luxul e exorbitant, serbările, festinurile şi regatele fastuoase.

Dar asta nu înseamnă că ceasul declinului n-a sunat. Echilibrul intern şi european pe care Veneţia se străduieşte să-l menţină este extrem de efemer. În jurul ei tenebrele se strîng tot mai dens. Pavilionul din San Marco care cucerise supremaţia asupra întregului bazin mediteranean, punînd ba-

zele unui adevărat imperiu colonial, este serios concurat de cel otoman. În fața flotei turcești, cetățile de pe insulele cheie ale venețienilor cad rînd pe rînd. În vest, corăbiile spaniole străbat amenințător Mediterana. Pînă și Adriatica, acest «golf al Veneției» atît de scump păzit, este invadată de navele austriece. Drumul spre Indii descoperit de Vasco de Gama minează și el ascendența comerțului venețian. La Amsterdam, olandezii reușesc să întemeieze un centru economic și financiar care va face destul de anevoioasă plasarea capitalurilor lagunei. Portul Veneției își pierde funcția internațională, deși situația sa geografică, la capătul principalelor drumuri ale Europei Centrale, îi asigură încă un trafic important. De fapt, niciodată negustorii germani n-au fost mai numeroși la Veneția ca în acest secol. Fondaco dei Tedeschi — la care se face aluzie în text — distrus de un incendiu în 1505 va fi reconstruit mai vast și mai frumos cu ajutorul picturilor lui Giorgione și Tițian.

Într-o Mediterană disputată de sultan și de Spania, concurată de poarta deschisă spre ocean, Veneția va reuși să iasă din criză numai prin faptul că își îndreaptă atenția spre domeniile sale de pe uscat unde va dezvolta agricultura și industria, îndeosebi cea a lînăritului, sticlăriei și dantelei. Veneția nu trebuie să facă față însă numai unui asalt maritim, ci să înfrunte, pe continent, și pericolul unei coaliții dintre papă, Ludovic al XII-lea al Franței, Maximilian al Austriei, Ferdinand de Aragon și a statelor italiene Florența și Ferrara. În aceste momente grele, orașele de pe uscat rămîn credincioase Veneției. În general republica reușește să se mențină grație unei politici de neutralitate și alianțe, pe cît de abile pe atît de labile, întrerupte cînd și cînd de interludii războinice cu consecințe dezastruoase mai cu seamă pentru populația de pe uscat.

Apariția pe arena istoriei a lui Carol al V-lea va pregăti Veneției o nouă situație delicată, deoarece domeniile lui încercuiesc aproape complet statul venețian. Pe de altă parte, papa nu apre-

ciază deloc politica de toleranță a venețienilor față de eretici. Pericolul turcesc, căruia Veneția nu poate să-i facă față singură, o va constrînge să caute o alianță cu Habsburgii și chiar cu Sfîntul Scaun. Alianța politică presupune și o serie de concesii. Inchiziția va rămîne sub controlul statului, totuși își va extinde din ce în ce mai mult tentacolele, semănînd în rîndurile intelectualității din Veneția germenul neliniștitor al suspiciunii. Pozza surprinde cu o mare subtilitate tensiunea care viciază tot mai mult atmosfera ultimei capitale europene a Renașterii. Este o tensiune mai mult interioară, care se insinuează în sufletele eroilor, amplificîndu-se de-a lungul romanului, cu toate că autorul nu urmărește destinul unui singur personaj. Este însă destinul unei întregi generații, amenințată de aceeași forță care riscă să întoarcă pașii omenirii înapoi, spre un ev care înlănțuise secole de-a rîndul personalitatea umană, elanurile ei creatoare.

În fața tenebrelor secolului, reacțiile artiștilor sînt felurite. Unii caută adăpost în afara Veneției, alții se retrag în atelierele lor, dăruindu-se cu toată ființa operelor pe care le făuresc. Izolați sau nu, în mijlocul vîrtejului monden al Veneției sau în afara lui, ei opun forței care tinde să le răpească libertatea de creație o rezistență surdă și tenace. Spre acești eroi, adevărații susținători ai idealurilor umaniste, se îndreaptă toată simpatia autorului. Dar Pozza surprinde și o pleiadă de artiști și de esteți care se lasă copleșiți de apatia ce începuse să ia locul activității febrile din societatea venețiană de odinioară. O apatie care va transforma, cu timpul, una din cele mai însemnate și durabile republici comerciale ale evului mediu — o republică ce jucase secole în șir rolul de intermediar între Orient și Occident, pe care Bizanțul nu l-a putut deține niciodată, republică ce adusese pe puntea corăbiilor ei mesajul unor culturi diferite, pe care venețienii au meritul să le fi asimilat și decantat într-un nou creuzot — într-o capitală mondială a jocului, plăcerilor și turismului. . . O apatie care îi împiedică pe conducătorii Sere-

nissimei să acționeze și să promoveze reforme capabile să regenereze guvernul și economia. O apatie care va anchiloza Academiile de artă, care va deschide drumul manierismului în pictura venețiană.

Reacțiile unor personalități artistice, într-un anumit context istoric, sînt aproximativ ușor de detectat. Neri Pozza, însă, nu ține să ne ofere o imagine, în plus, a « personalității ». Pe autor îl preocupă « omul », creator al capodoperei. Omul, care s-a contopit de mult în imaginația noastră cu opera pe care a făurit-o. Neri Pozza se străduiește să-l desprindă tocmai din această plasmă a operei lui și să ni-l redea în cuceritoarea sa simplitate umană, cu îndoielile, frămîntările, temerile, slăbiciunile și micile sale satisfacții cotidiene.

Pozza are la dispoziție prea puține documente despre viața și personalitatea acestor mari coloriști ai secolului XVI, cum au fost Tițian, Giorgione, Veronese, Tintoretto, Carpaccio, Bassano și alții pentru ca să știe cu lux de amănunte care au fost reacțiile fiecăruia în contact cu natura, cu semenii, cu societatea în care au trăit.

Tabloul, fresca, schița îi vorbesc însă lui Pozza despre felul în care artistul respectiv a perceput nuanța, unduirea, vibrația luminii pe o stofă, pe pielea unei femei, pe pavajul umed al străduțelor Veneției. Toate acestea îi vorbesc despre felul specific în care a fost impresionat de o imagine, cum a maturat-o în străfundurile ființei sale pentru a o face să izbucnească neașteptat în irizări halucinante. Potrivit felului în care pictorii și-au ales subiectul, și-au dozat lumina, îi va încadra și Pozza în interioare pline de pitoresc, unde plutește o atmosferă caldă, învăluitoare, plină de mister. Dincolo de zidurile acestor enigmatice lăcașuri pulsează o Veneție care participă, reflectînd stările sufletești ale eroilor. O Veneție de o vibrantă poezie, fie că este înecată în pîclă, cutremurată de furtună sau pustiită de ciumă. Deși își adoră cetatea de marmură și apă, majoritatea eroilor au nostalgia locurilor natale, unde privirea poate descoperi în voie inflexiuni coloristice nebănuite, pe funda-

lurile nesfîrşite ale Terrei ferme, unde spiritul lor se poate scufunda în limpezimi telurice.
De fapt Neri Pozza n-a scris o carte. El a pictat cu mijloace literare o lume. Forţa de sugestie a imaginilor trădează dincolo de literat pe plasticianul care a cunoscut febra chinuitoare şi sublimă a eroilor săi.
Convins că un adevărat artist nu dă măsura deplină a posibilităţilor sale dacă se ocupă de o singură ramură a artei, Neri Pozza a pătruns rînd pe rînd în tainele sculpturii, graficii, ziaristicii, poeziei şi romanului.
Pînă la vîrsta de 25 de ani îşi face ucenicia în atelierul tatălui său, de meserie sculptor, realizînd o serie de lucrări în lut şi bronz. Apoi, atras fiind de grafică şi de ilustraţia de carte, fondează în 1940 o editură: «Il Pellicano». În 1945 pune bazele unei edituri, la Vicenza, care-i poartă numele. De atunci a publicat 400 de titluri, realizînd o serie de colecţii legate de istoria artei veneţiene (pictură, arhitectură, desene vechi) şi două serii paralele: Critică *şi* Noua bibliotecă de cultură, *unde au văzut lumina tiparului unele din cele mai valoroase cărţi postbelice. Concomitent, Pozza desfăşoară şi o intensă activitate de grafician, realizînd aproape 200 de gravuri în acvaforte participînd la majoritatea manifestărilor graficii italiene, prezentîndu-şi operele şi în expoziţii personale la Veneţia, Milano, Roma, Florenţa, Torino, Modena, Padova, Vicenza şi recent la Brod Gallery din Londra. Toate acestea nu l-au împiedicat să colaboreze între timp la o serie de ziare importante:* Corrente *(1939—1941),* L'Opinione *(1946),* Stampa, Il Mondo, Fiera Letteraria *în prezent fiind redactor la* Voce repubblicana.
De 15 ani Neri Pozza lucrează la o carte intitulată Commedia familiare, *din care a scris 1000 de pagini şi care reprezintă cronica unui oraş, începînd din 1866 pînă în 1945. De-a lungul acestei perioade sînt relatate evenimente la care autorul a fost martor şi protagonist, îndeosebi privind naşterea şi dezvoltarea fascismului. Între altele, trebuie amintit că Neri Pozza a făcut parte din mişcarea*

antifascistă, în rîndurile grupului Giustizia e Libertà, *fiind chiar arestat de două ori (ianuarie și decembrie 1944*).

Însă nici în romanul fluviu, nici în volumele de poezii (Maschera in Grigio — *1946*, La prigione e altri versi — *1969), sensibilitatea sa de poet nu s-a îmbinat atît de fericit cu viziunea sa de plastician ca în cartea* Proces pentru erezie, *publicată în 1970. Interesul cu care a fost întîmpinată de cititori și de critica italiană, ce a propus-o pentru premiul* Strega, *nu se datorește numai acestor calități « picturale ». Neri Pozza este în primul rînd un mare narator. Dibăcia sa epică se vădește și în faptul că a știut să înfiripeze atmosfera unei epoci atît de îndepărtată în timp, fără să facă apel la un limbaj arhaic. Dimpotrivă, totul este relatat într-o limbă modernă, suplă și extrem de concentrată. Autorul amplifică farmecul personajelor care propagă idealurile umaniste, conferindu-le savurosul limbaj al dialectelor venețiene, din păcate imposibil de transpus în limba română, motiv pentru care nici glosarul din original nu apare în ediția românească.*

Mărturiile fugare, din care Pozza înfiripă personalitatea vibrant umană a celor care au căutat absolutul în efervescența clipei, devin în ultimă instanță o pledoarie pentru simplitate, adevăr și puritate spirituală.

ANGELA IOAN

FEMEIA DIN DALMAȚIA (1510)

Ciuma venețiană din 1510 este amintită în mai multe rînduri de către Sanudo în Jurnale. *Cu privire la moartea lui Giorgione se pot citi scrisorile lui Taddeo Albano și ale Isabellei Gonzaga. Isabella îi scrisese de la Mantova, la XXV octombrie 1510: «...Ni se dă de știre că printre bunurile și moștenirea lui Zorzo da Castelfrancho, pictorul, s-ar afla și pictura înfățișînd o noapte, nespus de frumoasă și deosebită; de este așa, am dori să fie a noastră...»*
Taddeo Albano răspunde: «... răspund Exc.V. că numitul Zorzo a murit de un an și mai bine de ciumă... am stat de vorbă cu cîțiva prieteni de-ai mei, care foarte adesea se aflau prin preajmă-i, iar aceștia mă încredințează că nu se găsește în moștenirea amintită asemenea pictură... Drept este că numitul Zorzo a făcut una lui m. Thadeo Contarini... altă pictură, înfățișînd o noapte, i-a făcut numitul Zorzo unui anume Victorio Becharo... dar nici una, nici cealaltă nu sînt de vînzare la nici un fel de preț...» .
Textul înștiințării răspîndite de Provvisores salutis Venetiarum [1] *asupra modurilor în care trebuie tratată ciuma, este extras din:* Prescrizioni mediche ufficiali [2] *etc... de Canalis și Sepulcri [cf.*

---

[1] Cei ce se îngrijesc de sănătatea veneţienilor, (în latină, în original). (N. Tr.)

 [2] Prescripţii medicale oficiale. (N. Tr.)

Interlocutori

GIORGIO DA CASTELFRANCO	*poreclit Zorzon*
GIOVANNI BELLINI	
MARIA	*femeie din Dalmația*
VALERIO	*chirurg*

« Analele sănătății publice », *vol. XIX (1958) fasc. VI.*]
Cît privește Leonardo, acesta a fost la Veneția, împreună cu Luca Paciolo, cu începere din luna ianuarie 1500 pînă la sfîrșitul lui martie al acelui an (într-adevăr, ziua de 24 aprilie a petrecut-o la Florența). Guvernul Serenissimei îl însărcinase să întreprindă studii pentru un sistem de fortificații pe Isonzo, menit să apere teritoriul republicii de invazia turcilor. Urmele popasului venețian al lui Leonardo se pot citi în Codice Atlant, *fila 234 a și b.*

I.

« Sînt cu toții lunateci, fiindcă astă noapte a fost lună plină », striga barcagiul care trecea călătorii spre pontonul San Silvestro.
Gondola goală spinteca apa crescută și murdară: mai lipsea jumătate de palmă ca să inunde țărmurile. Casele și palatele de pe Rialto păreau că se scufundă în Canal Grande. Siroco-ul lăsa în urma lui o duhoare puturoasă.
Din tîrgul de zarzavaturi, de pește și de vînat se auzea zvonul de glasuri învălmășite ale vînzătorilor care le chemau pe femei la tejghelele lor, larma băieților de prăvălie care alergau cu coșurile, sunetul dogit al clopoțelului din temnițele Economilor. Cei care băteau țăruși pentru a întări parapeturile de la Ca'Loredan își trimiteau unul altuia cantilena, după fiecare lovitură.
Rialto era mai înțesat ca de obicei. Mulțimea trecătorilor se ciocnea, cobora de pe pod, se înghesuia în fața zidului Leului, unde era lipită o proclamație a Consiliului însărcinat cu vegherea sănătății. După ce se dădeau în vileag cîteva cazuri de molimă, se decreta deschiderea lazaretului de la San Servolo și li se ordona chirurgilor să anunțe persoanele atinse de epidemie și să însemne casele. Erau înșirate rînduielile care trebuiau a fi urmate pentru transportarea celor contaminați, pedepsele cuvenite rubedeniilor vinovate

de tăinuirea bolnavilor și se făceau cunoscute răsplățile date pentru denunțurile secrete. Cîinii și pisicile, surprinși că hoinăresc pe ulițe sau piețe, trebuiau să fie omorîți pe loc.
La prăvălia de aromate a Mercedei, un tinerel, înconjurat de un grup de cetățeni, declama pe un ton plin de haz înștiințarea dată de *Provvisores salutis Venetiarum*, în care erau înșirate leacurile ce trebuiau să fie folosite de către cei sănătoși și de bolnavi împotriva ciumei. « Cei sănătoși — citea flăcăiandrul — vor trebui să bea în fiece dimineață, în revărsatul zorilor, două degete din udul lor înșile, luate la jumătatea ușurării bășicii, iară seara cu un dumicat de pîine muiat în oțet să înghită șapte rămurele de vîrnaț, înainte de cină, și să o țină astfel cîtă vreme dăinuie primejdia, și să se păzească a se împerechia cu muiere. Pentru femeile sănătoase, cuminte este a urma aceeași îndrumare și, dacă le vin umorile menstruale, să ia urina de la altă femeie. Copilașilor care nu sînt în stare a bea udul, să li se dea puțin vîrnaț. . . dimineața și încă puțin seara. »
« Leacuri pentru bolnavi », citea mai departe flăcăiandrul, strîmbîndu-și gura.
« De îndată ce se simte rău cineva, să urineze cît poate de mult și să-și bea tot udul, iară apoi, dimineața, să bea din udul său două degete și seara, înainte de cină, încă o dată. . . iară de va simți durere și va vedea vătămătură sau obrinteală la vreo parte a trupului, pe loc să ia din scîrna sa, ori făcută proaspăt de alții, și să o pună peste gîlmă și să o schimbe tot la trei ceasuri odată, iar de va fi o zgaibă ruptă, să o spele bine, cu udul. . . și trebuie să mănînce bucate bune, dacă are, și să bea în loc de vin apă de orz. »
« De pacostea venită o dată cu luna » — spuneau oamenii, împrăștiindu-se fără grabă pe ulițe — « nu mai poți scăpa ». Alții se încontrau, ziceau că nu-i așa, țăranii plecaseră în cele din urmă din Veneția, pentru a se război cu oștile împărătești, luptele se purtau departe, la Montagnana,

pe Pad, la tabăra din jurul Mantovei; și apoi în Friuli, la Palmanova. În oraș încă nu se declarase apariția ciumei; între Veneția și uscat se afla Laguna, bărcile care plecau erau supravegheate de către Consilierii însărcinați cu sănătatea cetății; străinii erau puși să-și scoată veșmintele și cercetați de chirurgi la podul de bărci dinspre Mestre, înainte de a căpăta adeverința că pot intra în Rialto.

Totuși, noi proclamații erau lipite pe ziduri — spunea careva — sub porticurile din piața San Marco, se vorbea de mobile arse la Miracoli, de veșminte presărate cu pucioasă și aruncate în flăcări. Galerele care intrau în rada Arsenalului, cu grîne și carne încărcate la Chioggia, debarcau mărfurile sub priveghierea atentă a Învățaților pricepuți în molime.

Zorzon se oprise să-l asculte, surîzînd, pe tinerelul care citea leacurile prescrise împotriva ciumei și să tragă cu urechea la palavrele înspăimîntate ale oamenilor. În aerul dimineții plutea o lumină vîscoasă, posomorîtă, stăruia miros de bălegar și fum de paie arse. Mergînd către casa lui Bellini, sfredelea cu privirea canalele și brațele de apă, observînd în treacăt zidurile ulicioarelor, tencuielile scorojite și părăduite, pietrele mucede, cuprins de un fel de neliniște obscură. Mușchiul catifelat al treptelor care coborau spre canale și pulberea salină care înălbea fațadele caselor îndreptate spre apă îi trezeau senzația că străbate o criptă părăsită.

Trecînd prin Santa Maria Formosa, simți pe obraz un suflu fierbinte de siroco. Pe fundalul artificial al caselor și deasupra dalelor de culoarea plumbului topit, cerul compact părea o pînză lăptoasă. Aerul era de nerespirat. Scîrbit de porțile unsuroase, de grilajele ruginite, sfredelea cu privirea prin văgăunile dughenelor cufundate în penumbră, unde oameni tăcuți stăteau pironiți în fața treburilor cu care se îndeletniceau. Nu iubea Veneția. Locuia acolo pentru a trăi în mijlocul lumii artistice a epocii sale, ca să împărtășească viața și ideile prietenilor, ale străinilor

care veneau din toate părţile continentului, dar îl stingherea oraşul izolat pe apă, înţesat de case, ticsit ca un viespar, iar cînd trecea din ulicioare în piaţete, cînd intra pe sub arcade şi ieşea pe cheiuri, avea impresia că zidurile putregăite, marmurile murdare şi sfredelite ale bazarurilor şi ale palatelor senioriale nu alcătuiesc decît un joc de cărţi puse acolo ca să slujească drept culise unei vieţi fictive, şi că viaţa adevărată s-ar afla departe de acea pompă augustă şi, totodată, zdrenţăroasă. Ar fi dorit oare să se afle într-un oraş deosebit de Veneţia? Nu cunoştea Roma, dar i-ar fi plăcut un loc unde casele să creeze un contrapunct cu cerul, iar în jurul lor să se vadă copaci mari, cîmpii şi ape. Depărtările se măsoară după înălţimea plantelor şi deschiderea poienelor, străzile trec prin mijlocul lor, iar linia orizontului îndepărtat o conturează colinele.

« Puteam să-l ascult pe Soranzo, să-l însoţesc la Milano » — se gîndea artistul, şi căuta să-şi închipuie cum arăta Castelfranco, cotropit de soldaţii lui Maximilian, focurile pîlpîind pe la răspîntii şi de-a lungul bastioanelor, piaţa devastată, cu dughenile goale, şi femeile care pîndeau mişcările de pe străzi, de după obloanele trase. « Ce mă ţinea legat aici? »

Nici unul din prietenii săi nu se întorsese la Veneţia. Ostaşii imperiali care luptau împotriva Republicii vegheau la porţile oraşului. Contarini şi Vendramin erau poate la Asolo, Andrea Oddoni colinda ţinuturile sale beluneze, Gabriel Marcello îşi găsise adăpost la Montegalda. « Mîine » — cugetă mai departe, cu gîndul tot la Soranzo — « iau o barcă la Mestre şi mă duc în căutarea lui. » Trecu lipit de zidul Şcolii schiavonilor şi după ce mai făcu cîţiva paşi, ieşi în piaţeta della Bragora. Bătu în uşă, ciocănind discret de două ori.

Cuprins de scrupule, îşi privea îmbrăcămintea, cămaşa imaculată, pieptăraşul şi pantofii. Maestrul avea să-l scruteze cu obişnuita sa seriozitate, rîzînd de capriciile modei. După ce o salută pe Veronica, urcă scările, cu pas sprinten.

În încăpere, maestrul, înfășurat în mantia-i neagră, cu o pătură trasă peste picioare, citea lingă fereastră și ținea pe genunchi căzănelul de aramă cu jăratec, mîngîindu-l cu mîinile sale descărnate. Auzind cele două bătăi ușoare în ușă, își scosese în grabă ochelarii, privea în beznă, încrețindu-și pleoapele. Recunoscîndu-l pe Zorzon, zîmbise.

« Ferice de mine că te văd » — rosti cu glasul scăzut. Tînărul, făcînd un semn cu capul, care vădea stima arătată, rămăsese în picioare, așteptînd să fie poftit a se așeza.

În timp ce maestrul închidea cu băgare de seamă cartea și îndepărta pupitrul pentru lectură, Zorzon tresărise ușor, după cîțiva ani revedea pe perete, în spatele bătrînului, mica pictură pe lemn a lui Da Vinci: *Maria cu pruncul și Sfînta Ana*, aducîndu-și aminte de frămîntarea stîrnită printre oaspeții mai vîrstnici ai atelierului, cînd Bellini arătase formele confuze ale peisajului și densitatea aerului. Ideile noi sînt salutare chiar și pentru maeștrii care nu le înțeleg. Într-adevăr, unii ascultaseră cu neîncredere propunerile de a se renunța la desen; alții băteau cîmpii asupra forței de-a sugera virtuțile spirituale pe care figurile trebuie să le aibă, în mișcare și expresie, vestind astfel emoțiile sufletești. Niciodată nu se mai văzuse în atelier atîta efervescență pentru o pictură, fiecare îmbrățișa o opinie sau o respingea cu dispreț.

Acum, după ce trecuseră cîțiva ani, Zorzon revedea cu ochii împăcați tabloul lui Da Vinci. Atunci puzderia de aiureli, lungind vorba fără nici un rezultat, ar fi căpătat un înțeles dacă ar fi spus careva: « Da Vinci a văzut bine, dar la el lumina e reflectată, în timp ce a noastră e aceea a soarelui, care cade perpendicular. Rămîne deci un toscan, ca și prietenii lui, dedați speculațiilor geometriei, cu deosebirea că aceia stau în cabinetul lor, nu văd altceva decît lumea perimată a cărților, pe cînd el este un liliac, o creatură a amurgului, care-și fîlfîie greoi aripile prin tenebre, de la asfințit pînă în zori, observînd

și însemnîndu-și natura lumii și a oamenilor». Bellini le povestise atunci că Da Vinci — colo, în atelierul lui, între două schițe ale fortificațiilor și palisadelor pe care Republica trebuia să le ridice pe Isonzo, ca să se apere de turci — se apucase să picteze, pentru a explica fără echivocuri concepția sa asupra noii picturi: voia să se ajungă la îndepărtarea liniei drepte care nu există în natură, nu reprezintă forma scăldată în lumina ei, în schimbarea culorilor și în perspectiva neregulată a orizonturilor.

Idei admirabile, gîndise Zorzon; dar gălbejeala funestă a luminilor și a umbrelor brune și albastre, ambiguitatea indiscretă a corpurilor și a gesturilor îi repugnau. Nu putea suferi culorile acelea sufocate de bitum și de verdele ca mușchiul, și totuși îl subjuga cu o atracție nedefinită, de parcă, pictînd, Da Vinci ar fi lăsat deoparte culorile zilei pentru un clarobscur mai tainic, surprins într-o sibilinică suită a semnificațiilor. În intensitatea lor aluzivă și înlănțuită era un gînd atît de tainic încît cu nici un chip nu puteai să-l descifrezi și, în dezvăluirea formelor, descopereai anumite semne, ca niște zgîrieturi învîrtejite, de o frumusețe nemaivăzută nici la Bellini. În perioada aceea, fusese cu neputință, intrînd în atelier, să scapi de fascinația acelei pînze; iar Catena fusese ispitit de ea în asemenea măsură încît într-o bună dimineață tabloul lui Da Vinci dispăruse.

În jurul acelei dispariții se născuseră multe legende. « Rogu-te, fii bun și te așază » — rosti Bellini. « Știi — urmă cu glasul lent — că nu ne mai vedem de aproape doi ani? Îmi ziceam: pesemne că s-a întîmplat ceva. Să fi plecat cu prietenii lui la bătălie? Mă gîndeam și la asta, dar nu mi se părea o idee potrivită cu firea dumitale. S-ar fi cuvenit să te caut, dar sînt delăsător, vîrsta înaintată îmi rătăcește gîndurile. Frescele zugrăvite de domnia ta la Fondaco i-au făcut pe lăudăroșii flecari să macine atîtea... Nu ți-a ajuns cumva la urechi, răstălmăcită cu răutate, vreo părere de a mea? »

Surîsul liniştitor al tînărului risipi orice îndoială de pe chipul lui Bellini.
« Ştii domnia-ta » — grăi — « că Veneţia aceasta devine o cetate tare nesuferită? Mă tot întreb şi nu pricep ce se întîmplă. Izbucnesc între maeştri sfidări şi neînţelegeri izvorîte din pricini neroade. Toţi vor să fie ei cei dintîi şi, pentru a lucra modern, zugrăvesc lucruri necugetate. Literaţii umflă şi ei lucrurile, pentru ca operele să pară mari, cînd ar face mai bine să tacă. Literaţii nu cunosc arta de a plăsmui, nu pricep o iotă din pictură, habar n-au de virtuţile culorilor, de forţa luminii. Scriu epistole erudite, citîndu-l pe Aristotel, şi cu flecărelile lor nesărate nu fac altceva decît să îngroaşe şi mai mult tenebrele. E ruşinos să-i vezi pe unii maeştri cum îi îmbrăţişează, cum îşi fură unul altuia negustorii, ocrotitorii, cum îi linguşesc pe preoţi. Nici în ruptul capului nu pot pricepe ce legătură pot avea cu arta asemenea făţărnicii. Oare unui artist nu trebuie să i se recunoască meritele după cît preţuieşte? »
Zorzon îl privea mai departe, clătinînd din cap.
« Ar trebui » — glăsui el — « să-l luaţi drept pildă pe Lotto. »
« Ai dreptate, este un maestru discret, cumpătat. Cîştigă puţin fiindcă nu e preţuit cum s-ar cuveni. Dar tablourile sale au focul sacru. Pînă la urmă va izbîndi. »
« Sînt multe feluri de a izbîndi » — rosti Zorzon — « unul ştie să-şi aştepte ceasul cu răbdare, în vreme ce altul, cum e Vecellio, ţine să triumfe chiar folosind violenţa, numaidecît, şi îşi arată colţii. Cînd a sosit momentul de a se primi plata pentru frescele de la Fondaco tedesco, el a dictat împărţeala. Învoielile fuseseră statornicite altfel, şi, dacă vreunul se ţinea dîrz, se putea naşte şi o gîlceavă. »
« Păcat » — şopti moşneagul — « Vecellio este un tînăr dăruit cu geniu, dar necioplit şi avid. Îţi aduci aminte ce s-a petrecut aici în atelier? Cînd este vorba de împărţeli, nu merit reproşuri.

Totdeauna m-am purtat după dreptate. Aşadar, v-aţi despărţit?»

«Despărţit, şi am rămas prieteni».

«Mai bine aşa; cînd ştii cum este croit un om, te deprinzi cu firea lui. Dar nu-ţi lipseau datele trebuincioase.»

«Desigur, dar nu am izbutit să pricep de ce este atît de avid. Trăieşte retras, are neamuri înstărite.»

«A pune bani deoparte» — spunea bătrînul — «este curată patimă. Omul se poate naşte zgîrcit, nu ştii? — la fel cum l-ar aduce pe lume maică-sa ghebos. Cine o să-i mai îndrepte atunci cocoaşa? Hai, ia vorbeşte-mi despre treburile dumitale. O să faci pentru Bragora acea *Sacra conversazione*?»

«Îmi pare rău, dar nu pot. Am refuzat chiar comanda unei mici icoane pentru San Giovanni Elemosinario. Nu am fantezie pentru asemenea lucruri.»

«Dar Madona din Castelfranco?»

«E drept, ieşeam din atelierul domniei voastre cu meşteşugul însuşit, dar duceam lipsă de idei. Şi, totuşi, nici măcar atunci nu aveam har pentru pictura sacră. Cît despre pînza aceea din Castelfranco, am pictat-o pentru un soldat din tîrgul meu, îmi plăcea ideea luminii care cade peste cîmpia pustie; şi apoi, locuia acolo o fată cu care fusesem în vorbă, voiam ca prietenele ei să-i vadă chipul în vîrful altarului. La douăzeci şi cinci de ani, ce vreţi, omul e cam zănatec. M-am întors la Veneţia, am început să privesc în jurul meu. Totul îmi deştepta curiozitatea, atît de multe idei se vînturau; dar cînd l-am întîlnit pe trevizanul Torretto şi ne-am apucat să studiem muzica, dintr-o dată mi s-au deschis ochii. Îmi plăcea să-l urmăresc cum aşternea pe hîrtie tabulaturile unui cîntec, cum îl intona. Legile armoniei mă tulburau. Nu se află pe lume nimic mai slobod decît sunetele . . .»

«Apoi» — urmă Bellini cu glas domol — «ţi-ai pierdut pasiunea pentru muzică şi te-ai înflăcărat pentru şcoala de la San Bartolomeo, studiind geometria cu Luca Paciolo . . .»

« Atîtea și atîtea lucruri » — rosti Zorzon, căzut pe gînduri — « aritmetica și filozofia; îmi părea că trebuie să le știu pe toate și că-mi lipsește timpul trebuincios. Și arhitectura cu părintele Giocondo, cînd lucra la Fondaco. Cu doi ani în urmă m-am întors la școala de la San Bartolomeo, veneau acolo Manuzio, Erasm citea din *Adagia* și glumeau pe seama zgîrceniei lui Torresani. »
Veronica, care intrase în încăpere pe vîrful picioarelor, puse pe masă o cană de metal și o tavă cu ceștile. Turnă pentru amîndoi, fără a scoate o vorbă, un lichid fierbinte, de culoare verde.
« O tizană prinde bine — spuse bătrînul — trebuie să fim cu luare aminte cînd izbucnesc molimele. »
Băură.
« Știai că Vettor a plecat în Dalmația? » — întrebă Bellini.
« La prima veste despre epidemie, s-a rugat de custodele Școlii Schiavonilor și a urcat pe puntea unei corăbii de pescuit care se îndrepta spre Grado. »
« E primejdie ca molima să se întindă? »
« E cu putință, dar nimeni nu izbutește vreodată să prevadă acest lucru. Ocîrmuirea, deputații, consilierii, chirurgii iau măsuri, lipesc pe ziduri proclamații, ard lucruri, denunță și pedepsesc. Cîteodată ajută, dar dacă vrei să te ferești de prăpăd, e mai cuminte să pleci departe. »
« Vecellio o fi fugit la Cadore » — spuse Zorzon.
« La mine în atelier nu mai este nimeni. Toți au luat-o la sănătoasa » — spuse Bellini.
« Și domnia voastră? » — întrebă Zorzon, ridicîndu-se.
« Ce vrei să-mi facă mie ciuma? Sînt bătrîn. Mi-am trăit traiul. Ascultă-mă pe mine, ia seama la sănătatea dumitale. Și după ce va fi trecut ciuma, să nu mă dai uitării. Tare mă bucur că te-am văzut. »
După ce își luă rămas bun de la maestru, Zorzon ar fi voit să dea o raită prin oraș, să se convingă cu ochii lui ce era cu proclamațiile, să stea de vorbă cu
 careva vrednic de crezare, care să aibă experiența

epidemiilor. Pînă și Michiel, care detesta uscatul, plecase departe de Veneția; cît despre ceilalți prieteni, putea presupune că nici unul, înștiințat fiind de pericol, n-avea să facă un singur pas pentru a se înapoia. Ieșit pe malul Schiavonilor, își închipui orașul ca pe o capcană închisă din toate părțile și zîmbi sarcastic la gîndul că nu rămăsese nici măcar o gaură prin care să fugi.

Malul era aproape pustiu, bărcile stăteau cu velele legate. Pe digul insuliței San Giorgio ardeau focuri mari. Căuta cu gîndul casa unui prieten la care să se poată duce și i se părea cu neputință să fi rămas fără nici unul. Vittorio Beccaro, căruia i se încredințase o solie la papa, cine știe cînd avea să se întoarcă. Iar ceilalți? Cine ar fi cutezat să părăsească vilele bine apărate, pentru a pica în toiul ciumei? Mergea de-a lungul țărmului și simțea în cap scîrțîitul țîțînelor și vaierul porților capcanei, care se închideau una după alta, și-i pierise cheful să fugă. Privea laguna învăluită în negură, apa de culoarea noroiului, spărgîndu-și molatec undele pe pietre.

La San Giorgio, văpăile focurilor se înălțau tot mai sus.

Sub porticul palatului dogelui, grupuri de străini vorbeau cu însuflețire, așteptînd să-și scoată zapisurile de expatriere. Se recunoștea naționalitatea fiecăruia după graiul folosit, iar averea după îmbrăcăminte, după numărul slujitorilor și după bagaje. Împărțiți în grupuri, se spionau unii pe alții, vorbeau cu notarii, gesticulau și blestemau. Femeile, așezate roată pe cufărașele lor, își împărțeau tainele, susurîndu-și-le la ureche. Un pîlc de oameni se ținea după un maur care se îndrepta către o barcă încăpătoare, nu prea departe, în marea învălmășeală și hărmălaie a hamalilor tăbărîți asupra bagajelor. Mormane de resturi și gunoaie rămăseseră pe sub porticuri. « Dau bir cu fugiții » — murmură Zorzon, și observă alți străini care se aciuiaseră între două coloane. Se uita cu atenția printre saci, la provizii și la pungile legate cu sforicele, ca și cînd ar fi

trebuit să găsească printre ele vreun chip cunoscut. Străbătu țărmul, privind cu atenție, asemenea cuiva care caută pe cineva anume printre cei gata de plecare, și ajunse în piața lîneturilor. Pe porțile mari, larg deschise, se revărsa duhoarea grea a baloturilor îngrămădite.

Așezată pe trepte, lîngă un sac gros din abà viorie, o femeie tînără, cu un cățeluș gălbui la picioarele ei, îl privea. Mai tîrziu gîndindu-se din nou la întîlnirea aceea, avusese senzația că străina — care-l recunoscuse de departe — îl atrăsese cu ochii în partea aceea și-i călăuzise pașii. Acum coincidența prezenței cățelușului, mișcarea corpului, rochia albă boțită și înclinarea chipului îi aminteau brusc de o după amiază de furtună, cînd se întorcea de la țară de-a lungul Avenalului; și nu prea departe de Castelfranco, în crîngul Abelei, surprinsese îndărătul unui tufiș o femeie goală care-și alăpta pruncul. Stătea pe un cearceaf și, la foșnetul rămurelelor stîrnite de vînt, se întorsese.

Pe cerul brăzdat de fulgere se și simțea răpăitul ploii.

Nu exista nici o legătură vizibilă între femeia cu cățelușul și amintirea aceea îndepărtată a femeii care alăpta, dar simțămîntul nelămurit al unei lumini care se preciza pe chipul și în atitudinea ei îl făcuse să tresară. Se oprise s-o privească.

Ea îi înfrunta privirea cu semeție.

« Plecați »?

« Voiam să plec, dar nu este cu putință », răspunse femeia.

« De ce? »

« Nu am zapisul de expatriere. »

« Încotro vă îndreptați? »

« Spre Ragusa, dar nu este îngăduit să te duci în ținutul Dalmat, din pricina molimei. »

« Vă e teamă? »

Necunoscuta înălță capul. « Teamă, nu, dar vreau să-i ajung din urmă pe ai mei, care au pornit pe mare noaptea trecută, fără hîrtii. »

 « Haide, ridicați-vă, vom merge să cerem zapisul. »

Femeia, dînd drumul cățelușului, se ridicase în picioare, cu o docilitate neașteptată și, deși se arăta bucuroasă să primească ajutor, îl privea pe bărbat cu ochi bănuitori, fără a face un singur pas.
« Sînteți notar? » — întrebă.
« Nu sînt nimica, dar am prieteni. Haideți, dați-mi sacul domniei voastre. La hanul Trevizanei puteți găsi un adăpost bun. »
« Dar eu nu am nevoie de adăpost » — rosti femeia, cu tonul iritat și dezamăgit.
« Aha, dormiți sub arcadele din San Marco . . . »
Zorzon chemă un barcagiu, o ajută pe femeie să coboare în gondolă. După ce se așezară amîndoi, nu mai scoase o vorbă. Privea apa tulbure și îi asculta plescăitul, cînd undele se izbeau de flancurile bărcii. Palatele, casele cu obloanele trase și cu porțile zăvorîte, se perindau prin fața lor, fără nici un semn de viață. Din cerul împînzit de nori cobora o lumină alburie și opacă.

II.

« Doar îți spusesem, Maria, că un zapis de expatriere nu ți se eliberează numaidecît. Cei însărcinați cu asemenea treburi vor să aibe timp. Întoarce-te pe dată la han și nu ieși de acolo pînă ce nu-ți trimit eu vorbă. În jurul nostru pîndește primejdia, s-au ivit multe cazuri de ciumă. »
Femeia, rămasă în mijlocul încăperii ca o vulpe prinsă în capcană, își rotea privirea cu o neîncredere înciudată, ținînd la picioarele ei sacul cel gros de abà.
« Nu pot » — zise ea, cu glasul înspăimîntat — « la han s-a abătut ciuma. Azi dimineață l-au dus pe grec la lazaret. Trevizana m-a scos din odaie și m-a trimis aici pe-ascuns, mai înainte de-a fi sosit cioclii. »
« Cumsecade femeie și Trevizana asta ! » —exclamă pictorul, parcă ar fi glumit, cu chipul serios — « acum nu-ți rămîne decît să te ascunzi în alt han; sau poate, dacă preferi, să locuiești aici . . .

măcar pînă cînd voi fi căpătat zapisul de expatriere. »

Ea clătina din cap, ca și cum ar fi vrut să spună că, oricum, din clipa aceea fusese prinsă-n laț.

« Casa este mare » — spuse bărbatul — « și apoi vei sta la catul de sus. Haide, să mergem. »

Apucînd-o înainte pe coridor, Zorzon urcă treptele scării de lemn; Maria îl urmă pășind pe vîrful picioarelor, la oarecare distanță.

« Uite » — și împinse ușa ca s-o lase să treacă. «Te vei mulțumi cu-atît. Sper să nu-ți lipsească nimic. La revedere. »

Femeia, alergînd degrabă la ușă, puse ivărul. Ascultă pașii care coborau scara și răsuflă ușurată. Apoi trase perdelele, de parcă s-ar fi temut de vreo privire indiscretă din casele de peste drum. Se învîrtea prin cameră, atingînd cuvertura albă a patului, oglinda, ligheanul de pe măsuță, mînerele dulapurilor, și se opri în fața unui mic tablou unde era pictată o femeie cu o ramură înfrunzită în spatele ei.

Încet-încet i se domolea neliniștea, deprinzîndu-se cu odaia: trăgea sertarele și le auzea cum scrîșnesc, cu o ușoară înfiorare deschidea ușițele scrinului, dezamăgită că nu găsește nimic înăuntru. Atunci începu să cerceteze iarăși cu privirea încăperea, plină de încredere și speranță în omul acela trufaș și tăcut, care părea că se apropie și totodată se ferește de ea, cu căutătura lui sfredelitoare, căreia nu-i scăpa nici un amănunt. Negreșit, mai era puțin pînă la amiază. Maria asculta glasurile tînguitoare ale femeilor, pe ulicioare și în piațeta de sub fereastra odăii. Se întreba dacă în casă se găsea vreo slujnică, vreun servitor. Îi era foame. Se pieptănă cu grijă, înfigîndu-și pieptenii în păr, netezindu-și cu mîinile veșmîntul mototolit. După ce trase ivărul, coborî cîteva trepte.

Pe palier se opri să asculte, în toată casa părea că nu e țipenie de om. Făcu cîțiva pași în vîrful picioarelor și se ivi în capul scărilor, începu să coboare, lunecînd cu mîna pe balustrada netedă.

 Jur împrejurul încăperii în care intrase se zăreau

jilțuri mari de piele, acoperite cu perini, precum și o vitrină cu instrumente muzicale. Recunoscu două lăute. Ținîndu-și răsuflarea, împinse ușița, atinse ușor strunele; un zumzet grav umplu sala. Atunci ciupi la întîmplare strunele și sunetele vibrară cu ecou prelung. Se gîndi că era singurul fel de a-l chema pe stăpînul casei și a-i spune că în dimineața aceea încă nu pusese nimic în gură.
« A, știi să cînți » — spuse Zorzon, stînd drept în pragul ușii.
Maria se rușină să-i spună că-i e foame, cînd amfitrionul se gîndea la muzică. « Ia-o » — îi spuse, arătînd spre instrument — « ar putea să te mai înveselească. »
« Nu e nimeni în casă? » — întrebă ea.
« Sînt eu, nu-ți este de ajuns? »
« Mi-e sete — spuse femeia — mi-e gura tare uscată, parcă mă arde. De azi dimineață, de cînd am fugit de la Trevizana, nu am făcut altceva decît să mă gîndesc la clipa în care am să-mi pot potoli setea. »
Pe Zorzon întrebarea aceea nu-l surprinsese, deși trăda din partea lui o scăpare de neiertat, o conduse în altă încăpere. Pe masă era o tavă plină cu struguri stafidiți. « Aș putea să-ți ofer vin », zise. « Nu, nu » — răspunse Maria, care luase de pe masă un ciorchine și îl ciugulea bob cu bob, vîrîndu-le repede în gură. Privi în jurul ei. Încăperea cea lungă era tăiată în două de o mică platformă. Pe un șevalet se afla o pînză cu trei figuri.
« Flăcăul acesta seamănă cu cineva cunoscut de mine » — zise Maria, arătîndu-l cu degetul. Mînca strugurii cu lăcomie.
« Găsește-ți un loc comod, stai jos » — glăsui el, fără să-i răspundă. Acum își dădeau seama, pentru prima dată, că se privesc fără martori: ea ferindu-se să-l privească drept în ochi, căutînd prin încăpere ceva care s-o scoată din încurcătură; el măsurînd-o cu o atenție aproape provocatoare, nu lipsită de duritate.
« Acum s-ar cuveni să mă ajuți să înțeleg » — începu vorba Zorzon — « pentru că eu sînt încredințat că te-am mai văzut undeva. »

Ea răspunse pe dată: « E cu neputință ».
« Şi cu toate astea » — rosti el, cu glas răbdător — « nu se poate să te fi luat drept altcineva. »
« Îți spun că nu e cu putință » — și tonul femeii era atît de categoric, încît nu admitea replică. O clipă domni tăcerea.
« Şi cum se face că te afli la Veneția? »
« Avem aici piețele noastre » — răspunse ea, cu același zor, dar în glas i se simțea mai puțină încordare.
Părea că a mai uitat de povara gîndurilor care o tulburau, privea drept înaintea ei și nu vedea decît tablouri și iar tablouri. Ce pictor ciudat! Pricepea, în clipa aceea, că trebuia să fie unul din acei maeștri care pictează pe altare sfinți și minuni. Anul trecut, fusese gata-gata să dăruiască un stindard Sfintei Ana, pentru împlinirea unei dorințe — acum vorbea cu glas liniștit — cu un an în urmă, înainte de a sosi la Veneția cu încărcătura de lîneturi, străbătuse coasta într-o trăsură, venise la biserica San Marco ca să-și boteze pruncul. Ce frumoasă călătorie! Sfînta Ana i-l scăpase de friguri și ea făcuse juruință să-l ducă la cristelnița din Veneția. Dar venea în oraș și pentru a vinde lîneturile, ea încheia învoielile cu lînarii. Se știe ce fel de oameni sînt aceștia, lumea îi cunoaște. Dintre cei din breasla lor, ea îi trata cu cea mai mare răbdare. Tatăl ei era bătrîn, bărbatul murise la o vînătoare. În jurul Ragusei, turmele lor acopereau tot muntele.
Zorzon îi asculta spusele întretăiate și dezlînate. În anotimpul frumos, urma Maria, încărcau în galere baloturile de lînă, dar anul trecut se născuse pruncul și nu voise să-l expună la primejdiile drumului pe mare. Dar, chiar și fără el, prefera să vină la Veneția pe uscat, căci primăvara satele de pe Isonzo și de pe Piave, cu cîmpurile smălțuite de flori și hanurile lor, i se păreau cele mai frumoase ținuturi din lume.
« Ai o casă mare » — îi spuse Maria, cu încrederea redobîndită. « Veneția este un oraș de seniori, cu sumedenie de corăbii în port, cu palate, biserici pline de aurării și damascuri, bărbați și femei cu

veşminte frumoase, serbări şi procesiuni, şi întreceri de vîslit. Oamenii cîntă la slujba religioasă şi, prin pieţe, sînt veseli, dănţuiesc într-una. »
Femeia răsuflă din nou adînc. « Nu s-ar zice, dar sînt oameni şireţi » — urmă ea — « cu ochiul ager. Lînarii îţi fac o comèdie întreagă, privesc lîna cu dispreţ şi cînd se tocmesc pentru firul tors, îl răsucesc, îl ard, îl adulmecă şi-l aruncă apoi cît colo. După aceea trag din învoieli şi rup din preţuri, numără de patru ori ducaţii şi nu vor nici în ruptul capului să-i cîntărească. Ducaţii lînarilor veneţieni sînt cei mai uşori din toate ţinuturile Republicii. »
Zorzon surîdea.
« Nu-i vorbă, dar şi giuvaergiii, neguţătorii de mătăsuri, dantelăresele care ţin prăvălii în Mercerie, tare iscusite mai sînt ! ce mîini au, dar şi cum se mai întind la taifas ! »
« Totuşi, oraşul îţi place. »
« Cîtuşi de puţin, e murdar, plin de lucruri false, de vicleşuguri, e un talmeş-balmeş aici de te înspăimîntă. Nu rîde de mine, eu trăiesc într-un ţinut rustic, acolo domneşte rînduiala, albul e alb şi negrul rămîne negru. Nimeni nu înşeală, iar femeile stau la ele acasă. »
« Dumneata nu, Maria ».
« Eu nu, dar aşa mi s-a poruncit. În curînd taică-meu îmi va găsi alt bărbat şi va avea el grijă de lîneturi, va veni şi la Veneţia. » Se oprise. « Cînd îmi vei aduce zapisul ? »
« Chiar astăzi mă duc iarăşi la Palat, să aflu ce-i cu el. »
« Îţi mulţumesc, fă-mi acest bine. Stau ca pe jăratec. »
« Voi face tot ce-mi stă în putinţă. Te rog stăruitor, cît timp lipsesc eu de-acasă, să nu răspunzi la nimeni. Hai, du-te sus şi aşteaptă acolo. »

III.

După ce se întorsese în odaia ei şi pusese zăvorul, Maria se trînti pe pat şi ceasurile se scurseră.

I se învălmăşeau ameţitor în minte gîndurile la casa ei, care se pregătea de iernat, la oile şi caprele care coborau de la păscut la stîne de Sfîntul Ciril, la culesul viilor, la caii care trebuiau să fie vînduţi, la tîrgul ţinut de ziua morţilor. Era liniştită în privinţa încrederii părinţilor în soarta ei, nici unul nu avea să se înspăimînte dacă n-o vedeau sosind odată cu oamenii fugiţi din Veneţia. Acum, că navele nu mai ieşeau din porturi, călătoria pe uscat avea să urmeze un itinerar precis: trecea prin Friuli, scurta calea tăind peste Isonzo şi Tagliamento, luînd-o către Palmanova, şi de acolo se abătea spre Grad, unde putea să ia o corăbioară pînă la insulele sfinte, Leonzio şi Fortunato, şi de acolo să se îndrepte către Martinaz. Nu avea să întîmpine greutăţi pentru a găsi un poştalion cu care să coboare pînă la Crumiza. Iar acolo, prietenii ei, ciobanii, aveau s-o ia cu ei şi s-o ducă pînă la Ragusa.

Vedea prin ferestrele odăii cum se înnoptează şi asculta glasurile şi zgomotele care se răreau prin ulicioare şi prin piaţeta învecinată. O chinuia o foame turbată. Se ridică, şi, străbătînd drumul făcut dis-de-dimineaţă, trecu de coridor, apoi, adulmecînd aerul, găsi bucătăria, coşuleţul cu pîine uscată atîrnat de stîlpul vetrei. Aprinse o lumînare.

Mesteca hulpav şi se învîrtea prin odaie, ca o mîţă, ca să se deprindă cu locurile; deschidea în grabă uşile şi sertarele dulapurilor, iscodea apa întunecată de pe fundul găleţilor. Pe ziduri, ca nişte ochi opaci, atîrnau tingiri şi capace. Mesteca, simţindu-şi limba legată. Găsi o sticlă cu vin şi, după ce o mirosi, gustă puţin cu vîrful limbii. Era bun şi trase pe gît o duşcă. Sugea cîte un bob de strugure şi mesteca de zor coltucul de pîine uscată. Cine ştie dacă Zorzon, plecat după zapisul acela, izbutea să se întoarcă înainte de căderea nopţii şi cîte zile avea să-l aştepte. Poate pînă la sfîrşitul epidemiei.

Şi, totuşi, o cale de-a fugi din Veneţia trebuia să se afle. Cu neputinţă ca la han să nu se fi adunat consăteni hotărîţi să-i plătească cuiva, numai să

iasă din orașul bîntuit de ciumă. Ea însăşi putea să închirieze o barcă, să se întovărăşească cu cineva, să se îndrepte spre un golfuleţ mai puţin cunoscut: la Nazovici, înconjurat de păduri, micul port era cîrmuit de herghelegiii din Merach. Avea în sac bănet cu ghiotura, și nimeni dintre cei de-ai casei n-avea să-i ceară socoteală pentru cheltuiala făcută.

Imaginîndu-și acum o fugă atît de lesnicioasă, o uimea cum de se pierduse prin Veneţia, prinsă în laţul nesiguranţelor și al nepăsărilor, lăsîndu-și soarta în grija acelui om care o ajutase să-și găsească găzduire și o ţinea în casă ca pe o pribeagă sîcîitoare. Mintea ei fusese o clipă pradă rătăcirii. Dar el, cel care o ajuta și se ţinea la distanţă, cam trufaș și cu gîndurile aiurea — ce anume voia să afle de la ea, din cele nerostite de dînsa și trecute sub tăcere; ce interes avea să-i vorbească și să o ascundă? Nu-i înţelegea purtarea — dar casa, care-și făcea simţită prezenţa în jurul ei, mobilele și picturile, tăcerea și făgăduiala primită, îi răpeau, nu știa de ce, graba de a fugi. Se înnoptase. Acum se putea plimba prin odăi, nimeni n-o împiedica să vadă secretele casei. Apucînd sfeșnicul, îl puse jos numaidecît. Așa, așezată, o prinse somnul și, cu braţele încrucișate pe masă, se lăsase răpusă de osteneala de-a aştepta.

....

O deșteptase un glas, un zgomot înfundat de pași tîrșiţi care străbăteau odăile. Aranjîndu-și părul, alergase într-un suflet. Auzea cum sună un clopoţel.

Zorzon, prăbușit de-a curmezișul patului, gîfîia, cu chipul pămîntiu, cu cămașa descheiată. Lîngă el un domn în vîrstă, purtînd o pelerină neagră, care nici măcar n-o zărise, îi desfăcea pieptarul și cingătoarea. Înălţînd lampa, îi cerceta cu privirea pieptul păros și subsuorile, îi palpa pîntecul, îi depărta pleoapele închise peste ochii ficși. Abia atunci o zări pe femeia neclintită în pragul ușii. « Stai deoparte » — îi spuse cu glas arţăgos. Și adăugă: « Ești de-ai casei? »

Maria făcu semn că nu, dar străinul nu văzuse. « Poate că la lumină îl voi vedea mai bine » — mai zise. « Pînă atunci, fierbe ierburile acestea, fă-i o infuzie tare de tot » — şi puse un săculeţ pe dulap. « Mă voi întoarce de îndată ce se crapă de ziuă. Noapte bună. »
Totul se petrecuse cu atîta repeziciune, încît Maria se trezi brusc din contemplarea bolnavului, la zgomotul porţii închise. Bărbatul se agita, dădea semne de suferinţă, bîiguia vorbe fără şir, iar ea ţinea ochii întredeschişi, cuprinsă de silă, urmărind mişcările mîinilor pătate, care păreau că ar căuta corpul altcuiva, stropii de sudoare care-i şiroiau de pe frunte. Maria observă pe chipul acela aceeaşi culoare care se aşternuse şi pe cel al grecului, în hanul Trevizanei.
Luînd săculeţul lăsat de doctor, dădu fuga în bucătărie. În timp ce infuzia fierbea, puse stăpînire pe ea dorinţa de-a fugi: îşi închipuia cum se va molipsi de ciumă, sus, în odaie, singură, cu zăvorul tras, iar dedesubt leşul pictorului, poarta fiind ferecată. În închipuire i se înfăţişau străzile Veneţiei, de-a lungul canalelor cu apa încremenită, atingea balustradele umede şi în tăcere auzea strigătul gondolierului care intra în rîu: « Ohé, pòpe »[1] şi nu se lămurea dacă strigătul acela nu era cumva înştiinţarea ameninţătoare a cioclilor, care soseau cu bărcile încărcate cu cadavre. Alerga prin Mercerie şi se căţăra peste poduri, ferindu-se de umbre, trecînd spre San Marco; o grămadă de oameni dormeau pe sub porticuri, pe treptele şi pe banchetele de piatră. În timp ce turna infuzia şi se pregătea să se întoarcă în camera bolnavului, spaima i se topi pe neaşteptate. O luă într-acolo, cu pas sigur. În încăpere plutea o mireasmă de ierburi putrede. Cît lipsise ea, bărbatul lunecase sub cuverturi. Avea ochii ficşi.
O mişcare aproape inperceptibilă a pupilelor îi dădu curaj femeii. Rămase cu tava în mînă,

[1] Strigătul gondolierilor veneţieni pentru a preveni ciocnirile pe canalele înguste. (N. Tr.)

aşteptînd un semn pentru a se apropia. « Maria » — bîigui el, cu glas nesigur — « dă-mi un ștergar de colo, din dulap. » Lăsă tava jos, și alergă să deschidă sertarele.
« Doctorul mi-a recomandat să-ţi dau să bei această infuzie » — îi spuse, după ce-i întinsese ștergarul. El își ștergea chipul răvăşit și umed de sudoare, lăsînd să-i cadă greoi brațele.
Zorzon încercă să se ridice iarăşi pe perini, puţin pieziș, luă ceașca. « Nu, nu mă atinge, te implor » — zise.
Bău cu nesaț, cu sorbituri prelungi, Mariei i se părea că mîna nu-i tremură deloc, că-și mai redobîndise puterile. Totuși abia sorbise ultima înghiţitură, și puse jos ceașca, că bolnavul se și prăvălise la loc pe perne. Horcăia, de parcă era gata să-și dea sufletul.
Noaptea era liniştită, în casă nu pătrundea nici cel mai slab zgomot.
« Eu nu mă mişc de aici » — rosti ea, însuflețită de o milă subită, și nu găsea alte cuvinte. Îl privea: pe chipul livid, în pletele răvășite, în ochii tulburi şi peste gura cu buzele înnegrite, se iveau semnele morții.
« Maria. »
Femeia se apropie de picioarele patului.
« Maria » — îi spuse — « uită-te: acolo, pe dulap, este zapisul dumitale. Mîine dimineaţă, de îndată ce-ţi va fi cu putinţă, ia la Rialto barca pentru Mestre, fugi. »
« Dar dumitale ți-e rău de tot, nu ai pe nimeni ! » — răspunse femeia.
« Nu te gîndi la asta, mîine dimineaţă mă va vedea Valerio, și dacă am ciumă mă vor duce la lazaret. Nu vei putea să faci nimic pentru mine. »
Părea treaz, își vîra degetele în plete ca să le mai dea viață, încerca să-și încheie cămașa la piept.
Tăcerea dăinui îndelung.
« Ştii, Maria, mă gîndisem să te pictez? Stăteai în mijlocul plantelor și copacilor, cu căţeluşul acela gălbui. Cînd te-am văzut pe țărm, era lîngă dumneata, îl mîngîiai. »

Ea făcu un semn afectuos.
« Cățelușul acela părea acoperit cu aur. »
Destins, cu ochii limpeziți, Zorzon părea că-și mai revenise. Mai ceru de băut. Maria îi turnă încă o ceașcă.
« Mulțumesc, parcă mă simt ceva mai bine. »
« Poftim, vezi că e un rău trecător... »
Bărbatul nu asculta. « Îmi pare rău că mi s-a întîmplat asta, cînd ești tînăr te gîndești la viață, eu m-am pierdut în închipuirile ce mi le-a prilejuit pictura. Eram încredințat că voi înțelege lumina... știi, cînd cerul verii capătă culoarea pulberii. Da Vinci iubea noaptea, demonii care ies din grote și-i cheamă pe oameni, îi întărîtă. Trebuie să fim drepți, să arătăm ce sîntem. Nu e noapte, nu e nimic de ascuns, omul trăiește printre plante cu ochii deschiși, pășește pe iarbă... asta înseamnă să fim vii, în orașe sîntem ca niște animale întemnițate. La noi acasă aveam și eu o dragoste, ne-am iubit în mijlocul copacilor și ni se părea că sîntem stăpînii lumii. Singurul om din grupul nostru care înțelegea lucrurile acestea era Soranzo. Spunea că iubirea nu este o vină și că Dante a fost bigot... »
« Avea dreptate Soranzo » — urmă gîfîind — « unul se simte din născare vrăjmașul lumii, nu vede decît vinovăție și ticăloșie, iar altul o găsește plină de viețuitoare blînde, de sunete, de ape suave... Îmi pare rău că a dat peste mine năpasta asta, puteam să mă feresc » — bîigui — « așa totul rămîne pe loc, pictura abia începută, muzica pierdută... la fel și cuvintele și stihurile. Gîndeam că voi trăi pînă la adînci bătrîneți, ca Bellini. Ne plănuim viața fără să știm nimic despre ea, și într-o bună zi ne dăm seama că ne-am irosit anii cîntînd. Maria, te-ai uitat la tablouri? »
Ea îi făcu semn că nu.
« Ai făcut bine, nu era nimic de pus în vîrful altarului. »
Se ridicase cu o zvîcnire energică, încercase să ia în mînă ceașca pentru a sorbi o înghițitură; căzuse la loc, îndurerat și istovit.
 « Stai locului! »

« Te rog, mai dă-mi un ştergar. Sînt lac de sudoare. »
Îşi şterse chipul şi gîtul, descheindu-şi cămaşa.
« Stai liniştit, pentru Dumnezeu ! »
« Maria, deschide ferestrele ca să intre puţin aer; mi se pare că mă sufoc. »
Pe fereastra deschisă pătrundea în odaie un foşnet, se auzea zgomotul paşilor prin ulicioară, glasul răguşit al unei femei întrebînd: « Cine e ? » Gîlgîitul răspunsului răzbătu nedesluşit, acoperit de ţăcănitul zăvorului, de scîrţîitul ţîţînilor şi bufnitura înfundată a porţii trîntite la loc.
« Acum respir mai bine » — spuse pictorul — « gîndeşte-te ce lucru ciudat se petrece cu mine. Cînd sînt legat de atîţia prieteni, în clipa asta nu te am decît pe dumneata. Îmi pare că te-am cunoscut dintotdeauna. »
Cînd Maria se ridică pentru a închide fereastra, Zorzon părea că aţipise. Respira domol, cu capul răsturnat pe spate, cu braţele atîrnînd moi. Atunci, retrăgîndu-se în ungherul încăperii, se aşeză pe marginea jeţului. Îşi simţea picioarele frînte de oboseală, o durea mijlocul. Apoi, deoarece i se păru că bolnavul doarme, îşi rezemă spinarea de spătar şi, destinzîndu-se, închise ochii. Deschizînd pleoapele, văzu cum zorii albeau fereastra. Sări în picioare ca arsă.
Zorzon stătea lungit de-a curmezişul patului, cu ochii holbaţi şi ficşi.
Cuprinsă de spaimă să nu fi murit, alergase lîngă el. De la frunte spre orbite şi pînă pe gît, petele vineţii se înmulţiseră. Rămase să-l privească, cu ochii înecaţi de plîns.
Doctorul înfăşurat în pelerina neagră, apărut în cameră ca o nălucă, se apropie de pat. Nu făcuse măcar un semn, nu atinsese cuverturile. Se întoarse spre femeie.
« Pleacă degrabă. »
Maria îl privea pe Zorzon. « Nu putem să-l însoţim ? » — întrebă.
« Ei, hai odată, ia-ţi lucrurile şi pleacă de aici » — rosti doctorul iritat — » nu pricepi că te paşte primejdia ? »

Trezită la realitate de glasul acela amenințător, Maria alergase sus pe scări și se întorsese cu sacul. « Ia-ți zapisul » — adăugase doctorul — « se arăta atît de îngrijorat ieri să te ajute să pleci. Erai să-l uiți, ai? »
Coborau scările cufundate în beznă, dibuind o treaptă după alta.
« Știi să ajungi la Rialto? »
Maria făcu semn că nu, cu ochii scăldați în lacrimi vedea ca prin ceață chipul doctorului, care rînjea.
« Hai, vino. »
Străduța întunecoasă semăna cu o galerie. Aerul umed și pîclos îi stîrni femeii un fior de frig. Mergea cu capul plecat, urmînd pelerina neagră care flutura printre picioarele lungi ale bărbatului.
În piața din Rialto, pe jumătate pustie, ici-colo se deschidea cîte o tejghea. Oamenii se învîrteau printre coviltire, printre coșurile mai mult goale, bîjbîind ca somnambulii. Șirul de prăvălii aflate sub portic era însemnat cu cruci albe. Pe Canal Grande trecea barcazul cu ciocli, acoperit cu o pînză murdară de noroi.
Maria și doctorul urcară treptele podului fără a-și vorbi. « Drum bun » — îi spuse el brusc.
Ea îl privi buimacă. « Drum bun, domnule » — îi răspunse, urmărindu-l cu privirea cum se strecoară printre trecători.

ÎNTOARCEREA ACASĂ (1511)

Am folosit pentru acest episod date și documente conținînd referiri indirecte, nesemnificative, pe care cititorul mai mult le intuiește. Cima locuia cu soția și fiii săi la Veneția, în parohia Sfîntului Luca.

Peisajul fluviului Piave este prezent în multe din operele pictorului (vezi mai cu seamă Botezul lui Hristos, *aflat în biserica San Giovanni in Bragora, la Veneția).*

Încercarea de a atribui lui Cima sau lui Giorgione mica pînză, numită aici Duelul lui Tristan, *se întîlnește frecvent în literatura de specialitate, fiind îmbrățișate atît prima, cît și cea de-a doua ipoteză. Nouă este în schimb determinarea subiectului, și meritul îi revine lui Fernando Bandini. Acesta se bizuie în indicația lui pe un episod din legenda noastră, care circula la Veneția prin anii aceia. Ciuma care a bîntuit orașul în 1510, și despre care a scris în mai multe rînduri Sanudo, nu este înregistrată în* Analele Republicii.

Interlocutori

GIOVAMBATTISTA CIMA	
ANTONIO CIMADOR	*fratele lui Giovambattista*
ALESSIO	*Căpitanul cetăţii Conegliano*
SANTA	*brutăreasă*
OAMENI DIN CONEGLIANO	

I.

De-atîta amar de ani de cînd locuia la Veneţia, Cima încă nu pierduse instinctul ţăranului care simte după aer cum se schimbă anotimpurile: în primele zile ale lunii martie, către asfinţit, cerul căpătase o culoare azurie. Îl privea pe ferestruică şi răsufla adînc.
Mînaţi de vîntul de sud-vest, norii se tălăzuiau pe cer. S-ar fi aşezat acolo să-i privească, dumicînd pîine muiată în untdelemn, cu un pic de sare şi o tulpină de ţelină proaspătă, aşteptînd căderea nopţii. Totuşi, încetase de a mai sufla în foalele căminului şi, după ce-şi scuturase cenuşa de pe mîini şi de pe haina lungă, de postav gros, ieşise pe palier pentru a urca scara care ducea la terasa de pe acoperiş.
Urca treptele una cîte una, fără a se zori, ţinîndu-se de parmaclîcul de frînghie care slujea drept balustradă; simţea cum mădularele înţepenite de iarna îndelungată, spurcată de pestilenţă, i se desfăceau, precum un ghem încîlcit. Ajuns la galeria împrejmuitoare, răsuci cheia în broască şi împinse uşa cu umărul, ca şi cum ar fi intrat în casa unor străini.
Iată odaia lui mare cu pereţii de lemn alb, ca să poţi sta acolo fără să te fure închipuiri de şcolar, cu şevaletele înşirate, cu planşele acoperite, împreună cu scăunaşele, dulapul şi uneltele fine trebu-

incioase lucrului său. Îşi părăsise sihăstria aceea odată cu ivirea primelor zile friguroase din octombrie, cînd începuseră agitaţiile stîrnite de epidemie, ca să se vîre ca într-o vizuină într-o cămăruţă îndepărtată din casa lui. Acum, scăpat teafăr, *Deo gratias*[1] se întorcea acolo. Şi adulmeca în penumbră izul de praf şi cel împrăştiat de culori, la fel cum un cîine adulmecă sălbăticiunile.

După ce scoase lacătele şi împinse obloanele, deschise larg ferestrele.

Îşi rotea ochii peste acoperişurile oraşului, Santo Stefano, clopotniţa dei Frari şi livezile din Giudeca parcă zburînd, mănăstirea benedictină San Giorgio şi cupolele de la San Marco, clopotniţa cu colivia de sub acoperişul de argint. La apus cerul se întuneca, dar deasupra capului său lumina tot mai scăpăra. Cercetă cu privirea lungul şir al înălţimilor Prealpine, pînă la Altopiano şi la Grappa, cu crestele pătate de omăt, cu smocurile lînoase ale norilor care ardeau. Aerul proaspăt venea dintr-acolo.

Se simţea plin de vioiciune, gîndurile i se legau ca prin farmec, era dornic să dea o raită prin oraş, să vadă Piaţeta şi bazinul. Ciumei îi puseseră capăt vijeliile dezlănţuite în ultimele zile, ploile torenţiale curăţaseră casele, cîmpiile şi uliţele, îndepărtaseră gunoiştea şi resturile din lagună. Aşa că avea să pună şi el capăt rătăcirii prin odăi, ascultînd zi de zi, descrise de gura Nanei lui, bocetele cioclilor care aduceau bărcile pline de cadavre la San Michele şi îi răsăreau în minte chipurile fiilor săi, pe care îi îmbarcase şi-i trimesese la Conegliano cum primise primele veşti despre epidemie, ca să stea departe de primejdie. Avea să plece să-i ia de acolo, ca să-i aducă din nou acasă.

Gîndul la călătorie îl înveselea. Pe meleagurile lui zăpada, topită de primele adieri mai calde, picura în prundişul fluviului Piave, îngroşînd rîuleţele risipite ca nişte vine în marea albie bolovănoasă. Către Santa Reparata, printre tufele

[1] Slavă Domnului (în latină, în original).

de mușchi uscat de pe dîmburi, se iveau smocuri de ierburi tinere și puteai zări cîteva ogoare de grîu înverzit. Fumul alb ieșea pe hornuri, se înălța din paiele care sînt arse în vatră cînd s-au isprăvit lemnele. Închise pe jumătate ferestrele. Acum știa precis ce avea de făcut în dimineața următoare: să scuture praful de pe lucrurile sale. Ai casei spuneau despre el că era cel mai mare pisălog din lume, veșnic nemulțumit de serviciile altora. Așa era. Nimeni nu rînduia lucrurile mai bine decît el, nu le lustruia și nu le găsea locul exact; șevaletele bine plasate în dreptul peretelui și masa solidă pusă în fața lor ca o pavăză, îndărătul căreia să te poți așeza, cu toate uneltele la îndemînă. Înainte de a-și relua lucrul, trebuia să elibereze cămăruța unde-și petrecuse iarna, să aducă în odaia sa pe *Sfîntul Ieronim pocăindu-se* și *Madona celor obidiți*, pictate cam în silă, și hîrtiile lui, schițele pentru gravurile în lemn cerute de Manuzio pentru a ilustra poemele lui Petrarca. În casa lui nimeni nu avea voie să se atingă măcar cu un fir de păr de lucrurile sale. Avea să facă cu mîna lui, umblînd în sus și-n jos pe scări, pînă și cele mai mărunte treburi.
Dădu să iasă din odaie, cînd deodată se opri în fața micului tablou înfățișînd *Duelul lui Tristan*, pe care Zorzon — Dumnezeu să-l ierte! — îl lăsase acolo cu ani în urmă și rămăsese atîrnat deasupra băncii. Cineva i-l trimisese atunci pe tînăr ca să-și însușească subtilitățile tehnicii glasiurilor, de a cizela desăvîrșit forma. Poate că gentilomul, al cărui nume nu și-l amintea, îl alesese tocmai pe el fiindcă venea de la țară, ca și Zorzon, și îi erau dragi priveliștile cu păstori și mori, călăreții care ies din castele ca să cutreiere cîmpiile și petele dese ale pădurilor pe coline. Tînărul era afabil și orgolios, dar zgîrcit la vorbă. Stătea mai la o parte, privea și nu-i scăpa nimic.
Cima îl sîcîise, nu suferea să simtă în spatele lui privirea acelor ochi care căutau în pictură cine știe ce idei și, împotriva obiceiului său, prinsese să discute și să pună întrebări, iar Zorzon răspundea, punînd alte întrebări despre cunoștințe și

prieteni comuni și despre arta străinilor faimoși: despre Leonardo și Dürer. Ba chiar despre viața acestora vorbise cu o malițiozitate aproape sfruntată. Se încredințase de lăcomia infantilă a neamțului, care contrasta cu puterea lui austeră și rezervată și cu felul său de a vorbi, sec și greoi. Potrivnic serbărilor și recepțiilor, Dürer refuzase să frecventeze aristocrația venețiană și respinsese comenzile școlilor. Nu voia cu nici un preț să-i slujească pe preoții catolici. Se retrăgea devreme la Fondaco tedesco, ca să ia parte la rugăciunile coreligionarilor săi.

Într-o dimineață Zorzon venise la el (Cima își amintea și acuma cu plăcere) aducînd o cărțulie ornată cu miniaturi; și îi citise despre Tristan cîteva file dintr-un poem scris pe jumătate în franceză și jumătate în dialect venețian: o confidență cam bizară, făcută pe jumătate. După cîteva zile pictase tabloul acela mic, poate ca să încerce de unul singur noile subtilități ale picturii. Subiectul îl obosise însă curînd. Cima, renunțînd la rezerva lui, încercase în zadar să stimuleze orgoliul tînărului, dar nu fusese chip să-l convingă a termina tabloul. Era în toiul verii. Peste cîteva zile, aducînd scuza unei călătorii, Zorzon plecase. Nu-l mai văzuse niciodată.

Pe Cima îl supărase dispariția tînărului cînd înțelesese că a rămas singur, că ochii, întrebările, însăși prezența tăcută a tînărului, îi încălzeau inima cu un foc inexplicabil. Cît despre călătorii, Zorzon căpătase faima de a nu pierde nici un prilej. Avînd o droaie de prieteni înstăriți, trebuia mai curînd să se apere de invitații. Dealtminteri, setea nepotolită de a vedea noi orașe, palate și vile, de a cunoaște oameni de rang și a asculta noutățile de la curțile princiare, de a lega prietenie cu literați, mecena și ecleziaști, devenise o adevărată diplomă a pictorului modern. Dacă un maestru nu voia să-și piardă renumele (se gîndea cu melancolie Cima), trebuia să poposească măcar la Roma, înarmat cu scrisori de la ocrotitorii săi, să vadă minunile lui Rafael și Bramante. Să fie primit în audiență la papa, să colinde anti-

camerele curţii, solicitînd favoruri şi umilindu-şi talentul, ca să fie pe placul vreunui înalt cleric ticăloşit, să capete măcar făgăduiala unei comenzi; şi între timp să măsoare în lung şi-n lat încăperile Vaticanului şi galeriile, să viziteze bisericile la modă, noile palate ale principilor.

Ce babilonie! — cu zece ani în urmă, o călătorie la Roma, se gîndea Cima, ar fi însemnat pentru el să-şi irosească toate economiile şi să nu cîştige un singur ducat. Totuşi, era sigur că văzuse şi studiase la Veneţia toate noutăţile din lume, începînd cu icoana pe lemn a lui Antonello de la San Cassian şi sfîrşind cu desenele aduse de Leonardo de la Milano, fără a mai pune la socoteală picturile pe lemn ale lui Giambellino şi ale lui Vecellio şi frescele zugrăvite de Zorzon la Fondaco. Păcat că tînărul le studiase pe toate fără a lua penelul în mînă zi de zi şi se lăsase tîrît prin lumea largă de cete de prieteni, în loc de a sta neclintit în atelierul lui. Marile noutăţi treceau şi prin Veneţia, unde străinii debarcau aproape scoşi din minţi de dorinţa de-a afla, de a-şi satisface curiozitatea, de-a cumpăra fel şi chip de mărfuri.

Cima se aşezase în jeţul său ca şi cum poziţia aceea comodă le-ar fi ajutat gîndurilor să-şi ia mai lesne zborul din închipuirea rămasă prea multă vreme inactivă; şi se simţea fericit la gîndul oraşului descotorosit de molimă, la prăvăliile iarăşi larg deschise în Frezeria, la San Luca, pe Rialto. Aha, iată de ce avea nevoie: trebuia să cumpere de la spiţeria lui Zanino [1] vreo două uncii de lapislazuli maur [2], iar de la dărăcitori cîteva braţe de cînepă fină şi să se ducă la tîmplar să afle dacă era gata scîndura arcuită. Mai înainte de a se fi deslănţuit ciuma, parohul de la biserica Santa Maria della Misericordia trimisese să întrebe prin mijlocirea Nanei, cum stătea cu mica icoană pe lemn, *Tobie şi îngerul*. Acum era nevoit să se gîndească la ea. Parohul presupunea că el n-are

[1] Giovannino, în dialectul venet. (N. Tr.)

[2] Pulverizînd această piatră preţioasă originară din Persia, pictorii epocii obţineau albastru de cobalt. (N. Tr.)

altă treabă decît să stea zi de zi cu capul în palme, gîndindu-se numai la Tobie. Ideile bune vin cînd vor ele: cînd macini un dram de cinabru sau cînd stai la masă ca să mai îmbuci și tu ceva, ori cînd hoinărești prin Veneția ca să-ți mai alungi gîndurile negre. Ah, Veneția, unde în zori cerul e luminat de reflexe verzi, șiroind peste străzile pustii de parcă ar veni de departe, iar cînd cotești brusc, cufundat în meditații, în dreptul piațetei Sant' Anzolo, soarele s-a și înălțat! Pe terasele acoperișurilor, printre mușcate, se usucă rufele întinse și auzi cum cîntă cineva. Prin ulicioare poznașii de puștani, care fluieră ca niște prihori, aleargă spre tîrgul din Rialto.

Ce rost ar fi avut să cutreiere lumea? Nu se găsea nicăieri, chibzuia Cima, oraș mai cinstit, mai ordonat și mai harnic decît Veneția. Nu lipsea nimic și găseai pe loc tot ce și-ar dori un bărbat, sau o femeie mofturoasă. Giuvaericale, veșminte de mătase și de lînă, dantele, pînzeturi de bumbac și țesătură de cînepă cu urzeală, panglici, catarame, pantofi și ghetuțe, sticlărie de Murano pentru toate gusturile. Era de ajuns să-ți deschizi punga. Sărbătorile, înșirate în toate anotimpurile, aduceau lume din toate colțurile pămîntului. Rada portului se umplea de barcazuri cu opt perechi de vîsle, de balotine, ambarcațiuni ușoare pentru regate, plute cu acoperiș și mai mulți vîslași, margarote[1]; pe străzi, prin ulicioare, nu mai puteai răzbate de atîta înghesuială. Iar piața San Marco, pavoazată cu damascuri, cu stindarde, brocarturi și mătăsuri, îți lua ochii de atîtea scăpărări. Pe la hanuri puteai să mănînci boierește toate soiurile de pește fript și prăjit, raci pescuiți în partea de sus a Adriaticii, « pești de mare » cu garnitură de legume timpurii.

Adevăratele călătorii sînt cele necesare. Voia să se ducă la Conegliano să-și ia acasă puștii. Astfel ar fi respirat aerul de prin locurile lui, și ar fi ieșit pe cîmp să-și revadă prietenii. Se gîndea că se

---

[1] Ambarcațiuni ușoare, cu 6 vîslași, originare din insula Marghera. (N. Tr.)

puteau întîlni sub umbrarul de la Biasi, unde odinioară se duceau flăcăii. Se simţea atît de plin de vlagă, încît ar fi fost în stare să scoată la joc o fetişcană de douăzeci de ani. Şi depăna amintirile duminicilor petrecute în satul lui, îl chinuia gîndul că lipsea de acasă de atîta amar de vreme.

Pe vremea lui se ducea la catedrală la prima slujbă cîntată, şi, păşind pe sub porticuri, privea din cînd în cînd spre faţadele azurii ale caselor luminate de zori, adulmeca aerul străzii. Plutea în văzduh un iz de foc şi de fum şi îl întîmpinau, aţîţîndu-i foamea, aromele pîinii de casă şi a cozonacilor abia scoşi din cuptorul meşterilor Zocchi. Mirosul se răspîndea pe uşa deschisă a brutăriei, şi cînd trecea pe dinaintea ei arunca o privire înăuntru, ca să vadă dacă nu-i acolo Santa şi să-i dea bună dimineaţa. Santa se şi dusese la slujbă, negreşit că asculta predica parohului. O femeie evlavioasă ca ea nu se putea lipsi de aşa ceva: nemernicii într-o parte, oamenii cumsecade în cealaltă parte. Numai că pentru războiul purtat între oameni cinstiţi şi hoţi, cuvintele nu erau de-ajuns. Santa o ştia şi avea nevoie de cuvintele din Evanghelie ca să nu-şi piardă toate speranţele. Ieşind de la slujbă, enoriaşii se opreau în faţa bisericii ca să-şi dea bineţe. Aşa aveau să-l vadă, proaspăt sosit de la Veneţia. Îi vor cere veşti din capitală, întrebînd cînd vor fi alungate oştile împăratului, care la răstimpuri năvăleau din Friuli, în Marche, ucigînd oameni, arzînd fînare, furînd vite şi dînd iama prin semănături. Trupele veneţiene făgăduite de Senat încă nu se arătaseră. Şi aşa, tot tăifăsuind, ajungeau la Corte Velada şi, aşezaţi sub umbrar, îi cereau hangiului de băut. Sigur, oastea veneţiană era concentrată în tabăra de la Montagnana, trebuiau să ia hotărîrea de-a face pace cu papa şi a întoarce armele pentru a-i nimici pe turci. Republica trebuia să-şi apere pămînturile şi să încheie o alianţă cu pontiful roman. Şi sorbeau prima înghiţitură. Ce savoare avea vinul alb dimineaţa! uşor amăruie, puţin înăsprită şi aromată, spăla gîtlejul şi, potolind setea, răspîndea unde de căldură prin tot trupul. Vorbind astfel,

Cima mesteca și cîte un dumicat de pîine. Nimeni nu-și dăduse seama cînd se înălțase soarele peste case.

Era tocmai ceasul potrivit pentru a căuta iepșoara la grajdul Schimburilor, ca să iasă din sat, să ajungă pe drumuri lăturalnice la țărmul fluviului Piave, acolo unde poteca taie malul rîpos și priveliștea văii nisipoase se deschide și se lărgește. Acolo azuriul cerului era mai suav, cîntecele duminicii răsunau mai puternic în tăcerea din jur. Vinele de apă largi și lucitoare dădeau fundalurilor culoarea plumbului și schimbîndu-și culoarea din azuriu în verde închis; printre colinele înțesate de mărăcinișuri sălbatice, sporea mulțimea petelor catifelate. Prelungi pajiști galbene și pustii înconjurau fermele de pe costișele terasate; și acolo unde coborau ca niște scări mari, se vedeau cum viile ca niște ghirlande se tălăzuiesc asemenea undelor mării.

Era priveliștea vieții sale, și o cerceta încet cu ochii acolo unde Piave se afundă în strunga largă, pînă cînd simțea că-l trec fiori, măslinii cu frunză deasă din Fonte răspîndeau peste coastă o lumină oxidată de argint vechi. Poate că *brentana* de anul trecut, făcînd prăpăd peste costișe, adusese la vale o avalanșă de pietriș. Colo jos remarca o întindere mai deschisă. Familia Dallarosa își sporise ogoarele, cultivînd întreaga colină. Vedea pe pămîntul săpat aracii viilor întinzîndu-se pe tot muntele, pînă la hotarul pădurii sălbatice.

Iată-l întors în satul natal. Pe străzile pustii simțea fervoarea sărbătorii și, în timp ce trecea iarăși pe sub porticuri, asculta glasurile familiare care răzbăteau prin ferestre, adulmeca mirosul de ars al fripturii de duminică. Întindea pasul.

Masa întinsă în casă — spunea frate-său, Antonio — era numai în cinstea lui Battista, vestit la Veneția, și fața de masă imaculată, vesela și ceștile de zile mari. Recunoștea pîinea plămădită de Santa. Apoi, cînd era adus la masă mielul fript, înceta foșnetul femeilor care lipăiau prin apropiere și în jurul mesei nu se mai auzea decît mes-

tecatul tăcut și neliniștit al neamurilor, în timp ce vinul gîlgîia în paharele umplute mereu.
Puțin după aceea, întins în vechiul său pat, număra bîrnele din tavan și, toropit de somn, asculta scîrțîielile din încăpere, și, de jos, glasurile vătuite ale femeilor, zgomotele de pe uliță și clipocitul apei în ulucul de scurgere. Îl deștepta dangătul clopotelor. Atunci, la fel ca în clipele cînd se deschid stăvilarele, iar șuvoiul apei năvălește și pune în mișcare roata morii, i se-ntorceau în minte, împreună cu sunetele familiare, amintirile îndepărtate din vreme de iarnă, cînd se duceau la vecernii, taică-său și maică-sa rămînînd ceva mai în urmă, ca să-l privească pe el și pe Antonio, care își tîra mantaua.
În tinda bisericii, în jurul tejghelelor, țipau cît îi ținea gura vînzătorii de voaluri de mătase, de pesmeți dulci făcuți din mălai și de minciunele, iar de mirosul unturii care clocotea în tigăi îți lăsa gura apă. Lumea înfofolită își petrecea ultimele ceasuri ale duminicii plimbîndu-se și flecărind pe sub porticuri. Se auzeau cîntecele venite din cîrciuma lui Almerico, iar rîsetele izbucnite înăuntru erau îndată înnăbușite de ușa închisă.
Apoi se însera și în beznă era o tăcere deplină; și începea noaptea cu rugile dinaintea focului; iar după rugăciuni, careva, înzestrat cu harul povestirii, începea să spună istoria lui Carol cel Mare. În mijlocul fulgerărilor de spade și în ropotul de copite al armăsarilor puteai s-auzi cum pe ulițe șuieră un vînt năprasnic.

II.

În trăsura care gonea pe Terraglio, în drum spre Treviso, Cima sta ghemuit într-un ungher, încercînd să ațipească. Bătrînul pictor fusese silit de nevastă-sa să plece pe nepusă masă, de parcă pe copiii adăpostiți la Conegliano i-ar fi amenințat cine știe ce pericol și pentru a-l înlătura nu ar fi existat alt mijloc decît să-i aducă numaidecît îndărăt la Veneția.

3*—374

Hurducat în poștalionul acela care se rostogolea printre copaci, Cima vedea printre pleoape cerul spălat de furtună și își pipăia veșmintele umede și genunchii, săculețul cu două schimburi și legăturica unde Nana vîrîse ceva merinde. Nu-i era foame, dar ca să-i mai treacă de urît i-ar fi plăcut să se oprească la cîrciuma Bărcilor. Surugiul se zorise grozav să plece, încît nu izbutise să bea un strop de vin.

« Ei, parcă nu puteam să viu și mîine să-i iau acasă pe băieți » — mormăia în sinea lui — « doar nu fugeau pîn-atunci ».

Furtuna despuiase copacii de ultimele crengi moarte și înviorase culoarea pajiștilor și a cîmpurilor. Petele grădinilor, cu fundalurile păduroase care străjuiau drumul, aveau o culoare schimbătoare, ca apele mătăsii.

Călătorii vorbeau despre lipsuri și de molima care încetase. O băbuță care se întorcea la Cadore îl întărîtase pe un negutător de grîne. Omul acela se distra povestindu-i gogorițe, și exagerînd raritatea mărfurilor și cea a proviziilor, prevestea numai pierzanie. « Ehei, vă minunați, scumpa mea doamnă » — spunea negutătorul — « dar în timpul ciumei, la Vicenza, oamenii au omorît și au mîncat sute de pisici. Lipseau bucatele, prăvăliile erau goale. Și slavă Domnului că s-au găsit destule ! Fiindcă, după ce le isprăveau, ar fi venit rîndul șoarecilor ! »

Bătrînica, înmărmurită, se închina într-una, făcîndu-și cruci pe frunte și pe piept și bătînd din palme de uimire. Nu schimbase de fel discuția nici intervenția unui domn care asigura paza republicii și controlul mărfurilor din prăvălii: ulei, făină, pește sărat. La Moglian se urcase în trăsură, gîfîind, un paroh; și nu lăsase să-i scape ocazia de-a afla de la negutător prețurile cu amănuntul și cu ridicata folosite pentru vin; iar de la vin trecuse la fasole, la porumb și apoi la vite, la slănină afumată și la untură. Parcă ar fi fost părtaș la o mare prăvălie, cu depozitele pline vîrf. Bine hrănit, rotofei la față și cu o gură de mîncău, la stat era aidoma unui bouar.

Cima privea cîmpia cu lăcomia chinuitoare a omului plecat de multă vreme. O măsura pînă la capătul zării, cît vedea cu ochii, cum alerga pînă în desişurile de stejar şi prin arinişuri; şi pe după teii împestriţaţi cu verde, după gardurile de salcîmi, aştepta să se desfacă larg cîmpiile. Hulubăriile care se iveau la răstimpuri de-a lungul şoselei alternau cu gospodăriile ţărăneşti cu acoperişuri de paie mari, cu bătăturile înţesate de mormane de gunoaie, de căruţe şi unelte. Cîte un stol de păsări cădea ca o săgeată din înaltul cerului, şuierînd. Şesul fumega la orizont, închis în strînsoarea colnicelor.

La poarta San Liberale, unde trăsura schimbase caii, pictorul coborîse ca să-şi mai dezmorţească picioarele. Aşa ciugulise la ospătărie o porţie de stufat, dînd pe gît două pahare de vin. După ce pornise iarăşi la drum, aţipise. Aerul curat i se părea că are căldura casei sale, ţinuturilor sale. Şi între somn şi veghe, se mîngîia cu gîndul la belşugul în mijlocul căruia avea să petreacă mai multe zile, între rubedenii şi copiii săi, şi la plimbarea de-a lungul albiei fluviului Piave. Simţea cum îşi redobîndeşte forţele, văzîndu-i pe ştrengari cum dorm iar în vechiul lui pat.

III.

La poarta satului Conegliano, străjerii îl lăsaseră pe pictor să treacă după ce îl măsuraseră chiorîş, din cap pînă în picioare, ca pe-un străin, şi scotociseră prin desagă, de parcă s-ar fi aşteptat să găsească lucruri de furat. După ce îşi rostise numele şi spusese unde se duce, la casa lui Antonio Cimador, a avut nevoie de cuvîntul unui soldăţel din sat ca să i se dea drumul. În învălmăşeala acelei primiri, întîlnind mutrele schimonosite ale unor necunoscuţi înarmaţi, Cima se înspăimîntase şi-şi pierduse curajul. Îşi simţea picioarele vlăguite şi capul buimac.

Urca anevoie strada pustie, privea în jurul lui căutînd pe careva ca să-l întrebe ce era şi cu

oamenii înarmați întîlniți la poartă, și să afle dacă nu cumva ciuma ajunsese și pe-acolo. Abia-l fulgerase gîndul că și văzu cîteva porți însemnate cu cruce, iar în piațeta Balbilor urmele unui incendiu, o casă goală cu ferestrele negre și tăciunii lucrurilor arse rămași în mijlocul drumului. Un val de sînge îi năvăli în obraz. « Doamne, fie-ți milă ! » — exclamase, fără să priceapă dacă vorbea pentru el, pentru Antonio și odraslele pe care nu le mai văzuse luni în șir. Cînd își reluă drumul, era atît de răscolit, încît abia mai izbutea să se țină pe picioare.
« Hei, Battista » — strigă brutăreasa Santa, ieșită din șopron. Chipul ei avea o paloare cadaverică. Cima rămase mut și cu răsuflarea tăiată, ca în fața unei stafii. « Vii de la Veneția, nu-i așa? intră, te odihnești un pic, bem un pahar. Acum am scăpat. »
« A bîntuit și pe aici? dar copiii mei? » — întrebă Cima.
« Copiii dumitale vin după pîine în fiece zi » — îl liniști Santa — « în casa voastră ciuma n-a răpit viața nimănui. Dar ce iarnă, ce foamete a fost ! Și la voi, la Veneția? »
Se așezaseră pe banca de lîngă cuptor. Căldura din odaie îi stîrnea lui Cima un fel de sfîrșeală buimăcitoare, care-l împiedica să vorbească. Bău din paharul întins de Santa, sorbind îndelung. « Și dumneata, Santa? »
Așezată pe bancă, bătrîna trase o dușcă din cană. « Eu? M-au încercat niște friguri zdravene » — spuse — « pe la începutul iernii. Iar cînd m-am dat jos din pat aveam în pătul doar atîta făină cît să facem pîini rotunde pentru o săptămînă. Dar, le spun alor mei, v-ați dat osteneala să mai cumpărați? Și ei îmi răspund că hambarele fuseseră golite și grîul dus la Veneția. Atunci merg la căpitan. E-adevărat sau ba, hai, zi? Alessio și-a desfăcut brațele. Așa stau lucrurile, Santa, din porunca Senatului, dar fii pe pace, sînt pe drum, gata să sosească, merindele. Eu îi răspund că nu sînt de fel sigură. Aha, care va să zică, îi zic, nu ne-ajung tîlhăriile nemților care se reped

din Friuli, acum și republica ne jecmănește. Știi că în sat nu mai e pîine? Alessio își desface iarăși brațele și urmează: au dus de aici șase care cu ulei și au însemnat trei sute de vite, cu porunca de a le strînge la Treviso. Dar ne-au făgăduit să trimită provizii. Bine, zic eu, om trăi și om vedea.»

«În loc de provizii, iată că sosește de la Veneția, înainte de Crăciun, o bandă de mercenari înarmați, cu trei notari, și încep să dea raită prin gospodării și pun semnul lor pe alte vite și încarcă în care alte bunuri. Atunci oamenii noștri s-au adunat și o solie a cerut a sta de vorbă cu mai marele notarilor venit de la Veneția».

«Acum am ajuns la aman, venețienilor, le-a glăsuit Negri, vreți să ne siliți să murim de foame? Ultimele merinde s-au isprăvit.»

«Ei, las'că știm noi cum judecați voi, țăranii, i-a spus un soldat, bucatele ascunse nu vă mai ajung niciodată. Mulțumiți cerului că nu sînteți în puterea molimei. La Veneția oamenii mor ca muștele. Și pe urmă, stați liniștiți, dogele nu și-a părăsit nicicînd fiii.»

«Lui Negri i s-a făcut roșu dinaintea ochilor. ,,Păi bine, dacă știți că avem bucate ascunse, de ce nu vă duceți să le scoateți la iveală? Pe cuvîntul meu, dacă găsiți ceva, puteți să mă spînzurați. Dar nu ne puteți sili să murim de foame." Dar ostașul i-a mai zis încă o dată că dogele nu-i va lăsa în voia soartei.»

«La o săptămînă după ce plecaseră venețienii, a izbucnit ciuma. În familia Balbi au murit rînd pe rînd, am ars casa și lucrurile. Oricum, cui i-ar mai fi slujit. Și de îndată ce se iveau prin împrejurimi primele semne ale bolii, oamenii erau duși colo, la lazaretul Santa Maria Mater Domini, iar Negri împreună cu alți doi au plecat la Veneția, ca să implore să ne trimită un chirurg. A venit Gradenigo și ne-au trimis doctori și de la Padova. Oamenii ardeau pe străzi lucrurile molipsite; zi și noapte numai făclii mari. Pînă una alta, lipseau laptele și făina. Coceam, cu chiu cu vai, jumătate de cuptor pe săptămînă. Nu mai puteam aștepta.
 Dacă nu crăpam de ciumă, ne stingeam de foame.

Aşa că m-am dus încă o dată la căpitan. „Alessio, îi zic, da ce se mai aude cu proviziile alea?" El desface braţele şi zice: „Santa, eu grîul nu l-am ascuns. Veneţia comandă şi Veneţia nu răspunde. Şi-au pierdut şi ei capul şi trebuie s-o scoatem la capăt cum putem. Oamenii din sat să vină aici, eu vorbesc cu Negri cum aş vorbi cu obştea. Dacă izbutim să ne adunăm puterile, dacă ne ajutăm între noi, ieşim la liman. Mă înţelegi?" „Alessio — spun eu — oamenii n-au leţcaie, cum vrei să se descurce?" „Ne descurcăm şi fără bani, zise el, e o fatalitate să mori de ciumă, dar nu e drept să mori pentru că eşti sărac, Veneţia ne socoteşte nevolnici. Oamenii de prin părţile noastre sînt cumsecade, or să plătească la vară, la toamnă, ori la anul. Pînă atunci ciuma o să treacă".»
« Aşa că vin oamenii şi vine şi Negri, se-arată parohul şi aştern cu pană şi hîrtie o proclamaţie de ziceai că-i rugăciunea din săptămîna sfîntă. Toţi sîntem fiii lui Hristos, boieri şi sărăntoci deopotrivă, atîta pîine vine de cap pentru fiecare şi din celelalte bucate aşijderea. Să poftească Veneţia să nu răspundă. Parohul a pus toate aminurile cuvenite şi la sfîrşit o invocaţie către San Rocco, iar duminică a citit în biserică proclamaţia şi crainicii au dat roată prin tîrguşoarele învecinate şi prin ţinut cu surle şi tobe, de părea că îi cheamă să ne scape de cotropirea turcilor. Şi aşa am ieşit la liman fără Veneţia, dar am trecut prin zile grele. Haide, mai bea un pahar. »
« Nu, mulţumesc, Santa ».
Cima se ridicase. « La revedere » — îi spuse bătrîna însoţindu-l pînă la uşă.
« Sărman veneţian » — mormăi Santa, şi rămase în prag să-l privească compătimitoare în timp ce pictorul se îndrepta pe sub porticuri — « sărman tîrgoveţ al unei cetăţi de înfumuraţi şi de canalii. »

DOAMNA PAOLA
(1515)

Nuvela se referă la pictura Două doamne venețiene *de Vittore Carpaccio, aflată în* Museo Correr *din Veneția.*
Literatura de specialitate inspirată de tablou este menționată de Mariacher în lucrarea sa « Catalogul Muzeului » și, de la Cavalcaselle pînă la Ruskin, conținutul ei nu mai are nevoie de alte lămuriri.
Scrisoarea lui Carpaccio cu privire la « Priveliștea Ierusalimului », adresată ducesei Isabella de Mantova, la care face aluzie — în nuvelă — Taddeo Albano, datează din 15 august 1151.
Pentru « colivia clopotniței de la San Marco », trebuie văzut Boerio, Vocabolario, *ad vocem*[1] *p. 162.*
Ca și pentru celelalte povestiri publicate în acest volum, autorul se folosește de sugestiile generate de pictură, subliniindu-i caracterul de fragment.
Cu emisarul mantovan, Doamna Paola vorbește un dialect al ei propriu, colorat ici și colo de limba italiană, cum se întîmplă ab immemorabili *unui venețian de rînd cînd discută cu un om de vază. Cu Guarino, negustător venețian, dialectul Doamnei Paola redevine direct și firesc.*

[1] Despre tema respectivă (în latină în original). (N. Tr.)

Interlocutori

DOAMNA PAOLA	*croitoreasă venețiană*
TADDEO ALBANO	*Ambasadorul Mantovei la Veneția*
VITTOR CARPACCIO	
SGUALDA, NAPOLITANĂ	*ulterior* contesa Erizzo
GUARINO	*negușător*

I.

Aşezată comod în jeţul căptuşit cu perini galbene Doamna Paola trăsese spre ea tava de pe masă. Parfumul molatec al anasonului năpădea încăperea. « Rogu-vă, înălţimea voastră » — glăsui, întinzîndu-i paharul lui Taddeo Albano — « apă şi lichior de anason, împrospătează gura şi mai trezeşte ideile. Licoarea aceasta, care vine din Cadore, are un parfum care înmiresmează. Bun — urmă, adulmecînd şipul — ș-apoi cît despre tabloul celor două doamne, îmi pare rău dar nu-l pot da. Să-i spuneți ducesei Isabella, stăpîna voastră, că nu este de vînzare, și că doamna Paola, adică însăşi sluga voastră, îl ţine ca să-şi desfete ochii cu el. De altminterea — încheie cu glas scăzut — « lucrul primit în dar de la un prieten, nu se vinde ».
Emisarul sorbea încetişor din paharul lui, surîdea încurajator, auzind refuzul croitoresei veneţiene și privea printre perdelele brodate ale mezzaninului lumina radei San Marco, înţesată de bărci, apa legănată de briză și umbra viorie a caselor din Giudeca. Îi stîrnise simţurile încăperea aceea cu manechinele îmbrăcate în veşminte gata de probă, parfumul stofelor de pe poliţe, fotoliile umflate de perne colorate, dulapurile mari, micile tablouri atîrnate pe pereţi. Femeiușca aceea coaptă, afabilă și elegantă, iscusită în

cochetării şi şiretlicuri, îi aţîţa orgoliul. Nu era convins că ea îşi spusese ultimul cuvînt cu privire la pictura lui Carpaccio.

« Vitor vieţuieşte, pe legea mea. S-a dus la Capo d'Istria pentru lucrările sale, dar nu poate să nu se întoarcă. Şi cum îi crapă buza după un ban, un tablou nou, cu femei împodobite cu flori, ţi-l va picta pe dată. Prea luminata voastră stăpînă va fi slujită precum se cuvine. »

« Aş vrea să trag nădejde, doamnă Paola » — răspunse emisarul — « dar maestrul trebuie să fie supărat pe ducesa doamna mea din pricina unei vechi scrisori de-a lui, căreia Cancelaria curţii noastre nu s-a învrednicit nici pînă astăzi a-i da răspuns. »

« Dar cum oare să ne închipuim noi, făpturi ale Domnului, că ar putea fi supărat maestrul pentru asemenea istorie. El e mînios şi lunatec cînd lucrările îi merg anapoda. Toate celelalte sînt rîzgîieli. Vroi a spune că e din fire uşuratec ca o păsăruică. »

Albano îşi plimbă privirea prin odaie, oprindu-se asupra picturilor risipite pe pereţi, şi fascinat îşi întorcea mereu ochii la tabloul celor două doamne, şi cum doamna Paola urmărea şireată rotirea ochilor oaspetului, îi spuse ca să-i aţîţe pofta: « *Tondin*-ul [1] acela, cu Dumnezeu care doarme, este al lui Cima; iară cel alăturat, femeia care vă cercetează, al lui Prevital ».

« Toate primite în dar? » — întrebă oaspetele, cu o umbră de ironie în glas.

« Pentru cît preţuiesc, sînt ca şi dăruite » — îi răspunse doamna Paola. « Ştiţi ce va să zică a croi veşminte de femeie? Adică, veşmînt de sărbătoare, de recepţie, pentru smintitele acestea de veneţiene? E nevoie de un pictor pentru a le născoci. De-altmintrelea, veşmintele frumoase le plătesc bărbaţii! Veşminte de iubire, înălţimea voastră, din cele ce se deschid în faţă, şi îşi roti mîna, într-un gest insolent, între piept şi cingătoare. Într-o zi îi ceru lui Vitor să chibzuiască

---

[1] Tablou mic, de format rotund. (N. Tr.)

la un veşmînt pentru o fetişcană care trebuia să nuntească cu bătrînul conte Erizzo, Sgualda napolitană, vă aduceţi aminte de ea? Era-n nuri bogată precît şi-n frum'seţe[1] şi tot pe-atît, să-mi fie cu iertăciune, de repezită şi succită ca o vîrtelniţă. Păi doară nu dau în vileag taine, întreaga Veneţie ştia de năbădăile ei. Ehei, nouă, croitoreselor, miresele le povestesc mai multe decît părinţilor duhovnici.»

Albano sorbea mai departe apa amestecată cu lichior de anason.

« Păi cum ar fi putut oare să-i ceară unei tinere napolitane, frumoasă şi plină de foc, să facă dragoste cu un ţap de şaptezeci de ani? » — zicea doamna Paola, izbucnind în rîs — « ei, dar veneţienii noştri, capete trăsnite, pun alăturea oloi şi oţet, cu scuza că amîndouă au iz aromatic. Ce s-o mai lungim, a fost una din cununiile acelea obişnuite, făcute după potriva rangului şi a bănetului pe care-l aducea Sgualda, doar porumbiţa era o tinerică zglobie, dornică să se joace şi ea în toată voia de-a încornorarea. Numai s-o fi văzut, înălţimea voastră, cînd a încercat ultima dată veşmîntul de nuntă. Vitor, de vreme ce-şi luase însărcinarea, a vroit să cerceteze temeinic cum cade pe mireasă. Şi îl măsura şi mi ţi-l scruta leit ca pe-o pictură, şi în vreme ce el sta şi măsura veşmîntul, Sgualda îl pîndea pe bărbat, cu ochişorii ei care aruncau văpăi.»

« „Aşadar, domnia ta eşti vestitul Vitor Scarpazza" — glăsuieşte Sgualda.»

« „El îşi roteşte nişte ochi de motan". »

« „Eu însumi, contesă". »

« „Mi-ai face un portret frumos?" »

« „Frumos ca domnia voastră poate că nu, dar aş putea să încerc".»

« „Bravo, îţi mulţumesc. După aceea am să-l dăruiesc moşneagului meu, ca să-l admire cît o pofti!" »

« Şi uite, tot aşa, tăifăsuiesc de-ai fi zis că cei doi se cunosc de luni de zile. El întreba despre Napoli, despre Roma şi curtea papală; ea despre purtările

---

 [1] Aluzie parodică la un vers din Ariosto. (N. Tr.)

veneţiene, despre teatre, sindrofii, despre regate. Vitor îşi pierduse în aşa hal capul din pricina palavrelor muiereşti, că pînă la urmă ar fi prăpădit bunătate de veşmînt, dacă ar mai fi avut vreme să-l studieze pe ea. Dumnezeu a vrut ca nunta să fie binecuvîntată, aşa că mi-am luat de pe cap grija miresei şi a pictorului. Apoi, sub cuvînt că pictează portretul, cei doi pesemne că s-au ţinut pe ascuns de mari nebunii, şi cum ea era tare tinerică, iar el tont ca un mierloi, nici una, nici două, mi ţi l-a amăgit.»

În focul discuţiei doamna Paola băuse pe nerăsuflate paharul ei de apă cu lichior de anason.

«Maică-mea zicea că nu se pot amesteca bogătanii cu sărăntocii» — istorisi mai departe doamna Paola — «şi că e mai cuminte ca fiştecare să-şi ştie lungul nasului. Pînă una-alta, Vitor a pierit din Veneţia, nimeni nu ştia pe unde se ascunsese. Îl căutau preoţii de la şcoala albanezilor, la Palat, la hanul turcilor — nimic; cînd, ce să vezi, iată că într-o bună zi îmi pică în prăvălie chiar Sgualda, în carne şi oase. „Vroi o rochie nouă pentru serbarea dată de Sensa" — îmi zice — „dar să fie făcută după moda maură, şi uşoară ca fulgul".»

«Să-i cerem desenul lui Vitor, contesă. La Veneţia nimeni nu cunoaşte mai bine decît el noutăţile de la Constantinopol.»

«Sgualda mă măsură, întunecată la faţă. „Nu-ţi dau voie să-i rosteşti numele. E schiavon[1]. Ştii oare cum sînt făcuţi aceşti slavoni"?»

«Atunci, ca să n-o zădărăsc, bat în altă strună şi pălăvrăgim despre rochii şi alegem stofele; dar în aceeaşi seară îl trimit pe Giacomo al meu să-l caute; şi poftim că Giacomo îl prinde pe omul nostru chiar în pragul casei sale.»

«Vitor se înfăţişează în prăvălie trist şi zburlit, se aşează deoparte şi tace mîlc.»

«Ei, dihanie ce eşti — încep eu vorba, — aşa-ţi tratezi totdeauna prietenii?»

---

[1] Slav din Peninsula Balcanică. (N. Tr.)

« Așezat într-un ungher, neclintit, omul nu scoate o vorbă. »
« „Parcă vorbesc la pereți » — zic — și arunc nada. « Prea iubita dumitale contesă Sgualda ar vroi o rochie nouă pentru sindrofia dată de Sensa ceva după tipic maur!“ »
« „Cu văl galben? [1]“ — întrebă el. »
« Eu simt că mă fac foc și pară. »
« „Ia-ascultă, nebunule, eu fac aici rochii pentru femei cinstite ce-ți trece prin minte?“ »
« „O fi cinstită contesa Sgualda?“ »
« „Mie una nu-mi pasă de treburile ei — zic — o cunosc și o țin drept nobilă doamnă Erizzo, din vița Negroponte. Ți-e de ajuns?“ »
« „Ți-o fi ajungînd dumitale, dar mie nu“ ».
« Omul rîdea acru, era lucru cunoscut că juna contesă Erizzo era poamă bună. Veneția întreagă vorbea despre nebuniile ei, despre sindrofii, despre comediile pe care bătrînul conte punea să-i fie jucate în limba poporenilor, în palatul lui, și despre chiolhane. Numele femeiuștii trecea din gură-n gură. Giuvaericale și coliere din Persia, bărci cu mobile, slujitori cu penaje, ferestre scăldate-n lumini, seară de seară. Ce să mai vorbim, o babilonie și o harababură nemaivăzute. Vreau să zic, nimenea nu putea să vină cu mărturie: acela este, el e favoritul, l-am văzut cu ochii noștri. Așa zicea maică-mea — ce ochiul nu vede, inima nu frige. Cîtă vreme n-ai în mînă dovezi răzdovedite. Pe cînd Vitor avea dovezi luate de la izvorul lor. »
« „Doamnă Paola, zice Vitor, mîine te aștept la mine acasă“ .»
« Nu pricep o iotă, stăteam ca pe spini... »
« „Vorbește, zic, da'vorbește o dată omule.“ »
« „Mîine, zice el, te aștept la mine-acasă.“ »
« Mă duc la dugheana lui, urc treptele în zbor. Vine chiar el să-mi deschidă ușa, și nimeni alt' mă trage printre pînzele zugrăvite. Tabloul cu cele două doamne era la vedere, doar că mai

[1] Semnul distinctiv impus de Republica venețiană prostituatelor. (N. Tr.)

mare decît acestea și cele două doamne așezate se uitau ca prostite la o muiere goală și sfruntată, cu o oglindă în mînă, cu pletele curgîndu-i pe umeri. Nu mi-a cerut multă trudă ca s-o recunosc pe Sgualda. Pictorul o ghicise mai bine decît de-ar fi fost acolo în carne și oase. »

Doamna Paola, după ce-și mai turnă în pahar puțină apă, îl dădu pe gît la iuțeală, de parcă-ar fi trebuit să-și potolească dogoarea vorbelor ei înfierbîntate.

« Eu, parcă m-am trezit dintr-un vis în care mă cufundase vreun cititor în stele » — șușoti femeia — « îi zic lui Vitor că este o nerușinare să fie zugrăvită o femeie goală, chiar cu mutra ei; dacă ar fi dus tabloul în piață, toată lumea ar fi recunoscut-o. Iar Vitor, ca și cum ar fi dat strechea-n el: „Ei, lumea n-o să se minuneze că o vede pe Sgualda în adevăratul ei veșmînt" ».

« „Dragul meu, asta o zici dumneata. S-ar putea să iasă un tărăboi cumplit. Familia Erizzo e de neam mare. Au de partea lor slujitori de-ncredere, prieteni și legături. Sgualda, pe de altă parte, are și ea răsfățații ei, trăiți în huzur, care ard de dorința să-i apere onoarea, tihna, și să-i facă mendrele . . . vorbesc limpede?" »

« Vitor se preface că nu înțelege, numa că văd după privirea tulbure că e prins în lațul gîndurilor lui aprige. »

« „N-ai chibzuit la sănătatea dumitale?" »

« Omul îmi da tîrcoale ca un motan, de-mi venea amețeală. »

« „La urma urmelor, Vitor, ia zi-mi, ce uneltiri a pus la cale împotrivă-ți femeia asta? Stai locului, așază-te aici și povestește-mi". »

« „Am fost și eu un biet nătîng" — rostește el — „împins să joace într-o partidă de taroc. Cineva tot trebuia să piardă, dar măcar să piardă fără înșelătorii, șarlatanii, sforării. Sgualda nu cunoștea regulile jocului. Eu vorbeam, și ea juca. Eu pictam, ea juca. Așa că pînă la urmă am jucat și eu, m-am lăsat dus cu vorba, m-am încrezut în vorbele ei ca un puștan. O, doamne, mă perpeleam pe jar s-o aștept! Ea sosea după ceasuri

şi ceasuri, numai ca să mă salute. Se uita şi se prefăcea că nu-şi vede ibovnicii cum mişună pe scările mele, prin spatele caselor, prin lectice. Îmi pierdusem minţile de-a binelea. Venea sus la mine, cerceta portretele şi mă orbea furia, de-mi venea s-o ucid. Atît de frumoasă şi de împopoţonată, atît de destrăbălată, ca o otreapă. Într-o zi n-am mai putut să-mi ţin firea. Portretul era isprăvit. «Ţine-l şi du-te cu Dumnezeu» — — îi zic — «domnia ta eşti o femeie bună de colivia [1] clopotniţei de la San Marco».

« ,,Oare sîntem cununaţi, Vitor, scumpule, că-mi faci scene de gelozie?" — mă întrebă ea, drăgăstoasă. ,, M-am unit cu contele Erizzo ca să-mi împlinesc toate toanele. Acum te-apuci să joci rolul soţului. Nu vreau nici soţi, nici paznici. M-am săturat. Adio".»

« ,,Aşa a pierit din ochii mei, doamnă Paola. Pesemne că am greşit vorbindu-i astfel. Aş vrea s-o revăd, să-i cer iertare. Sînt şi eu om, nu?" »

«Avea sărmanul Vitor nişte ochi» — vorbi mai departe doamna Paola — «de mi se rupea inima. Mă gîndesc în sinea mea, am să fac pe mijlocitoarea, tot trebuie să vină Sgualda pentru rochia pe care-o va purta la Sensa. N-o să-mi umble mie cu verzi şi uscate. Şi uite aşa, dîndu-i de ştire din vreme, Vitor soseşte la prăvălie în ziua probei, deschide uşa şi dă buzna în sală ca un dihor.»

« ,,Ei, da ce-i asta dihanie, cine ţi-a dat îngăduinţa?" »

(«Eu pîndesc gesturile bărbatului şi mă aşez în faţa ei».)

« ,,Ieşi afară". »

«Omul părea schimbat cu totul, se făcuse stană de piatră, cu ochii de gheaţă. Am înţeles că nici prin gînd nu-i trecea să-i ceară iertare.»

« ,,Cînd vă slujeam, cumătră Paola — zice Vitor — n-aveam de fel nevoie să vă cer îngăduinţă.

[1] Cuşcă pătrată din lemn şi fier în care erau atîrnaţi cei care săvîrşiseră vreo abatere. (N. Tr.)

Iar acu' dacă mă mînă pe mine dorinţa de-a intra, îngăduinţa mi-o iau singur. Şi gata, ţine-ţi gura. Trebuie să mă lămuresc cu această doamnă de viţă nobilă, cîteva cuvinte fără urechi străine prin prejmă". »

« „Alungă-l, doamnă Paola, nu am nimica de spus acestui sclavon" — strigă ea mînioasă. »

« „Nu ţi se cade dumitale a vorbi, zice Vitor. Cînd doi amanţi se despart, se cuvine cel puţin o brumă de bună cuviinţă. Mai întîi nimenea nu are dreptul să mă înfierese, dacă un om în toată firea, un artist se îndrăgosteşte de o soţie tînără, care îl momeşte. Pînă şi dogelui i se poate întîmpla una ca asta, chiar şi stareţei maicilor de la Sfîntul Mormînt; căci cînd se aprinde o vîlvătaie, arde, nu glumă. Or fi astea fapte sucite, lucruri de ruşine care întinează onoarea, dar s-ar cuveni măcar să fie mai tari decît noi, să fie . . . ce spun eu? să fie cinstite nu înşelătorii, mîrşăvii murdare... Domnia ta m-ai tratat ca pe o jucărie. Dară eu sînt pictor, am ochi, am închipuire, sînt stăpîn pe atîtea lucruri pe care în Veneţia nu le are nimenea. Domnia ta, cu toţi ducaţii, cu toate palatele, giuvaerurile, teatrele şi slujitorii, eşti meschină şi, ceea ce este şi mai rău, eşti o căţea tîrfă. Voiam să o afli din gura mea . . ." »

« Sgualda » — îşi sfîrşi cumătra Paola istorisirea — « n-a avut vreme să se întoarcă, că omul pierise. Ea părea ieşită din minţi. Se dezbracă, zvîrle cît colo rochia nouă, bolborosind tot soiul de ocări şi după ce-şi trage pe ea celelalte zdrenţe, se răsuceşte către mine şi-mi zice: „Doamnă Paola, asta mi-o vei plăti." »

« Eu abia-mi ţineam mîinile ca să nu-i scot ochii şi să-i pun frumuşel pe-o farfurioară. »

« A doua zi Vitor mi-a trimis în dar tabloul cu cele două doamne nobile. Cealaltă parte, cu Sgualda goală, şi-o păstrează. » Se oprise o clipă din povestit. « Dar nu s-a purtat după dreptate » — adăugă — « tabloul era al Sgualdei şi i se cuvenea pe de-a-ntregul. »

II.

Pentru a-l întîlni pe Vitor Carpaccio, Taddeo Albano pusese la cale un mic alai de străji și slujitori și trimisese o rubedenie să-i dea de știre că sosește. Făcîndu-i o vizită în numele ducesei Gonzaga, se prezenta cu pompă solemnă, voia să-l impresioneze pe pictor caracterul oficial al ceremoniei. Îi aducea în dar pictorului o carte de Aldo, abia tipărită.

Doamna Paola îi mărturisise că de cîteva luni maestrul era cam strîmtorat, deci o pungă bună l-ar fi scăpat de nevoi. Trebuia totuși să nu-i dea a înțelege acest lucru. De-a lungul ulicioarelor și în curtea atelierului, străjile și slujitorii ațîțaseră curiozitatea femeilor.

Vitor îl primise pe oaspete cu curtenie și fără trufie. Era înalt, adus de spate. Pletele sale încărunțite și căzînd drepte în jurul chipului măsliniu erau acoperite de-o beretă de culoare sîngerie.

Cartea primită în dar îl făcuse să surîdă și nu izbutise să-și stăpînească curiozitatea de-a o răsfoi, în vreme ce diplomatul se învîrtea cu prudență prin atelier, privind dezamăgit la șevaletele ascunse de bucăți de postav, căutînd să-și înfrîngă dezgustul provocat de mirosul care infecta aerul.

Lîngă fereastră erau înșirate două colivii mari, pline cu păsări aduse de pe meleaguri străine, nemișcate pe bețișoarele lor, de parcă ar fi fost împăiate. Pe bețigaș stătea un papagal cu pene azurii pe piept, cu aripile negre și ochii închiși. « A, ce drăgălaș ! » — exclamase Taddeo Albano, învingîndu-și repulsia față de mica zburătoare cu ciocul încovoiat, care în clipa aceea își ridică pleoapele de pe ochii gălbui. Și emisarul căuta un motiv pentru a ridica postavurile de pe picturile acoperite, și-și rotea ochii peste pereții cu trofeele de arme, cu scuturile lor îngemănate, lăncile prinse alături, caftanul atîrnat în cui ca o haină ponosită. Mărimea tablourilor acoperite nu corespundea cu cea pe care ar fi dorit să o identifice cu certitudine.

 Papagalul, tulburat de prezența străinului, bol-

borosea imobil, părea un creştin oarecare care înghite hulpav, bînd dintr-o cană.
După primele cuvinte de circumstanţă, Albano începuse să discute, cu glas scăzut şi spăşit.
« Stăpîna mea regretă că scrisoarea domniei tale despre peisajul acela din Ierusalim a rămas fără răspuns, din pricina unei pierderi din vedere a cancelariei noastre... »
« Nu are nici o însemnătate, luminăţia voastră, înţeleg prea bine că într-o casă mare se poate întîmpla şi aşa ceva. Aş voi să fiu pe placul prea înălţatei voastre stăpîne, în orice împrejurare. »
Tonul era curtenitor, dar sec şi aproape distrat.
« Ducesa doreşte nespus de mult una din picturile voastre, pentru a se desfăta cu ea în cabinet, alături de alte lucrări ale maeştrilor săi, după cum bine ştiţi. »
Vitor îl privea pe Albano cu ochii absenţi.
« V-a mărturisit vreo preferinţă? » — întrebă.
« M-a rugat să vă implor să-i pictaţi un mic tablou înfăţişind o zeiţă nudă, cu oglinda în mînă, şi m-a îndrumat să împlinesc pe dată, cu dărnicie, orice cerere a domniei tale. »
Dorinţa fusese silabisită pe un ton scăzut, păstrînd o notă oratorică, ca şi cum — trecînd din gură-n gură — ar fi ajuns pînă la diplomat fără căldura necesară. Vitor, în picioare, urmărea mişcările păsărilor din colivia cea mare, îngrijat să nu se deştepte cumva.
« Dar » — urmă Albano —« stăpîna mea este gata a da ascultare sfatului domniei voastre, pentru o legendă mitologică pe care aţi voi să o pictaţi.»
« Acum sînt bătrîn pentru asemenea poveşti. »
« Hotărîţi singur, vorbiţi slobod » — rosti diplomatul, cu o neaşteptată afabilitate — « ducesa este doamnă din lumea mare. »
« Mulţumesc, mă voi gîndi » — răspunse Vitor — « încredinţaţi-o pe prea ilustra voastră stăpînă că n-o voi uita. Vă dau cuvîntul meu, vreau s-o slujesc precum merită. »
Constrîns de făgăduiala aceea amăgitoare, Albano se întreba, înciudat, de ce ar fi trebuit să plece din atelierul acela ca un petiţionar, căruia i s-a

asigurat un beneficiu vag, dar îndepărtat, fără a fi văzut un centimetru de pictură. Nu găsea nici un motiv plauzibil pentru toate pînzele acelea acoperite, și își închipuia figura îmbufnată și mîniată a Isabellei, sătulă de eșecurile ambasadorului ei cu Zorzon și cu Cima, iar acum cu schiavonul acela îndărătnic și neglijent, duhnind a zdrențe. Cu tonul unei afectuoase confidențe, se apropie de artist. « Mi s-a spus, prieteni demni de încredere, că în ultima vreme domnia ta ai pictat adevărate încîntări ».
În fața acelui om distrat, Albano înțelegea că nu mai poate menține conversația în limitele discreției. Trebuia să-l zgîlțîie, să-l trezească, oferindu-i o sumă grasă. « De pildă » — glăsui pe tonul unui duhovnic — « am văzut în casa doamnei Paola o pictură plină de savoare. . . »
« Ei, un capriciu, rămîne acolo » — rosti în grabă Vitor.
« Și nu ar putea domnia ta, ca o favoare deosebită, să-mi arate partea secretă a tabloului cu cele două doamne? Aș plăti cît mi-ați porunci. Nu s-ar face larmă în jurul pînzei. Cabinetul ducesei este secret. »
Vitor îl privi drept în față, cu ochi sticloși.
« Ce parte secretă? » — îl întrebă. « N-a existat nicicînd vreo parte secretă ».
« Și totuși, cineva a văzut-o, a înălțat în slăvi măiestria ei ».
Vitor îl întrerupse, rostind încet și sec:
« Acel cineva a văzut prost. »
Răspunsul era atît de acru și categoric, încît nu admitea replică. Albano avea impresia că se află în fața unui om cu mintea stăpînită de gînduri împrăștiate și depărtate.
« Încredințați-o pe prea înălțata voastră stăpînă. »
Cu pas grav și hotărît, pictorul se îndreptă spre oaspetele său, pentru a-l însoți pînă la ușă, fără a-i mai lăsa răgazul de a redeschide conversația. După ce îl evită, Albano trecu lîngă el. Ajunși în prag, schimbară plecăciunile de cuviință.
Ochii diplomatului lunecaseră de la pînzele acoperite la capa descusută a pictorului pînă jos

de tot la galenţii lui, la picioarele scăunaşelor, la romburile pardoselei de teracotă. Avea senzaţia că acoperişul încăperii s-a lăsat în mod înfricoşător, iar lui, devenit pitic, nu i-ar mai fi rămas altceva decît să o părăsească în mare grabă.

Papagalul îşi continua bolboroselile, de parcă ar fi fost gata-gata să se înnece.

III.

« O fi de vină războiul împotriva Ligilor, de s-au abătut peste noi lipsurile astea » — zicea doamna Paola — « dară, hotărît lucru, dacă serenissimul nu le înfrînează, poporul va suferi de foame. Pîinea abia se mai găseşte. . . »

« Se găseşte cam puţină », încuviinţă Guarino, împăciuitor.

« Nimeni nu lucrează, postăvarii şi-au luat tălpăşiţa, blănarii s-au dus la plimbare, sticlarii şi-au astupat cuptoarele. . . »

« Ehei, de-ar fi doar atîta ! . . . »

« Da'ce mai este, iară ? » — întrebă doamna Paola.

« Au întrerupt lucrările la Palat » — zise Guarino — « zidari, meşteri, au fost trimişi acasă. »

Doamna Paola se gîndea la Vitor. Şi el făcea parte din grupul acela. După întîlnirea lui cu Taddeo Albano, îşi arătase faţa smerită între uşorul intrării şi uşa prăvăliei ei, ca să-i dea de ştire despre vizită.

« Şi cum stai cu gologanii ? » — îl întrebase doamna Paola, fără a da mare atenţie istorisirii acelui duel înşirat cu jumătate de gură. Vitor înălţă din umeri, şi cum femeia bătea în aceeaşi strună, bărbatul i-o retezase scurt, cu obişnuita lui bădărănie, ieşind din încurcătură.

« Şuişuri şi coborîşuri, stăpîna mea » — şuşoti Guarino — « ieri soare şi acu' iată că plouă. Să nu ne văităm, noi ăştia, negustorii, avem ceva pus deoparte, atît cît să ţinem piept la toate lipsurile şi foametele. »

« Da' ce-oi fi vrînd dumneata să spui cu astfel de vorbe? » — îl cercetă doamna Paola, mînioasă. « La Veneţia nu se găseşte de lucru şi cine nu lucrează nu mănîncă. Am o dugheană plină de stofe, modele din Florenţa şi din Napoli, noutăţi franţuzeşti. Am dantelele cele mai alese din lume, panglici de Persia, care mucegăiesc în scrinuri. De la o lună la alta, doamnele noastre parcă s-au călugărit cu toatele. Gata cu rochiile, gata cu sindrofiile. Cată dumneata de vezi San Marco, duminica, cînd nobilele domniţe se duc la slujba dogelui. Pînă una-alta, mîncarea costă ochii din cap. Te-ai dus domnia ta să faci vreo cumpărătură la brutar sau să cumperi făină? »

« Mie unul puţin îmi pasă de asemenea treburi. »

« Ferice de dumneata! ce mai, ai alte meserii, te duci prin palatele mărimilor să le faci temenele, pui mîna pe lucruri de preţ prin case lovite de năpastă. Cît despre mine, fii pe pace. Tabloul acela mic, de Cima, rămîne la locul lui, cel cu femeile, nu-l vînd nici acu', nici mîine, nici la anul. Vorbesc limpede? »

« Limpede ca lumina soarelui. »

« Bine, la bună vedere. »

« Da' de ce-mi spui la bună vedere? » — întrebă Guarino, ridicîndu-se în picioare. « Doar n-am zis că plec. Vreau să vorbim despre altele. Ştii că-mi place să vorbesc cu oameni subţiri. »

Doamna Paola desfăcu braţele, plină de nerăbdare. Nu pricepea duplicitatea odioasă a negustorului.

« Ascultă, Guarino » — rosti ea năvalnic — « oamenii ca dumneata îi înţeleg din zbor. Umbli cu vorbe mieroase nu fiindcă ţi-ar place să mă asculţi, ci pentru că rîvneşti tabloul. »

În timp ce vorbea, păşi spre el. « Sluga dumitale. » Guarino o privea cu un surîs smerit şi făţarnic. « Doamnă Paola, puţină măsură. Doar nu aşa ţi-e felul. Înţeleg eu că trăim vremuri de restrişte, nu mai ai în prăvălie cucoane care s-aştepte rochia de sărbătoare. Îţi zic şi îţi repet: dacă nu vrei, mă las păgubaş... »

« Încăpățînarea dumitale mă seacă la ficați » — zise femeia, pe un ton aspru. Neguțătorul tăcea.
« Mă scoateți din sărite, dumneata și cel care te trimite. »
« Da' nu mă trimite nimenea » — ripostă ca ars Guarino.
Cei doi stăteau față-n față, la fel de bănuitori, dezamăgiți și nehotărîți: musafirul dornic să-i dea în vileag croitoresei venețiene, la momentul potrivit, adevăratul motiv al vizitei; ea furioasă și neîncrezătoare din pricina vicleșugurilor pe care neguțătorul izbutea să le născocească, cînd și cînd.
« Dacă-i așa, vorbește pe șleau și imediat. »
Guarino luase mutra spășită a păcătosului căruia i-a venit să se spovedească și în minuta următoare s-a și căit. « Zău așa, nu s-ar cădea » — începu el.
« Vorbește, îți spun. »
« Voi vorbi, dacă îmi juri că nu vei pomeni nimănui. »
« Fac jurămînt. »
« Dorința mea era de a dărui tabloul dumitale cu femeile, contesei Erizzo » — spuse musafirul, dintr-o răsuflare.
« Aha, asta-i bună ! »
Exclamația femeii țîșnise atît de firească și voioasă, încît neguțătorul simțise o ușurare. Și, prinzînd prilejul, se repezi: « Toană de bărbat » — dădu mai departe cărțile pe față — « dar contesei îi va face nespusă plăcere. »
Tăcere.
« Eu, să vezi, față de familia Erizzo, îndatoriri mari. »
Doamna Paola luase un aer amenințător.
« Într-o bună zi am aflat, în taină » — urmă neguțătorul — « că murea de poftă să capete tabloul. »
« Bine măcar că murea de pofta aceea » — rosti, mașinal, doamna Paola. Și, cuprinsă de bănuiala că și Guarino a căzut în capcanele Sgualdei, grozav ar mai fi vrut să-i rîdă în nas dar nu

izbutea. « Ăsta, care tremură pentru fiecare gologan » — se gîndi croitoreasa, și îl pîndea, iscodindu-i chipul sfruntat și șters, « să fie oare în stare să ducă la capăt o treabă atît de însemnată? »
Pe jețul unde se ghemuise negutătorul, în așteptarea răspunsului croitoresei venețiene, acesteia îi părea că-l vede așezat pe Vitor.
« Fără pitaci, tragi targa pe uscat » — părea că-i spune.
Vitor se prefăcea că nu pricepe.
« Dumneata, omule dragă, ești mînă spartă, și, pe deasupra nebun de legat. Unde nu-i cap, vai de picioare. »
Aerul neînfricat și surîzător al pictorului o irita pe doamna Paola.
« Vrei să stăm de vorbă ca doi oameni cu judecată, adică cu capul pe umeri? »
« Pe mine mă zăpăcește să vorbesc cu capul » — rosti în șoaptă Vitor.
« Bravo, bătrînul meu, ai vorbit cu dreptate. Dumneata mi-ai trimis fără motiv tabloul acela cu nobilele. Ce merite aveam eu, ca să-mi faci un dar atît de mare? Darul i se cuvenea Sgualdei. Înțelege-mă bine. Ar fi avut vreme ca să-l cerceteze, să privească locul, prietenele tîrfe; într-un cuvînt să se gîndească pe-ndelete la zbânțuielile ei. Adică, să-i fie spre folosință. O poamă ca ea are nevoie să-și vadă bine fața. Vremea trece, lucrurile se schimbă, anii gonesc ca fulgerul, n-am dreptate, omule? »
Pictorul nu răspundea.
« În tablou rămîn și doamnele — urmă ea — și astfel vorbirea devine mai plină de miez, mai aleasă. »
Își trase răsuflarea.
« Se înfățișează prilejul, unul din nătărăii fără de număr care-i dau tîrcoale ar vroi să-l cumpere și să i-l dăruiască. Ține morțiș să-l aibă. »
În închipuirea ei, doamna Paola îl vedea pe Vitor plecînd capul, fără a scoate o vorbă. « Omule dragă, paralele acestea sînt ale dumitale. »
Croitoreasa venețiană tresări, auzind cuvintele de bun rămas ale lui Guarino.

« Fie-mi iertat neajunsul pricinuit, mulţumesc. Totdeauna la poruncile voastre prea respectate. »
« Stai jos Guarino » — rosti cu şiretenie femeia. — « Să zicem că aşa, dintr-o toană, ca şi Sgualda, ca şi dumneata—nu poate să mi se năzară şi mie ceva? — mi-ar place să fac o călătorie, să îndatorez de două ori: să te mulţumesc pe dumneata, ca să nu-ţi fi bătut gura de pomană, şi să împlinesc şi dorinţa contesei. Atunci, cît ai plăti pentru tabloul cu doamnele? »
Luat prin surprindere, neguţătorul făcu o strîmbătură, ca omul care simte că i s-a aruncat laţul după gît. Palid, cu ochi sticloşi, se aşezase din nou.
« Sgualda mai e şi acum o trufanda regească » — rosti cu ironie doamna Paola.
« Eu nu mă pricep la treburi dintr-astea, spune dumneata un cuvînt » — zise Guarino.
« Vroiesc — zise femeia — o sută de ducaţi de aur curat. »
« Prea bine, o sută de ducaţi » — încuviinţă musafirul gîfîind.
« Atunci, am încheiat tîrgul » — spune femeia, ridicîndu-se în picioare. Prezenţa acelui om devenise insuportabilă.
« Nu glumeşti? » — întrebă el.
« Fără glumă. Te aştept mîine cu punga, la acelaşi ceas. »
« Mîine negreşit, la acelaşi ceas » — repetase în grabă Guarino şi, făcînd un semn nătîng din cap, păşi singur spre uşă, în timp ce gazda rămase să-l privească.
Văzut din spate, omul care străbătea încăperea părea o pasăre bătrînă cu aripile frînte.

PORTRETUL (1527)

Protagoniştii acestei nuvele pot fi identificaţi în două picturi ale lui Lorenzo Lotto: Portretul unui necunoscut *aflat la Galleria dell'Accademia din Veneţia, şi în aşa-numitul* Portretul unei curtezane *de la National Gallery din Londra. Partea care aparţine fanteziei autorului îşi găseşte sursa în cele două portrete ale pictorului, fără a exclude şi alte sugestii oferite de* Libro dei conti *şi de o serie de scrisori autografe.*

Interlocutori

LORENZO LOTTO
DON ANTONIO GONZAGA
COMINA

I.

« Nu pricep, Lorenzo, cum de-ai ajuns tu în chiţimia asta ca vai de lume să trăieşti fără foc. » Pictorul îşi netezea încet barba. « Eu mă simt bine aici, don Antonio » — îi spuse îndreptîndu-şi uşor spinarea în jeţul cel mare, şi strîngîndu-şi pătura în jurul picioarelor — « vezi dumneata, am aici la îndemînă toate uneltele mele. Mai desenez cîte ceva, ascult cum răpăie ploaia, iar cînd am chef citesc. Ştii bine că nu vreau focuri printre tablouri. Cenuşa se împrăştie prin aer și se lipeşte de pînză. Totuși, dacă m-ai fi înştiinţat din vreme că vii, aprindeam un focşor în vatra din săliţă și deschideam uşile. Aşează-te aici, pune-ţi o pătură în jurul mijlocului, uite-aşa, pînă la picioare, ca mine. Îmi face plăcere să te văd. »

Don Antonio își rotea privirile prin încăpere, adulmeca mirosul răşinilor. De cînd îl văzuse ultima dată pe Lorenzo, acesta schimbase rînduiala măsuţei de scris şi a dulapului de lîngă fereastră, a ramelor acoperite de postav de pe şevalete. Cerceta cu ochii. Ar fi vrut să vadă portretul Cominei, pe care prietenul său îl ţinea încă ascuns. Dar nu izbuti să-l identifice.

Ploaia curgea pe vitralii, asculta ţîrîitul stropilor pe pervaz. Prin aerul neguros întrezărea, dincolo de Canal Grande, ferestrele luminate ale

palatului Morosini, Ca' Tron cu zidurile înnegrite de incendiu. Se așeză și-și trase pătura în jurul genunchilor.

«Așa îți cumperi tu locul în rai» — rosti don Antonio. «E și asta un merit, să înduri frigul, să pătimești. Şi-apoi studiezi, înalți rugăciuni.»

«Ia te uită ce ți se năzare? Azi m-am gîndit toată ziulica la o marină de prin părţile mele, un mic golf, către Recanati. La poalele colinelor se află un carpen mistuit de fulger. De luni de zile studiez priveliştea aceea, s-ar potrivi grozav de bine în tabloul: *Slava Sfîntului Nicolae.*»

Don Antonio surîdea. «Vezi, ce-ţi spuneam eu? pînă şi priveliştea aceea din Recanati devine un merit.»

«Ei, asta ar mai lipsi!»

Peste ropotul apei se auzea căzînd cu regularitate un strop mare.

«Şi, totuși, tu îți duci viața cu chibzuinţă» — zicea Don Antonio — «ești evlavios, îți respecţi sufletul, nu ieși în lume, nu te duci la serbări, nu te încurci cu femeile, nu urzeşti intrigi...»

«Ferice de tine, don Antonio, care presupui atîtea virtuți. Eu nu mă văd cu oamenii fiindcă sînt un urs, nu știu să vorbesc așa cum se poruncește, nu mă pot îmbrăca după gustul seniorilor. Mă stinghereşte să stau printre ei. Oare ce știu eu despre comerţ, despre vămi, despre treburile statului? Toți vor să fie văzuți, să fie poftiți la recepţia din Ca'Malipiero. Uneltesc în Senat pentru a fi aleși în rîndul celor care în primăvară vor întreprinde expediția în Orient. Femeile înșeală. Stau de vorbă cu mine pentru că sînt pictor, surîd dacă spun și eu două vorbe, eu mă fîstîcesc şi-mi pierd șirul. Vendramin, care are în casă peisajul cu furtuna de Zorzon, voia să-i aștern pe pînză o alegorie a castităţii, pentru soţia lui. Întreaga Veneţie o cunoaște pe Vendramina! I-am răspuns că am să mă gîndesc, dar mai încolo, cînd voi avea puţin răgaz. ,, Trebuie i-am zis, să mă duc la Bergamo pentru intarsiile din corul bisericii, mă întorc și plec la Reca-

nati.“ Vendramin mi-a rîs în nas. „Un mizantrop ca domnia ta, mi-a zis, să pornească în călătorie tocmai acum, cînd drumurile sînt bîntuite de oștile imperiale care se duc la Roma să-l ucidă pe papa.“ Eu nu i-am răspuns. E drept că întîlnești pe drumuri armatele luterane, dar ce-o să-mi facă mie ostașii? Cu ajutorul Domnului, voi găsi eu un drum ca să mă pot duce mai întîi la Bergamo și apoi la Recanati.»

Lăsase capul în jos. «Pînă una alta rămîn aici gîndindu-mă la picturile mele.» Don Antonio îl asculta în tăcere.

«Banii lui Vendramin mi-ar fi prins bine» — urmă Lorenzo, cu glas potolit. «Nu-i vreau, și nici favorurile lui. Cum pot să alerg de colo pînă colo pe la serbările sale, să fac temenele și plecăciuni, cînd mi-am petrecut toată ziua căutînd culorile pe care le văd aievea, dar îmi scapă totdeauna? Aștept să se crape de ziuă ca să mă întorc la tabloul meu. E mare caznă, niciodată nu izbutești să așterni pe pînză ideile cele mai frumoase. Dumnezeu ni le învălmășește, pentru ca omul să nu devină trufaș. Nu-i așa, don Antonio?»

«Continuă.»

«Parcă n-ai fi în apele tale.»

«Treci cu vederea melancolia mea. Dacă-ți urmezi vorba» — replică cu blîndețe — «ai să prinzi firul, ca să-mi istorisești de ce nu te-ai apucat încă să pictezi icoana lui Lazăr. Știi că trebuie să fiu dezlegat de juruință.»

Lorenzo își îndreptase fața spre fereastră.

«Aș vrea să aud cuvîntul tău.»

Cădeau umbrele serii, geamurile brăzdate de ploaie căpătau culoarea ardeziei.

«După atîtea discuții, încă nu te-ai gîndit, nu vrei să-ți iei obligații!» — izbucni don Antonio, cu o urmă de asprime în glas.

«Se prea poate» — îngînă Lorenzo — «și totuși m-am gîndit săptămîni în șir. Am văzut-o pînă în cel mai neînsemnat amănunt. E un miracol greu de pictat, don Antonio, nu izbutesc să-mi

găsesc liniştea, să iau pana în mînă şi să desenez... ştiu şi eu, o mică schiţă, un model cît de mic. Am încercat, parcă mi se taie braţele.»
Don Antonio îşi încreţi uşor buzele subţiri, strîmbîndu-se.
« Nu mă crezi. »
După o clipă de tăcere, don Antonio rosti: « De ce nu te-aş crede? »
« Aha, iată » — răspunse Lorenzo, scoţînd un suspin de uşurare — « dacă mă crezi, înţelegi. Fără să-mi dau seama, mă pierdusem în vise neliniştitoare. Domnul ţinea la Lazăr, era un preot plin de înţelepciune, în stare să-i înţeleagă cuvîntul. Înalt, cu privirea hotărîtă, cu glas însufleţit. Ţinea predici despre coborîrea lui Hristos pe întinsul cîmpiilor, în sătuleţele de pe malul lacului. Nu se îngrijea de propria-i soartă. Şi l-a ucis arşiţa soarelui, într-o zi, cînd le vorbea oamenilor într-o vie, în apropriere de Betania. Atunci prietenii săi au alergat să-i dea de veste lui Isus. »
„Isus zise: „Să mergem acolo. Lazăr e mort. A sosit clipa în care veţi putea crede".
« M-am gîndit atît de mult, don Antonio » — continuă Lorenzo — „ce trebuie să fi însemnat călătoria aceea a Domnului, cu ucenicii năuci de vorbe de neînţeles, iudeii neîncrezători şi curioşi care se ţineau după ei. Înainte de a intra în Betania, o întîlneşte pe Marta, Maria şi prietenii aleargă în întîmpinare. În faţa mormîntului, Hristos porunceşte să fie dată la o parte piatra funerară, în vreme ce Maria caută încă să-l oprească. El îi strigă mortului să se ridice în picioare şi să iasă din mormînt. Iar cînd acesta se scoală, spune: „Desfăceţi-i giulgiul şi lăsaţi-l să umble". »
« Don Antonio, cînd vorbeai cu mine despre minunea aceea, totul devenea ascuns, de nepătruns: coborîrea lui Lazăr printre morţi, întoarcerea acasă, destăinuirile lui Hristos, cînd îi şopteşte — în timpul ospăţului — că iudeii îl vor omorî. De ce să lămurim misterele? »

Atelierul era aproape întunecat. Lorenzo își acoperise fața.
« Destul, îmi ești prieten, nu cred că vrei să mă faci să sufăr » — spuse. Și, ridicîndu-se, își descurcă picioarele din pătură. Pășea pe dibuite. Prietenul îi urmărea umbra prin coridor. Lorenzo se întoarse, cu sfeșnicul aprins.
« Nu vom mai vorbi despre această icoană » — grăi Antonio, cu glasul împăciutor — « dar povestea nu s-a sfîrșit. »
« Sigur, nu s-a sfîrșit » — răspunse Lorenzo. « Pentru juruința ta neîmplinită, am să iau asupră-mi partea mea de vină. Totuși, la Veneția lucrează Tițian, mai este și Bonifacio. Te vor servi mai bine decît mine. S-a făcut tîrziu, iartă-mă dacă ți-o spun așa fără ocoluri: aștept o vizită. »
Era tare stînjenit, îi pierise graiul, abia îngăima cuvintele.
Don Antonio se ridicase. « Cînd vei voi să ne vedem, trimite-mi un bilețel. »
« Te voi căuta curînd » — îl încredință Lorenzo, și o luă înainte însoțindu-l cu sfeșnicul în mînă.
« Noapte bună. »
« Noapte fericită. »

II.

Femeia se oprise în prag.
« Nu știu, doamnă Comina » — spunea Lorenzo — « de ce ai venit la ceas de noapte, pe o vreme așa de rea. Casa asta nu e făcută pentru a primi o doamnă de rang. »
După ce-și lăsă gluga pe spate, femeia răspunse cu un aer distrat: « Ce tot spui? n-am venit să văd casa, ci portretul meu. Haide, nu te pierde cu firea. Ajută-mă să-mi scot pelerina. »
Lorenzo o și luase, în timp ce-i luneca de pe umeri.
« E vreo oglindă pe-aici? » — întrebă noua venită, cu glasul suav, privind în jur.

« A, îmi pare rău, n-am » — îi spuse Lorenzo stingherit.
Ea luă de pe măsuță o farfurioară de argint și o ridică cu partea lucitoare spre ea: « Asta e foarte potrivită » — șopti apropriindu-se de sfeșnic.
Lorenzo o privea cum se oglindește, cum își potrivește părul, cu o ușoară atingere a degetelor, cum își fardează fruntea și bărbia. După ce puse jos farfurioara, spuse: « Acum dă-mi un păhărel de lichior. Mi-e frig. Nu vezi că focul se stinge? »
Lorenzo, neliniștit, se mișca cu stîngăcie. Luînd din dulap o sticlă și niște păhărele, turnă cîțiva stropi.
« Sper să fie bun. »
« E bun, parfumat, mai dă-mi puțin. »
Lorenzo, umplîndu-i păhărelul și lăsînd sticla din mînă, se întoarse lîngă foc. Ațîță jarul și aruncă pe tăciuni doi butuci. Flacăra se înteți numaidecît.
« Aduce voioșie — spuse Comina — încălzește, alungă ploaia. »
Bărbatul, aplecat asupra vetrei, nu dădea semne că s-ar ridica. Se îndîrjea să răscolească cenușa, să zgîndăre tăciunii cu vătraiul, privind pieziș spre pantofiorii și ciorapii ei brodați. Pe femeie o distra zăpăceala pictorului, care scotocea jarul ca să cîștige timp.
„Știam că ai sfîrșit portretul meu și mi-am zis: „să mă duc să-l văd ziua, ori noaptea?" Am stat și am chibzuit: „O văduvă e ținta răutăților lumii, dar Lorenzo este un gentilom. Mai bine noaptea" — mi-am zis — „ce primejdie să fie dacă-i fac o vizită la el acasă?" Astfel am trimis pe cineva să te înștiințeze. »
« A, doamnă Comina » — exclamă Lorenzo, plin de mustrare. Ea sorbea lichiorul.
« Ce-ai vrut să spui? »
« Vreau să spun — rosti Lorenzo — că noaptea nu vine nimeni pe la mine. Îmbuc ceva de unul singur, citesc un pic. Mă duc la culcare devreme. »
« Nu faci vizite, nu te duci la serbări? »

« Nu, Doamne ferește ! »
« Și eu care te credeam înconjurat de prieteni ! Da, cineva mi-a povestit că ești foarte căutat. Stai puțin... unul care te cunoaște bine a zis că ești un om grozav, cam ursuz, închis, dar... » Odată începută discuția, Lorenzo mai prinse curaj.

O privea pe frumoasă, și-i se părea o mîngîiere s-o asculte vorbind. O compara cu portretul aflat în atelier, pictat din memorie, încredințat amintirilor din după amiaza cînd o întîlnise pentru prima dată în pavilionul rustic din Ca' Venier. Stîrnită de cineva, se pornise să cînte frottolá [1] parcă în glumă, îmbrățișînd lăuta cu un gest atît de afectuos, încît părea că strînge în brațe un prunc. Aerul străveziu al primăverii îi învăluia carnația într-o aureolă de lumină, dăruia un reflex vioriu ochilor ei ca mura.

În ziua aceea Lorenzo o privise îndelung. « Pare una dintre femeile pictate de domnia ta » — îi șoptise malițios don Antonio, căruia nu-i scăpaseră privirile lui Lorenzo. După ce se sfîrșise muzica, în fața femeii cu veșmînt florentin, cu pielea fără o zbîrcitură și ochii splendizi, cu mîinile frumoase, care se unduiau cu o grație gingașă, simți o tresărire obscură.

Și totuși — se gîndise după aceea — nu-l fascinaseră numai frumusețea și grația afectuoasă a gesturilor. Timbrul vocii, plenitudinea registrului mediu și agresivitatea acutelor îi lăsau și-acum un fel de gol în piept și luneca în abisul acela parcă cuprins de amețeală. Și auzea iarăși notele care-și trimiteau ecouri necontenite, prelungite, plutind suspendate și slăbindu-și vibrația din pricina unor firide întîlnite în depărtare, în vreme ce cîntăreața repeta versurile, izbind cu putere strunele lăutei... « *Nu-mi ești drag, iubit ingrat — o tu rîvnit și-nvăpăiat — iubit...* »

Într-o dimineață de vară, pe cînd se învîrtea fără rost prin atelier (trecuseră între timp doi

[1] Compoziție în genul baladei, dar veselă, sprințară. (N.Tr.)

ani), Comina îi apăruse din nou. Şi-o închipuia stînd lîngă fereastră, în veşmîntul ei florentin, şi nu mai pleca de-acolo. Mută privea pieziş. Probabil că era tocmai momentul potrivit pentru a o picta. Dar abia pusese pînza pe şevalet că figura ţîşnise dincolo de hotarul închipuirii, cu notele în mînă.

« Ce taine aş putea avea eu? » — spunea Lorenzo, cu glasul scăzut. « Prietenii povestesc atîtea despre mine. Vorbesc de taine adevărate. Dacă faceţi aluzie » — urmă el, destăinuindu-se naiv — « că ascund... sigur, cine n-ascunde vreun păcat? De pildă, îmi place să stau singur. Bembo istoriseşte tuturor că am o fire sălbatecă, că sînt mai numeroase zilele în care mă vîr în vizuina mea, decît cele cînd mă duc pe la prieteni. Cînd mă cotropesc gîndurile negre sînt urîcios, nu vreau să mai ştiu de nimeni. Stau ascuns pînă ce-mi trece. Lucrez, caut să mă îndepărtez de toate, să uit de lume. Gîndul morţii nu mă atinge ».

Înălţă iarăşi capul şi o privi.

« Erasm spunea » — continuă el, cu glas resemnat —« că viaţa este lungă sau scurtă după arta căreia îi închini timpul tău. După ce voi fi sfîrşit de vieţuit, voi şti, cu siguranţă, că a durat doar o clipă şi că nu am izbutit să pictez nimic. Acesta este adevărul. Nu trece o clipă, din zi, cu necazurile mele, în care să nu mă gîndesc la asta. Caut un azuriu, un vioriu, un alb, şi ştiu că moartea a pornit la drum. Cum am trăit? Am fost oare sîcîitor, trufaş, avar? L-am cinstit pe Dumnezeu ca un adevărat credincios? Îmi amintesc, cînd eram tînăr, cum am cerut cu stăruinţă plata unui mic tablou. Era vorba de cinci ducaţi şi nu aveam ce mînca. Don Alfonso Brognon mi i-a numărat în mînă. « Fiule — îmi spuse el — eşti prea interesat de nişte bieţi bănuţi de aramă. Lăcomia este rudă bună cu zgîrcenia: două păcate care nu pot fi iertate prin nici un fel de căinţă. » Din ziua aceea am început să nu mai sufăr banul. Iau cît am nevoie, restul îl las diavolului. Iar necuratul, mînios, îmi întinde fel

și chip de mreje. Eu mă feresc de unele, dar cad în altele ca un neghiob. Ce-o să se întîmple cu mine?

Comina izbucni în rîs și Lorenzo se gîndi că poate îi scăpase ceva necugetat.

« Preotul cu ducații avea dreptate » — spuse ea — « dar nu numai cu banii poți să fii avar. Sînt și oameni zgîrciți cu ei înșiși. Haide, arată-mi portretul. »

Lorenzo se ridicase, apucă sfeșnicul și o luă înainte pe coridor. Femeia îl urmă.

« Uitați, luați loc aici » — îi spuse pictorul, trăgînd jețul în fața unei pînze acoperite. Puse sfeșnicul pe șevalet și mai aprinse și altele. Femeia urmărea mișcările pictorului, dar rămînea în picioare.

« Iată » — glăsui el, descoperind cu gingășie tabloul.

Ploaia cădea în curte cu un ropot surd.

« Ah, Lorenzo » — rosti Comina în șoaptă, strîngîndu-și mîinile, și ochii îi străluciră. Ușor aplecată înainte, agresivă, ca și cum ar fi vrut să se apere de cea care o privea, femeia se apropiase de tablou. Se întoarse în colțul odăii. Ochii violeți ai portretului o urmăreau pretutindeni, în timp ce privirea-i luneca de la carnație la veșmînt, la giuvaeruri, la marginea imaculată a bluzei, care abia ieșea din pieptar, la mîini. Foaia pe care o ținea într-o mînă desigur că era partitura unei melodii.

Întorcîndu-se spre Lorenzo, se duse spre el și, luîndu-l de braț, îi atinse ușor obrazul cu buzele.

Rămăseseră cufundați în tăcere: ea, dreaptă, cu privirea limpede și neclintită, cu mîinile strînse una într-alta; el, răsuflînd greu din pricina tulburării, cu capul puțin înfundat între umeri, cu ochii umezi și cu un nod în gît care-l împiedica să scoată o vorbă.

« Portretul e al meu » — spuse femeia, recăpătîndu-și pe neașteptate glasul.

« M-a cuprins un frig grozav, iertați-mă » — glăsuise Lorenzo, și, apucînd în mînă sfeșnicele, se

îndreptă încet de-a lungul coridorului, fără să mai aştepte răspuns.
Aşezaţi în faţa focului, bărbatul se căznea să reia firul discuţiei. Simţea în mintea agitată îmbrăţişarea femeii, catifelarea obrazului şi a buzelor care abia-l atinseseră şi revedea gestul deschis al mîinilor şi chipul care trecea alături de-al lui, splendoarea pupilelor întredeschise.
« Lorenzo » — repetă Comina — « ţi-am spus că portretul e al meu. Să-mi spui ce pretenţii ai. »
Cu ochii aţintiţi asupra focului, pictorul nu răspundea. Făcea impresia că nici nu ascultase.
« Nu ţi s-a mai întîmplat aşa ceva, cu o femeie. Nu-mi datorezi în nici un fel cruţare, am venituri care îmi îngăduie deplină libertate. »
Tonul autoritar îl trezi din visare.
« Doamnă » — îi spuse — « îmi pare rău, portretul îi aparţine lui don Antonio Gonzaga, mi l-a şi plătit. Astăzi a fost pe-aici, poate că voia să-l vadă, dar eu m-am luat cu altele, vorbindu-i de o anumită lucrare. Cine ştie ce mi-o fi trecut prin cap. Nu ne văzusem de săptămîni. Într-un cuvînt, nu pot să i-l iau înapoi.»
Lorenzo, care îşi închipuia că va fi nevoit să înfrunte altă împotrivire, vorbise grăbit, dornic să dea pe faţă obligaţia luată. Rămase mirat văzînd chipul femeii înseninat şi surîzător.
« Mi-am închipuit eu » — rosti Comina.
Voioşia neaşteptată a tonului îi luă pictorului o povară de pe inimă; chiar dacă în renunţarea vizitatoarei ghicea o umbră de vanitate.
« Sînt mulţumită să-l aibă el »— grăi Comina, (fixînd focul cu ochii tulburi) —« sărmanul don Antonio ! Anul trecut, cînd s-a întors din solia de la Napoli, părea însănătoşit. Medicul îi dăduse speranţă. În loc de asta, după cîteva luni a avut o nouă criză a bolii lui de piept. În iulie, îţi aminteşti ? ca să evite siroco-ul a plecat la Asolo. »
Lui Lorenzo i-au fost de ajuns cele cîteva cuvinte rostite ca să i se limpezească unele împrejurări nelămurite. Ştia că don Antonio nu prea se lăuda cu sănătatea, dar în ceasurile cînd îi pictase

portretul cu şopîrla pe masă, chipul modelului îi păruse cel al unui om viu. Acum îşi amintea că în iunie se abătuse peste Veneţia un siroco slinos şi cu miros greu, deoarece chiar în zilele acelea pleca la Bergamo. Cînd se întorsese de acolo i se povestise că don Antonio se dusese la ţară, ca să se pregătească pentru o nouă călătorie. Îşi păzea cu străşnicie intimitatea, nu-i plăcea ca prietenii săi veneţieni să-l întrebe de sănătate. Toţi se prefăceau că n-au habar de adevărata sa stare. Văicărelile prilejuite lui don Antonio de casa care ar fi o maghernită, de lipsa unei tipsii cu jăratec, aveau, aşadar, un tîlc.

« Cu două săptămîni în urmă »— continuă Comina —« Senatul îl însărcinase cu o nouă solie, dar medicul nu i-a dat voie să plece. Călătoria l-ar fi istovit. Nici gînd să plece la Costanza ! Ar fi mai cuminte să se întoarcă la ţară, acolo aerul era blînd şi soarele călduţ. Pesemne că a înţeles cît de înaintată e boala, deoarece a renunţat să se îngrijească, să se cruţe. A spus că i-ar prelungi zadarnic viaţa. E sigur că are lunile numărate. Pierderile de sînge nu mai contenesc, uneori vezi cu ochii cum te stingi cu încetul, iar el nu vrea aşa ceva. »

« Dar asta stă împotriva legii Domnului »— zise Lorenzo — « nu se cade. »

Şi îi răsări în minte, la iuţeală, juruinţa pentru icoana cu minunea învierii lui Lazăr.

« Aşa grăieşti domnia ta, dar gîndeşte-te la starea lui sufletească, la harul cu care era înzestrat şi la viaţa ce-şi visase. La treizeci şi doi de ani e cu neputinţă să primeşti cu inima împăcată ideea morţii. »

Se ridicase în picioare.

« Ai făcut bine dîndu-i portretul meu. Cui i-ar fi plăcut mai mult decît lui? Cît despre mine » — îşi puse un deget pe buze —« mă bizui că vei păstra taina. Dă-mi pelerina. »

Ajunsă în prag, îşi ridică din nou gluga peste plete. « Noapte bună don Lorenzo, îţi mulţumesc, sînt bucuroasă că am văzut portretul şi am aflat încotro se duce. Adio. »

« Vă însoţesc pînă la uşă » — spuse Lorenzo, înălţînd sfeşnicul ca să lumineze cu flacăra slabă casa scării.
« Nu, mă duc singură, noapte bună. »

III.

Oprită pe palierul scării, Comina se întoarse.
« Don Antonio făcuse o juruinţă »— rosti ea încet —« era plin de speranţe, ca şi cum ar fi aşteptat o minune. »
Lorenzo ţinea ochii plecaţi, asculta foşnetul fustelor şi al pelerinei femeii, care făcea cale întoarsă. Ropotul apei din curte îi huruia în cap.
Fără a scoate un cuvînt, se înapoiară în odaia cu căminul, ca şi cum, deodată, conversaţia lor neglijase motivul cel mai arzător al întîlnirii. În picioare, Comina părea că aşteaptă un răspuns. Lorenzo îi vedea chipul în mijlocul unei pîlpîiri de cercuri gălbui sau ciobite. Rezemîndu-se de spătarul jeţului, clătinase din cap, se rotise în jurul ei, aşezîndu-se greoi. Simţea furnicături prelungi. Stătu aşa, cu ochii închişi şi, de îndată ce-i redeschise, i se păru că vede, în bezna odăii, pe motanul său Simion, încovrigat pe pernă. Era o aiurare, deoarece Simion, mort cu doi ani în urmă, fusese băgat într-un sac cu un bolovan şi azvîrlit în Canal Grande, ca un marinar mort în largul mării. Căută pătura, ca să şi-o tragă peste genunchi, fără s-o găsească. « Doamne sfinte, ce istorie » — suşoti.
Comina nici nu se clintise.
« Am vorbit prea mult despre asta » — urmă pictorul.
« Eu nu ştiu nimic » — răspunse ea, cu glasul blînd.
« Ne-am chinuit luni de-a rîndul » — murmură Lorenzo. « Ce crezi că s-a întîmplat după învierea lui Lazăr? Biblia nu ne spune, el a coborît printre morţi. Desigur Maria l-a întrebat: « Ce anume ai văzut acolo? » Iar cel înviat nu i-a răspuns nicicînd. « Dormeai şi Învăţătorul te-a deşteptat ». « Nu

dormeam ». « Atunci sufletul tău s-a aflat printre răposați! »

« Lazăr, înviat, nu mai putea să moară. Don Antonio era încredințat de acest lucru » — urmă Lorenzo. « Eu i-am amintit de cina lui Isus în casa Martei și a Mariei, cu șase zile înainte de Paști. Lazăr reprezenta, pentru preoții templului, puterea lui Dumnezeu; și Isus a citit în ochii lor că luaseră hotărîrea de a-l ucide pe cel înviat. Și chemîndu-l deoparte, i-a destăinuit acest lucru. » Lorenzo își trecu o mînă peste față.

« În predela altarului » — șușoti — « don Antonio voia să vadă pictate episoadele lui Lazăr pe celălalt tărîm, întîlnirea cu surorile sale și scena în care e ucis cu pietre de iudei. »

« Iar domnia ta nu ai avut acest curaj » — șopti Comina.

« Nu am făcut nimic, era cumplit să încep. Dar, vorbind cu don Antonio, mi-am închipuit altarul, pînă-n cele mai neînsemnate amănunte, fără a găsi niciodată tăria de-a le zugrăvi. Ba nu: o dată am încercat să schițez cîteva figuri, aveam la îndemînă o hîrtie frumoasă, pana pregătită. Mi-am simțit pieptul apăsat de o sfîrșeală dureroasă, brațele mi-au căzut neputincioase, tot trupul îmi șiroia de sudoare. Nu i-am pomenit niciodată de această întîmplare, dar l-am rugat să ceară icoana cuiva care l-ar putea sluji mai bine decît mine. »

« Dar el avea dreptul să-ți ceară o favoare » — stăruia femeia cu glas năvalnic — « doar îi ești prieten! »

« Da, avea dreptul » — îi răspunse Lorenzo — « dar și eu aveam dreptul de-a refuza. Greșeala a fost că m-am lăsat tîrît de el să vorbesc despre o minune în fața căreia sufletul meu se sfiește, plin de spaimă; să scotocim în adîncurile lui cu curiozitatea noastră profană; să-l amăgesc că am de gînd măcar să încerc. Cîteodată te poți simți fascinat de genune, ai vrea să cazi într-însa. Ce ne împiedică să facem un gest ireparabil? Nu eram în stare să-i mărturisesc lui don Antonio, mă temeam să nu-l mîhnesc. »

Se ridicase în picioare.
« Vedeți » — continuă — « cît de lesne a fost să stau de vorbă cu domnia voastră. Nu mi-ați cerut și adevărul, oricare ar fi el, a ieșit singur la lumină. »
Comina se îndreptase spre ușă; Lorenzo, cu sfeșnicul în mînă, o urma.
« Noapte bună, Lorenzo. »
« Noapte fericită, Comina. »
Închise ușa pe jumătate, asculta tropăitul pașilor femeii pe trepte, fîlfîitul fustelor și al pelerinei. Stătea cu auzul încordat. Ploaia răpăia într-una.
« Iartă-mă, don Antonio » — murmură întorcîndu-se în încăperea unde se afla căminul; și cu lopățica acoperi jăratecul cu cenușă, asculta rafalele vîntului care făcea ferestrele să scîrțîie.
Îl scîrbea gîndul de-a intra în odaie, de-a se întinde pe pat. Se duse la fereastră și o deschise.
Vîntul și ploaia îi biciuiau chipul: nu se mișcă din pervaz. Nori mari, alburii, goneau pe cer spre apus.

SEARĂ VENEȚIANĂ (1530)

Cununia lui Tițian cu Cecilia este menționată de Ludwig[1], *care precizează și locuințele venețiene ale pictorului; în 1515 locuia în* confino Sancti Pauli in dominibus de ka Trono[2]. *În* 1531 *închiriază o casă a familiei Biri, în parohia San Cancian. În casa de la Sancti Pauli (San Polo) locuiau, împreună cu Tițian, fratele Francesco și Cecilia, fiica răposatului* ser Alo meşter Jacomo bărbierul lui Perarol de Cadore.

Molmenti precizează că mammola *avea, în general, sensul de concubină, dar adaugă că în unele testamente li se spune astfel chiar unor cinstite casnice. Și citează pe cel al lui Vincenzo Catena, unde soția sa Manega Furlana este desemnată prin acest cuvînt.*

Spicuiesc din volumul lui Molmenti: « Cînd, în anul 1525, *Cecilia căpătă o boală nu prea ușoară, în cugetul lui Tițian se născu dorința ca un preot să-i binecuvînteze iubirea, și-și împărtăși gîndul fratelui său Francesco. „Francesco, eu aş voi să iau de soție pe Cecilia... din casa noastră, îndemnat*

---

[1] Izvoarele documentelor privitoare la Tițian: *Tizian Hochzeit (Nunta lui Tițian)* « Jahrbuch der Preuss. Kunstsammlungen », supliment la vol. XXIV (1903) p. 114; apoi reluată de Pompeo Molmenti în volumul în *Storia di Venezia nella vita privata*, II, pag. 106—108. (N. A.)

[2] Alături de mănăstirea San Polo, într-o casă stăpînită de Ca'Trono (în latină, în original). (N. Tr.)

Interlocutori

PIETRO ARETINO
MARCANTONIO MICHIEL
TIZIANO VECELLIO
JACOPO SANSOVINO
LUDOVICO DOLCE
PERINA ȘI CHIARA *femei din casa lui Aretino*

---

de temeiul că am doi feciori cu dînsa, care acum zace în pat, pentru ca aceştia să fie legitimi".
«Iară Francesco răspunse: „Aduci mulţumire sufletului meu şi tare mă minunez că ai zăbovit atîta pînă să faci acest pas. Împlineşti o faptă cuminte şi bună".
« Cecilia vieţui încă cinci ani şi ferici căsnicia legitimă cu două fetiţe: una care pieri în vîrstă fragedă, iar cealaltă a fost frumoasa Lavinia.
Tiţian păstra taina asupra căsătoriei făcute. În 1550, *adică la* 25 *de ani după ce o încheiase, ceru din Innsbruck, unde se afla — prin mijlocirea lui Pietro Assonico, „pus de către neasemuitul meser Tician" — ca magistratul de la esaminador să cheme la interogatoriu cîţiva martori, pentru a dovedi că în* 1525 *o luase de soţie legitimă pe doamna Cecilia.»*

Cina se sfîrşise. Oaspeţii lunecau de pe jilţuri, proptindu-se în spătare, şi închideau ochii, moleşiţi de belşugul bucatelor servite şi de siroco-ul nopţii veneţiene care pătrundea pe ferestrele deschise, cînd glasul provocator al amfitrionului îi făcu să tresalte. Dolce, care stătea singuratec la fereastră, se întoarse brusc.

« Aşa îi ospătăm pe prieteni ! » — exclamă Aretino, înălţînd sticla pe care se încrustase pulberea. « Ăsta e Chianti de Greve, cel mai bun vin din Toscana, fiindcă în Greve prosperă singura viţă din lume care dă un vin sec, tare şi suav, cu un parfum amar de rodiu. Daţi la o parte de pe masă sticlele de Lambrusco, aduceţi alte cupe. Nu cumva vreţi să torn acest elixir peste zaţul unui searbăd suc de aguridă mantovană ! »

Auzind elogiul, oaspeţii se scuturaseră fără voie din toropeală.

Dolce, care îşi apăra puritatea de ispitele vinului şi sorbise două jumătăţi de cupă doar ca să nu-şi atragă insultele amfitrionului, se apropiase de masă. Sansovino şi Vecellio stăteau îmbufnaţi în faţa cumătrului care turna vinul cu băgare de seamă, de parcă amîndoi ar fi fost pe cale de-a suferi o mojicie.

Cu puţin mai înainte plecase Michiel. Comesean şi scriitor fără fantezie, de ani de zile tot promitea să publice o viaţă a lui Zorzon şi scrisese — spunea Aretino — cîteva pasaje împănate de elogii. Dar

de văzut nu se văzuse nimic. Gentilomul venețian era un negutător văduvit de talentul de a istorisi o povestire, opac la gusturile Veneției și, dacă discuta despre pictură, înșira un pomelnic de citate aristotelice de-ți scotea sufletul. Drept care și în seara aceea îndurase fără să crîcnească împunsăturile aprige ale amfitrionului. « Ai pretenția de a cumpăra tablouri, dar nu știi de ce le alegi. » Michiel rîdea sarcastic de cei care au mezzaninul plin de comori. « Ești un liliac care zboară bine noaptea. »

« Bineînțeles » — răspunsese el ridicîndu-se — « ziua și noaptea », și, adresîndu-le un salut degajat, plecase.

Pe mal îl aștepta barca cu slujitori și torțe. Nu putea suferi ulicioarele și piațetele venețiene pline de derbedei zurbagii și de borfași. Nu umbla cu arme la el, supunîndu-se interdicției speciale promulgate de Quarantia[1] criminală, dar nu voia să se trezească în mijlocul încăierărilor, să cadă în vreo capcană.

« Păcat că signor Michiel »— zicea Dolce, sorbind vinul fără plăcere, dar voind să-l măgulească pe stăpînul casei —« păcat că nu poate savura și el această ambrozie. Îi va lipsi mult. »

« Ludovico, ai uitat ce scrie Stagiritul? »

Tînărul sclivisit aștepta săgeata.

«Scrie: „*Un lucru care nu trece prin simțuri rămîne orb*". Ce vreți să-i lipsească lui Michiel, care bea numai vinuri asolane? Se află absolut în aceeași situație ca tine, cînd se vorbește despre femei. De ce lipsă ai vrea să suferi, de vreme ce nu cunoști nici una? »

« Ei, haide, Pietro, nu-l mai asmuți — interveni Vecellio — a împlinit abia douăzeci de ani! »

---

[1] Instanță criminală, compusă din 40 de judecători. Uneori Senatul venețian o delega să judece și cauze civile. *Quarantia Vecchia* se ocupa de procese deschise la Veneția, privind sume pînă la 1500 de ducați, în timp ce *Quarantia Nuova* avea sub jurisdicția sa procesele similare din Albania, Dalmația, Levant și Terra Ferma, din feudele și posesiunile republicii Veneția. (N. Tr.)

« Şi-ţi par puţini, scuză-mă? la vîrsta lui, jumătate din femeile Romei erau la picioarele mele, eram adorat. Stărui că n-are experienţă şi trebuie s-o dobîndească deîndată. Veneţia are nevoie de bărbaţi care să fure inimile şi Ludovico, la nevoie, trebuie să ştie să răpească chiar şi o călugăriţă. Daţi-i azi, de pildă, pe Perina asta a mea »— şi-o prinse de cingătoare —« ce-ar face cu ea? Să plece din casa părintească, să-şi lase mama şi surorile să-şi vadă de liturghiile lor. Perina »— urmă Aretino — « fii bună şi chiam-o aici pe Chiara. » Sansovino şi Vecellio, care văzuseră cu ciudă cum pleacă Michiel, deoarece rîvneau să-şi confrunte propriile cunoştinţe cu adevărul despre împlinirile lui Zorzon, despre viaţa lui amoroasă, prietenia cu Soranzo, nebuniile făcute de Isabella Gonzaga — care tot mai căuta un tablou pentru cabinetul ei, şi-apoi despre afacerile neguţătorilor toscani, napolitani şi olandezi — auzindu-l pe Pietro că o cheamă pe Chiara, se ridicaseră. Vecellio, cu coatele rezemate de masă, aştepta, mîngîindu-şi barba, cu privirile îndreptate spre uşa sălii. Chiara, o trevizană blondă, cu ochi întunecaţi şi carne pietroasă, vădea dintre toate femeile din casa aretină o încîntătoare prospeţime în rostirea graiului venet şi iscusinţă la glume. I se spusese că Dolce era virgin, cu capul plin de zorzoane poetice. Aşteptînd să fie chemată, îl spiona printre cutele perdelei, rîzînd de vorba lui respectuoasă, de ochii întredeschişi care trădau mulţumirea de sine; ba chiar mai mult decît să-l pîndească, prinsese în aer o mireasmă puţin aspră, de fruct bun de muşcat. Nu-i mai trebuise altceva ca să o îmbie voluptatea de a-şi bate joc de băieţandrul acela, fudul ca un paladin de la curtea Franţei. Stăpînul ei îi inspirase rolul acela, cu toate rafinamentele necesare.

Comesenii, mergînd în întîmpinarea Chiarei, cu paharul întins spre ea, îl lăsaseră pe tînăr cam izolat. Se aşezaseră pe divan, şi în timp ce slujnicele strîngeau masa, Chiara — stînd turceşte pe o pernă — îşi pîndea prada şi aştepta semnalul atacului.

Cum îşi văzu prietenii aşezaţi comod, Aretino se şi întorsese: « Hei, Ludovico, vino-ncoace » — spuse amfitrionul — « apropie-te », iar musafirul, păşind cu stîngăcie, pe vîrfuri, lunecase printre jilţuri, ca un călugăraş — « stai jos » — locul liber fusese bine studiat — lîngă Chiara. « Tinerii trebuie să se cunoască, să-şi vorbească » — şi rînjea, cu ochiul lui hulpav pironit asupra tînărului care încerca să-şi găsească altă îndeletnicire, ca să nu se afle, imediat, faţă-n faţă cu femeia surîzătoare.

« Pentru a gusta desfătările unei femei care ne aparţine » — continuă Pietro — « se cuvine să ne dăruim cu trup şi suflet. La început (pentru un poet care tot dă tîrcoale pe la tiparniţa făţarnicului ăluia de Giolito şi le face în fiecare săptămînă vizite călugărilor benedictini de la San Giorgio) poate să-i vină greu să ţească o intrigă amoroasă la Veneţia. Tinerele de rang nu sînt toate la îndemînă. Dar o dată şi o dată trebuie să înceapă » — Dolce îl privea, ascunzîndu-şi ciuda pricinuită de vorbele acelea sfruntate — « şi izbuteşte acest lucru ieşind în lume. Iar în această privinţă îi servesc şiretenia, o vorbă insinuantă, un spirit orgolios. După părerea mea, Dolce ar trebui să se hotărască la acest pas » — în clipa aceea părea că le cuvîntează prietenilor săi despre o însemnată treabă de stat — « ca să înţeleagă viaţa şi să-şi croiască un drum glorios. Femeia este centrul universului, o peşteră păduroasă şi tainică, dar în adînc descoperim lumina. Ei, ce spuneţi de toate astea? »

« Drace, pentru asemenea fapte îmi pare încă un copilandru » — glăsui Vecellio — « nu mai are timp să chibzuiască? »

« Da şi nu » — rosti Aretino — « eu cred că a ajuns la vîrsta cînd trebuie să fie pus la încercare, trebuie să aibă o purtare bărbătească. »

Chiara rîdea pe înfundate şi-l măsura din cap pînă-n picioare pe Dolce, care se străduia să-şi păstreze ţinuta corectă, puţin cam palid şi înspăimîntat.

«Trebuie să fie cioplit, strunjit, netezit, finisat și dat cu lustru fin» — spuse — «așa cere societatea. Ludovico nu poate să dea înapoi.»
Sansovino, care păstrase deplină tăcere, se topea de plăcere privind scena aceea.
«Messerul meu» — glăsui Chiara, adresîndu-se flăcăiandrului —«m-ați făcut să aștept atîta amar de vreme.» Glasul ei plin era îndulcit de un suspin tandru. «Veniți aici degrab', lîngă mine.»
Dolce o privea neîncrezător, dar pricepea că este nevoit să intre în joc. Replica aceea neașteptată îi surprinsese pe toți. Cu mers felin, femeia se apropiase de divan.
«Vă rugasem din inimă să sosiți de cum se înnoptează»— spuse —«nu știați oare că slujitorii stau să pîndească pe la ferestre? Gonda mea este un pic geloasă. Se are bine cu messer Geronimo, iar Geronimo, din curtenie, vine în cămăruță să-mi aducă omagiile lui, cînd se întoarce de pe la ospețe. Bătrînul satrap e bun să mă țină trează cu palavrele lui și să mă facă să mor de somn. Haide, scumpule, lasă-mă să te privesc. Ce elegant ești! ce frumos pieptar, ce cămașă, parcă ai fi chiar un paj de curte!»
Vorbele, mimate cu extraordinară măsură, erau de-o suavă senzualitate. Pe chipul lui Dolce răsări un palid surîs.
Tot vorbind, Chiara își descheiase bluza, își lărgise decolteul. Lungită pe divan, în partea opusă celei unde stătea tînărul, părea că nici nu-i pasă de el. Tînărul o necăjea și o plictisea ca în clipa cînd îți înfigi puțin dinții în fructul acrișor și îți simți limba strepezită și amară. Gropița dintre sînii ei avea o culoare albăstruie.
«Ce bine e să stai tolănită în pat» — urmă femeia cu vocea somnoroasă și voluptoasă —«știi că toată după-amiaza mi-am petrecut-o în micul meu iatac, anume pentru domnia ta? Ia vezi ce catifelată sînt. Încetișor, nu fii atît de năvalnic. Apropie-te cu gingășie. Nimeni nu ne va tulbura. Întreaga noapte ne aparține. Nu mă strînge așa, mă doare! dezmiardă-mă, sărută-mă...
 Îmi dai fiori cînd mă atingi (o pauză)... Îmi place

grozav. Cu blana aceea de păr, parcă-i un urs!» Aretino, care-l văzuse pe Dolce cum se înțepenește și se face palid, izbucni într-un hohot de rîs. «Astea sînt comédii de amanți care țin puțin»— zise Vecellio, cu glasul disprețuitor. «După ce trec văpăile se destramă și vraja. Ludovico, nu lua aminte la nimicurile Chiarei. Are școala stăpînului casei, îi place să toarcă lingușeli...»
«Ia nu mai face acum pe înțeleptul *magister*» — replică Aretino. «Chiara nu glumea. Așa se vorbește, asta le place femeilor și ne place și nouă. Cea mai mare parte dintre oamenii de rang trăiesc din asta, și eu nu cunosc femeie lipsită de pofte sau virtuoasă, cel puțin, la Veneția... voiam să spun»— continuă amfitrionul, moderîndu-și tonul —«căci așa a fost plămădită făptura muritoare. Nu tăgăduiesc că se găsesc și creștini născuți pentru a trăi ca pustnicii și femei care-și închină viața lui Hristos. Dar aceștia sînt păsări rare, Ludovico trebuie să pună capăt postului. Cum să facă stihuri fără femei? Laura trebuie să fie Laura, în carne și oase...»
Vecellio îl privea iritat. «Laura este poezia»— rosti el —«de ce încurci lucrurile?»
«Laura este poezia care devine trup»— îi replică Aretino —«poeții, pictorii o visează de-a pururi. Numai domnia ta te-ai putea lipsi de existența ei. Ce te-ai face cu o Laură care s-ar roti în preajma ta, tu care pictezi totdeauna din închipuire?»
«Întocmai»— întări Vecellio —«ce m-aș face cu o femeie cum este Chiara, care mi-ar da tîrcoale? m-ar cuprinde o mare silă de schimonoselile ei. Eu sînt născut ca să aștern culori pe pînză, nu-mi umblă capul la altceva.»
«Și nu v-ar place o fetișcană frumoasă, pe care s-o legănați în brațe?»— întrebă Chiara, cu glas domol. «Firește că da»— încuviință binevoitor Vecellio — «mi-ar place s-o țin în brațe, s-o giugiulesc două minute, și-apoi gata; ca și papagalul pe care mi l-a dăruit Califul, îndată ce a deschis ciocul, l-am vîrît într-un sac și l-am trimis la Pieve, ca să se joace copiii cu el.» Și pictorul își scărmănă barba, de parcă ar fi căutat să desfacă

un nod. «Familia este o treabă însemnată, nu poţi doar să te veseleşti răsfăţînd-o, trebuie să iei aminte, să ai grijă ba de una, ba de alta. Eu nu mă pot gîndi la altceva decît la pictură. Tot ce mă îndepărtează de tablouri mă face să mă irosesc, mă înfurie.»

Nimeni nu vorbea.

«Familia te ţine legat»— continua Tiţian, privind în jurul lui —«iar cu femeia ţi-ai pierdut libertatea, pe cîtă vreme pictura şi libertatea merg mînă-n mînă, una nu poate exista fără cealaltă. Pictorul este un fel de pustnic, izolat în peşteră cu rugile lui, trăieşte şi îşi pictează închipuirile.»

«Bine zici»— îi răspunse Aretino, care ţinea să aibe totdeauna ultimul cuvîntul —«totuşi un artist fără femeia lui este ca o plantă uscată: lugubru, plîngăcios. Domnia ta, Ţiţian, ai fler, ai nimeritao şi de astă dată, chiar şi din strîmtoarea aceasta ai ieşit la liman cu bine, avîndu-i în casă pe fratele Francesco şi pe Cecilia, care se îngrijesc de orfanii dumitale. Nu puteai avea parte de-un noroc mai mare, ori să găseşti o roabă mai devotată şi mai credincioasă.»

Vecellio, care ascultase în tăcere, îşi cerceta cu privirea amfitrionul, asmuţit de o neaşteptată ostilitate.

Aşadar, gîndi pictorul, acest grandoman o consideră pe Cecilia un soi de maură venită din Egipt, ori de la Constantinopol, cumpărată şi revîndută de un neguţător pentru cîţiva ducaţi. O muiere bună să trudească din greu, spălătoreasă, slugă la toate, care roboteşte, doarme, mănîncă şi nu scoate un cuvînt, prost îmbrăcată, ciufulită, nevrednică s-o priveşti; pe cînd Cecilia, venită de la Perarol de Cador, nu este numai o frumuseţe înveşmîntată în rochii nou-nouţe, mai frumoasă decît Chiara, dar e şi curată şi parfumată ca o plantă; adică, fără sulimanurile şi dresurile muierilor aretine, şi, mai cu seamă, fără palavrele lor maliţioase şi caraghioase.

Împins de o furie tăcută împotriva cumătrului, îi scruta trăsăturile, statura masivă de plebeu,

C. 5—406

gura avidă și violentă, între barbă și ochii lui scînteietori de lup.
Ție, gîndea Vecellio, femeile îți slujesc numai pentru pat, fiindcă ai un instinct de taur, pe cînd eu le privesc de departe, le visez și apoi le pictez ca și cum ar fi niște zeițe.
Era mîndru că-și poate lega gîndurile în chip atît de fericit, și în timp ce celălalt străbătea încăperea mormăindu-i lui Dolce ultimele sale răutăți : « Ce ești tu » — murmura — « un autor de epistole, un maestru în șarlatanii, giumbușlucuri și șantaje? Doar atîta ești? nu faci nimic cu fantezia, alergi doar după bani, care să-ți aducă în casă lucrurile și femeile care-ți plac. Ești un codoș fanfaron. Ce-ai izbuti tu să înțelegi la o femeie cum e Cecilia? »
Privea în juru-i, decis să vorbească.
Aretino, de al cărui spirit sarcastic putea să se teamă, nu ar fi fost atît de necugetat încît să-i înțeleagă greșit confidența pe care se pregătea să i-o facă. Pe Sansovino, care-i cunoștea taina, socotea că se poate bizui ca pe sine însuși, cît despre Dolce, tînărul se afla în starea ideală pentru a asculta și a păstra tăcerea.
« Acum, că s-a sfîrșit cu comedia »— spuse Vecellio, rotindu-și ochii pentru a se încredința că se retrăsese Chiara —« putem să discutăm. »
Își privea din nou prietenii și îi studia cu neîncrederea omului de la munte, care se teme că încă nu-i cunoaște de-ajuns și vrea, într-o anumită împrejurare, să le pună la încercare calitățile.
« Pietro »— rosti încet și grav pictorul —« Cecilia este soția mea legitimă. Pomponio și Orazio sînt odraslele noastre. »
Toți îl priveau în tăcere.
« Cecilia s-a dus pe ascuns la Belluno să-i nască »— adăugă — « i-am adus la Veneția după ce au crescut.»
Înmărmurit de confidență, Aretino se ridicase. Ținea brațele desfăcute, de parcă ar fi trebuit să înceapă o cuvîntare.
« Acum doi ani »— urmă Vecellio— « cînd Cecilia era pe moarte, l-am chemat pe Francesco și i-am

spus că vreau s-o iau de soţie, din respect pentru copii, ca să fie legitimi. »

« Trăiască Cecilia soaţa ! » — exclamă Aretino, ridicînd cupa. Surprins de confidenţa aceea neaşteptată, Sansovino o ridicase şi el, cu un gest maşinal.

« Știi, Ludovico »— spuse pictorul, fără a lua în seamă închinarea —« după căsătorie, Cecilia a continuat să fie *mammola.* Vreau să spun că a rămas la locul ei, ca o Laura pe care nu trebuie s-o atingi. Între noi nu s-a schimbat nimic, eu m-am gîndit mai departe la pictură ca un pustnic. Trăiesc singur, nu vorbesc, copiii nu mă abat de la lucru, nu sînt robul orariilor altora, nici ziua, nici noaptea. Cecilia tace, mă priveşte şi nu mă vede decît pe mine. »

Se oprise cu răsuflarea tăiată.

« Nu vrea să știe cum trăiesc, cu ce oameni mă întîlnesc »— murmura Vecellio —« cît cîștig și ce cumpăr. Nu mă întreabă nimic. Dar nu este veneţiană ca femeia născocită de Chiara, care joacă teatru și face maimuţăreli de tîrfă ca să-ţi sucească minţile. Femeia trebuie să fie altceva. Cînd o alegeţi cu adevărat, să judecaţi cu înţelepciune. »

MODELUL LUI TINTORETTO (1565—1575)

Numai « Răpirea în gondolă » *(numită mai precis* Răpirea Arsinoei*), aflată în Muzeul din Dresda, justifică această nuvelă. Nu se bazează pe nici un document. Chiar şi data tabloului, situată între anii* 1565—1575, *este nesigură.*

Interlocutori

JACOPO TINTORETTO	
ZULIANA	*model*
FELICITÁ	*patroana hanului* Scrînciobul
UN GENTILOM MANTOVAN DIN CASA SANGIORGI	
DON ROBERTO MAZZOCCO	*parohul bisericii San Polo*

Tribunalul Inchiziției din Veneția.

I.

După ce sfîrşise de citit, Jacopo zvîrlise cît colo cartea pe bancă. Poftim de vezi, gîndea, cum mai născoceşte un literat limbut viaţa unui pictor pe care nici gînd să-l fi cunoscut, numai din clevetelile spionilor. Se ridicase, voia să iasă din atelier, să stea de vorbă cu cineva, ca să-i treacă furia iscată de înţepăturile viespei care-l muşcase. După ce făcu cîţiva paşi prin încăperea vastă, se opri în faţa *Cinei*, pictată pentru biserica San Polo, cu ochii aproape acoperiţi de pleoapele care-i tremurau de mînie.
Privea distrat capul Sfîntului Ioan răsturnat pe masă; şi nu izbutea să-şi amintească unde anume văzuse— în peisajul noros întrezărit îndărătul scenei principale — acel templu alb, ivit ca un duh în mijlocul pădurii. Nu era în stare să descîlcească în minte amănuntele exacte: lectura întreruptă îi răvăşise de-a binelea ideile.
De cîte ori refuzase să citească cele scrise despre el de Vasari, în pofida faptului că ucenicii veneţieni din atelierele de pictură ştiau pe de rost opiniile tipărite despre arta sa şi le repetau deformîndu-le. Ce industrie, ce negoţ înfiripase cu ideea aceea de a tipări Vieţile! Grosolan şi butucănos în pictură, se apucase de bîrfeli, legînd prietenie cu literaţi de prin cetăţile vestite, plini de zel şi de viclenii . . . Ei îl informaseră despre

ceea ce făcuseră şi făceau feluriţi artişti, de locul naşterii, de maeştrii, comenzile primite, prietenii, protectorii, ţiitoarele, încurcăturile şi izbînzile, cabalele şarlatanilor, focurile alchimiştilor şi urzelile vrăjitoarelor. Toate născocelile acelea ieșeau la lumină după cum artistul cîştigase sau nu bunăvoinţa puternicilor zilei. Atunci ploua cu elogii, dar dacă stătea ca un schivnic și nu-și scotea nasul din picturi, dispreţuind cîştigurile şi dezmierdările lumii, citeai printre rînduri și dincolo de rînduri judecăţi învechite şi anumite laude formulate în doi peri, de parcă ar fi fost neamţ. Astfel dacă îţi plecai urechea la spusele flecarului care încropise *Vieţile*— el muncise la voia întîmplării şi fără nici un ţel — chiar aşa scrisese, parcă arătînd că arta este lucru de nimica. Şi o scosese la capăt datorită practicii. Ca şi cum pentru a picta ai fi avut nevoie să cunoşti măsurile desăvîrșite ale proporţiilor, regulile perspectivei, rafinamentele culorilor subtile și teoria umbrelor, și n-ar fi, în realitate, un capriciu al fanteziei şi al mîinilor, într-un cuvînt, o viziune făurită cu semne improvizate.

Măsura vasta încăpere de la un capăt la altul și privea în juru-i, în căutarea unui motiv care să-l abată de la părerile citite în carte; o hîrtie bună, o promisiune urgentă care trebuia respectată, biletul unui client sîcîitor, care nu avea să plătească niciodată, dar îi sporea faima, sau o pînză abandonată din pricina vreunei greşeli de compoziţie, şi ca să o descoperi trebuie să dai peste ea aşa deodată, de parcă ar fi pictat-o altul. Tot ce vedea, ce palpa, tot ce sucea şi răsucea i se părea stupid, şters, lipsit de fantezie; și se apuca să-și închipuie îndărătul fiecărei judecăţi exprimate de Vasari care dintre intimi i-o sugerase: Sansovino și Vecellio, care nu mai mureau o dată, stînd alături și dictîndu-i lui Dolce — fără doar şi poate, el fusese scribul! — ideile pe care literatul le prelucrase în stilul său propriu, sentenţios și lipsit de vigoare. Pentru că Dolce nu izbutise să pună de la el decît o brumă de gramatică; şi în timp ce recitea scrisoarea care urma să fie expediată la

Roma, sosea Aretino — marele concetățean al lui Vasari. Voia să asculte scrisoarea de la capăt. Iar Dolce recitea cu emfază ca să facă impresie bună, aruncînd ochiade piezișe ca să prindă din zbor încuviințarea așteptată de la vulpoiul acela. Vulpoiul, tăcut și trufaș, privea pe fereastră cerul. « Ei, ce spui? »
« O scrisoare fără vigoare »— probabil că răspunse sarcastic Aretino. Și, învîrtindu-se prin încăpere: « La început, unde spui »— se pornea el— « că s-a desfătat îndeletnicindu-se cu muzica, adaugă, de pildă, că este un flușturatec capricios, repezit și îndrăzneț. » Stătea să mai chibzuiască puțin, apoi privind cu ochii întredeschiși, de parcă ar fi revăzut într-o fulgerare *Minunea robului*, adăuga: « Este cea mai grozavă minte care a existat vreodată în pictură. Scrie chiar așa, că este adevărat și-mi place. »
Se răsuci: « Aha, Vecellio al nostru moțăie, ca de obicei. »
Mai tîrziu harțele izbucnite între Aretino și tovarășii lui fuseseră aprinse de opiniile acelea. Și Vecellio, mînios, se îndîrjise împotriva cumătrului și-l făcuse să-și piardă răbdarea. « Eu nu te învăț cum să mînuiești penelul, Tițian; iară domnia ta să nu mă-nveți pe mine cum să se vorbească despre un pictor. Vezi-ți de arta dumitale, iar eu mă voi îngriji să le-o explic principilor. »
Izbucnind în rîs, îl luase peste picior pe Sansovino, ceva mai puțin ramolit decît Vecellio, dar amîndoi moșnegi cu un picior în groapă; ca să nu mai vorbim de Dolce, atins de hidropizie, țintuit în pat de luni de zile, ajuns mai mult monstru decît om, după cît vorbeau cei care-l văzuseră; batjocorit în întreaga Veneție de un epitaf anonim, pe care un vagabond îl prinsese într-un cui pe Rialto în timpul nopții.

Tot rumegînd ocări, precum o vacă,
În scîrna și în udu-i o să zacă
Dolce — om de sare, moș destrăbălat
ce despre roze și-ambră a scris aldat!

Tintoretto se trezi din meditație. Cineva bătea la ușă.

«Vin» — spuse, îndreptîndu-se spre intrare. În atelier pătrunse o dîră de lumină, rămase buimac să privească dincolo de canalul Giudeca casele din Veneția, în timp ce femeia care bătuse se strecura prin trecerea îngustă lăsată între ușcior și pictor.
«Ai început să surzești, Tintoretto?»
«Ziua bună, Zuliana»
«Păi asta voiam să zic și eu, ziua bună» — și se făcuse nevăzută îndărătul unei pînze. În tăcere, se auzea foșnetul veșmintelor scoase.
«Ei, nevăstuico, nu ți se-ntîmplă niciodată să te cufunzi în gînduri?» — spuse pictorul, năpădit din nou de furie — «nu ți se întîmplă să ai capul plin de zgomote?»
Se urcase pe un scăunel ca să aprindă felinarul atîrnat alături de o pînză acoperită. «De cînd stau în Giudeca, în mijlocul livezilor, ascult doar cum șuieră vîntul printre ramuri.»
Dăduse la o parte pînza groasă care acoperea tabloul. «Zău dacă știu» — bombănea privindu-l — «ce i-o fi dat prin cap gentilomului mantovan, de m-a pus să pictez legenda asa cu răpirea prințesei Arsinoe?»
Căuta focarul de lumină. Pregătită cu un fond verde, scena fusese desenată cu vîrful penelului în brun: o gondolă străbătea cam pieziș dreptunghiul pînzei și lopătarul își înfunda vîsla în apă. Femeia goală, văzută din spate, ședea pe marginea bărcii; Arsinoe cobora în gondolă, sprijinită de războinic, strîns în zale negre și scînteietoare.
«Pot să vin?» — întrebă Zuliana.
«Treci pe estradă» — răspunse pictorul, cu glasul distrat.
Lunecînd printre șevalete, Zuliana ajunse în dreptul scăriței pentru pozat, schițînd pasul cuiva care coboară. Tintoretto, care o privise chiorîș, își trase lîngă el bancheta cu paleta și culorile. Începu să lucreze iute, fără să mai scoată o vorbă.
«Eu tot n-am priceput de ce pictezi cu ferestrele închise și felinarul aprins» — rosti ea, cu glas scăzut — «și ai mai pus jur-împrejur geamurile acelea azurii.»

Era atît de absorbit de munca lui, încît nici nu auzise. Foarte rapid, ochii lui treceau necontenit de la model la tablou, în timp ce penelul părea că găsește la întîmplare culorile pe paletă. Ușor încovoiat, depărtat de pînză, de parcă s-ar fi temut de ea, din cînd în cînd își muia arătătorul într-un văsuleț cu ulei, netezea cu delicatețe pictura căutînd să pătrundă în miezul culorilor așternute. Atunci în ochii întredeschiși îi licurea un surîs abia vizibil, iar cînd îi deschidea din nou, luceau mai tare. Din cînd în cînd se depărta cu cîțiva pași de șevalet și înălța din umeri. Sub sprîncenele dese, pleoapele clipeau grăbit.

« Mișcă-te »— spuse.

Zuliana îl privea fără să priceapă.

« Mișcă-te, îți spun, fă cîțiva pași, Stai acolo, țeapănă . . . »

Tînăra încă nu înțelesese dacă trebuia să stea neclintită pentru ca artistul să-i copieze formele corpului, ori să se miște. Nu-i plăcea să se învîrte goală prin atelier, ochii pictorului o stinghereau. Prin încăperea mare plină de ciudățenii, se poticnea de ustensilele grămădite, de proptelele strîmbe și pline de cîrlige. Nu pricepea de ce pictorul nu deschidea niciodată ferestrele ca să lase să pătrundă înăuntru aerul, lumina, miresmele livezilor; nici nu pricepea la ce slujeau toate felinarele acelea atîrnate de jur-împrejur, pînzele puse pe șevalete, cu treptele estradei într-o rînă, marionetele mascate puse pe trepieduri sau atîrnate de cîrlige. Izurile uleiurilor rîncede și aromele esențelor se amestecau, în ungherele cele mai obscure, cu duhoare de latrină și de urină.

În spatele unui paravan, un pătuc prăpădit părea culcușul unui cîine, și-apoi, pretutindeni erau nenumărate hîrtii mototolite, acoperite de semne și de pete. Altele, mai mari, erau prinse în cuie la vedere. Ar fi vrut să le smulgă, măcar ca să măture de pe ele pînzele de păianjen și praful; dar rămînea locului, intimidată, de parcă din semnele acelea o privea însuși pictorul, amenințător și arțăgos.

O schiță o făcuse să tremure de indignare (și nu găsea momentul potrivit pentru a-și spune părerea): era un carton mare unde, se vedea Dumnezeu pe mare, înconjurat de zburătoare care migrau, ca în zilele cînd pămîntul fusese despărțit de ape. Înțelesese că acolo era vorba de o scenă din facerea lumii.

Întorcîndu-se o clipă ca să privească pictura care o înfățișa pe Arsinoe, rămase surprinsă, și ca și cum ar fi simțit-o în spatele lui, pictorul îi spuse: « Nu ți se pare că o asemenea răpire trebuie să se petreacă noaptea? » Fundalul pînzei, împărțit între marea furtunoasă și cerul întunecat, era verde, învăluit în neguri. Fata nu răspunse. « Alaltăieri, Zuliana, te-am întrebat de unde ești » — spuse încet pictorul —« și nici n-ai ascultat. »

« Sînt de prin părțile Valvenostei, ai mei se trag din Tirol » — răspunse — « v-am spus din prima zi că taică-meu muncește la *Fontego tedesco*. »

« Mda, trebuia să-mi închipui »— părea că vorbește cu sine însuși —« te priveam și-mi spuneam că ești mai înaltă decît o venețiană. Și-apoi, ai capul mic, părul de culoare deschisă și pielea de-o paloare alburie, oase fragile, prelungi: e de ajuns să-ți privească cineva picioarele. »

« Ei, da multe lucruri mai vezi »— răspunse femeia cam iritată.

« Ar fi trebuit să înțeleg »— continua el să vorbească —« fără să șovăi atîta, adică să înțeleg după chip, după ochii dumitale spălăciți. »

« Să înțelegi totul din afară » — replică ea, și de astă dată tonul nu-i scăpă pictorului.

« Zuliana, de ce ești proastă ca toate femeile? Pictorii văd amănunte subtile pe care alții nu le iau în seamă și nu încape nici un « înăuntru », nici un « în afară »... Crezi că am vorbit ca să-ți arăt disprețul meu? Haide, ia șalul și acoperă-te. » Femeia se așezase pe bancă și, luînd în mînă cartea găsită acolo, se apucase s-o răsfoiască. El îi urmărea atent mișcările.

« Șii, Tintoretto» — rosti ea repezită — «că e un păcat să faci toate desenele acestea cu Hristos,

să-l pictezi pe Dumnezeu, a-toate făcătorul? »
Pictorul se întoarse s-o privească.
« Citește în *Biblie* cele zece porunci, unde e scris că nu e îngăduit să-l înfățișezi pe Dumnezeu, nici să-i dai chip de om. E un sacrilegiu. »
« Eu n-am citit nicăieri asemenea noutate» — răspunse el. « În orice caz, ce legătură are treaba asta cu cele zece porunci? Noi lucrăm aici o legendă pentru gentilomul mantovan, și-mi pare că asta nu e păcat. Am nevoie de bani, acasă am patru guri de hrănit. »
Zuliana ridică din umeri, înciudată, și se duse să se așeze iar pe bancă, în plină lumină. « De bani pentru gurile care le ai de hrănit . . . cred că ai nevoie; și apoi, ai har de pictor. Dar în *Biblie* stă scris cum spun eu: „*Nu vei face chip cioplit, nici zugrăvit, după cel care e sus în cer*. . . »
Tintoretto n-o asculta. Lucra, și așternuse culoarea pe pînză cu asemenea rapiditate, încît figura, acoperită toată, părea că șiroiește. Cu o lopățică rîcîi unele părți, pînă ce dădu iar de grund. Tabloul acela trebuia să-i dea prilejul de-a dovedi că știa să picteze simplu și cărnos ca Vecellio; și căuta pe paletă nuanțele aurii ale pielii, materialitatea cărnii. Arătătorul lui luneca peste pasta moale ca o catifea, dar lipsită de sînge.
« Nu mă crezi, nu-i așa? »— întrebă pe neașteptate Zuliana.
Tresări: « Ce anume să cred? »— întrebă, și apoi: « Eu nu mă înnebunesc după credință, Zuliana. Pictez figuri, și fac atîtea încît nu mai am timp să mă gîndesc la cărți. Și pe urmă, dacă te apuci să citești, trebuie să cunoști ideile altora. Trebuie să mă împart în zece. Totdeauna se ivește cîte un gentilom mantovan care vrea un tablou ca să se desfete cu el, și nu pot să-l refuz. »
« Se-nțelege » — ripostă Zuliana — « n-ai timp să te gîndești la credință. Dar cînd te gîndești totuși» — și arătă spre cartonul pentru *Facerea lumii* — « sufletul domniei tale nu-ți spune nimic? Nici măcar noaptea, înainte de-a adormi? »

« Ce-ţi trece prin cap? »— rosti artistul cu mirare-n glas. Pusese deoparte penelurile şi îşi ştergea mîinile cu o cîrpă.
« Vin dintr-o ţară deosebită de-a voastră, Tintoretto, ai mei sînt nemţi, glăsui ea. La mine acasă gîndurile acestea sînt rostite fără teamă. Nu există călăi, nici tribunale. Acum însă vorbesc cu domnia ta între patru ochi . . . »
Pictorul nu răspunse. Măsura cu privirea cînd femeia, cînd pînza cu Arsinoe, capul rotunjit, cu pletele răsucite în jurul lui, în formă de scoică; observa fruntea ei joasă, urechea minusculă şi bărbia ascuţită. Ochii de culoarea plumbului păreau fixaţi între pleoapele de marmură. Părea cu neputinţă ca într-o făptură cu înfăţişarea atît de blîndă să mocnească o erezie pătimaşă şi mărturisită fără teamă.
O revedea pe Zuliana, în veşmintele ei ponosite şi lipsite de culoare, una dintre slujnicile de la ospătăria *Scrînciobul*, ţinută de Felicitá, cum se învîrtea cu farfuriile în mîini printre mesele străinilor. Slugă? Dar ce soi de slugă mai era şi ea? O femeie care-şi păstra demnitatea, în mers şi vorbă, nu avea cîtuşi de puţin trăsături de slujnică. Bănuise acest lucru încă din prima zi, cînd se tot gîndea la Arsinoe şi era supărat că trebuie să se întoarcă acasă, alături de nevastă şi de odraslele gălăgioase, se oprise la ospătărie ca să îmbuce ceva. Zuliana îl servise sub umbrar.
« Ascultă, Felicitá — îi spusese mai tîrziu patroanei, chemînd-o la o parte; şi în puţine cuvinte îi explicase de ce avea nevoie de Zuliana ca model pentru un mic tablou. Pe scurt, o treabă de cîteva zile.
« Să pozeze goală sau cu veşmînt? » — şopti hangiţa făcîndu-i cu ochiul.
« Goală sau îmbrăcată? Am să văd. Dar la urma urmei, goală sau îmbrăcată, ce importanţă are asta? »
« De, nici una. Numai să nu mi-o iei de aici. »
« Nici vorbă să ţi-o iau, am nevoie de ea vreo două ceasuri după prînz, pentru cîteva zile. Te rog din suflet, spune-i cu binişorul. »

A doua zi Tintoretto se întorsese.
« Cred că va veni »— îi spuse Felicitá —« o să-i dăruiești ceva, nu? Doar umblă zicala: nimeni nu-ți dă nimic pe degeaba. »
« Îmi voi face datoria. »
« Să te porți bine cu ea, e o fată gingașă, ca fire, vreau să spun. Și să n-o scoți din sărite, fiindcă e lunatecă. »
« A, cîte istorii; eu trebuie să fac o pictură nu să mă irosesc cu neghiobii. »
Acum îi veneau în minte palavrele hangiței pentru că la început i se păruseră niște scorneli. Și cum plăcerea de-a aștepta sosirea modelului se adăuga necazului că va întîrzia, încă dela prima dată regretase că și-o adusese în atelier. La ce avea să-i servească? Să se măsoare cu Tițian? Și totuși, laguna verde cu strălucirile amăgitoare ale spumei și gondola care părea gata să se sfarme, îi apăruseră, îndărătul acelui trup trandafiriu, într-o lumină ireală.
Îl cuprinsese o grabă neliniștită: voia să isprăvească pînza cît mai curînd, s-o predea gentilomului mantovan. « Nu, de bani nu-mi pasă, trebuie să scap de ea. Gata, gata, nu vreau eretice în casă. În ce încurcătură m-am vîrît? » O privea și, cu ochii pironiți asupra ei, pricepea că îl încearcă gînduri nepotrivite. Putea să aibă vreo douăzeci și patru de ani. Ce-i păsa lui de erezie? Doar nu era un spion bigot, care-și tocește genunchii pe băncile bisericilor. Nu-i inspira nici atracție, nici aversiune. Și, cu cît înțelegea mai bine că avea un caracter opus firii lui, cu atît se simțea mai stăpînit de o ciudă compătimitoare, de o milă stîngace și prostească și, totodată, de o admirație supusă, care își croia drum și întreba de ce.

II.

Gentilomul trimis la atelierul lui Tintoretto de contele Teodoro Sangiorgi de Mantova, ca să ia în primire și să plătească pînza cu Arsinoe,

lăsase punga cu ducați pe scăunel, de parcă ar fi fost vorba de o treabă care n-avea nimic de-a face cu pictura.

Totdeauna, cînd sosea clipa de a primi bani, pictorul se fîstîcea, copleșit de sfială, și se cam întrecuse cu mulțumirile, de parcă două sute de ducați i s-ar fi părut o sumă exorbitantă. Spre a-și redobîndi cumpătul, îl îndemnă pe gentilom să-și aleagă unul din desenele pregătitoare pentru lucrare. Pînă la urmă îi dărui un cap al modelului, o schiță făcută cu penița pe un petec de hîrtie albastră.

« Păstrați-o, în amintirea întîlnirii noastre » — îi spusese pictorul. « Sper că am ghicit gustul seniorului dumneavoastră, dar dacă îmi veți comunica părerea sa vă voi fi îndatorat. »

Părere! mult îi păsa de părere! prețuirea adevărată a artei sale îi suna în palmă, ca o apă tămăduitoare, îl curăța și-l limpezea de murdării. Și se gîndea cît de repede cîștigase banii, socotea că nici o breaslă nu i-ar fi dat atîta, chiar pentru o pînză la care s-ar fi spetit lucrînd luni în șir; și-i veneau gînduri de răzbunare pentru truda și ostenelile închinate făuririi unor mari pînze prost plătite, cum i se întîmplă oricui nu este în stare să-și impună meritele și trăiește de obicei în sărăcie, dar nu-i lipsit de plăcerea de-a se bucura de bani cu o prospețime tinerească. « Cu bani ai de toate » — chibzuia, închizînd ușa atelierului — « și nu se află pe lume mijloc mai hotărît și mai sigur de-a cumpăra capul unui om și a-l face să spună ce vrei tu. »

Cinci ducați erau un dar bogat pentru Felicitá, doar ca să se învoiească numaidecît s-o scoată de-acolo pe Zuliana și s-o trimită cîtăva vreme să servească la Burano. Nu voia s-o mai audă discutînd. Acum, cînd tabloul era în drum spre Mantova, i se părea că femeia ar sta mai bine izolată într-un loc mai ferit.

În clipa despărțirii de Zuliana, pictorul avusese impresia de-a fi săvîrșit una din obișnuitele sale gafe. Ce putea să facă mai mult decît să-i dea sărmanei fete cîțiva ducați. Ea se depărtase și,

privindu-l drept în față, îi spusese: « Ți-ai pierdut mințile? »
« Atunci, ce să-ți dăruiesc? »
Zuliana, care se învîrtea tăcută prin odaie, arătase cu degetul spre cartonul cu *Facerea lumii.* « Mi-ar place acela. Cred că dumitale nu-ți mai folosește. »
Dezamăgit de alegere, Tintoretto răspunsese: « Am ceva mai bun, așteaptă ». Și umbla de colo pînă colo prin vasta încăpere, răscolind prin unghere, îndărătul pînzelor. « Cu toate acestea, cartonul s-ar putea să-mi mai folosească » — mormăia el — « dacă într-o bună zi voi fi nevoit să pictez cele șapte zile ale Domnului, unde mai găsesc o idee asemănătoare? Și pe urmă, am priceput eu bine de ce mi-l ceri. »
Rosti mai departe, cu glas tare: « Aș vrea să găsesc ceva mai potrivit pentru o tînără. Era pe-aici un tablou mic, pe lemn, cu niște instrumentiste, îl făcusem pentru o ladă de zestre. »
« Nu, pe acela îl vreau. »
Tintoretto se întoarse. « Am înțeles, am înțeles» — glăsui el, pe un ton acru — « dar cartonul nu-ți va sluji la nimic, pentru că, după ce-l vei fi ars, ar mai trebui să intri la *Scuola della Trinità* și să faci bucăți tabloul. Acela este păcatul expus publicului. Ce cauți, Zuliana? »
O apucase de brațele plăpînde și rotunde, dar înfricoșat îi dădu drumul imediat. Făcu cîțiva pași prin atelier, nu-și mai amintea ce caută. « Plec îndată » — rosti ea, cu glas domol — « dar, mai înainte, dă-mi voie să-ți spun ceva. N-o să-ți amintești, vorbele femeilor nu rămîn întipărite în minte. Știu că crezi în Dumnezeu, un om care lucrează ca dumneata nu poate fi altceva decît un fiu al Domnului. Dar de ce pictezi aceste scene? Numai fiindcă alții ți le comandă și le plătesc? Nici nu știi ce păcat al trufiei săvîrșești! »
« Să nu te audă nimeni rostind asemenea cuvinte» — ripostă el apropiindu-se de ea și abia suflînd cuvintele — « nici nu-ți dai seama ce spui »
« Nu mi-e teamă, cine crezi că sînt? »

«Nu cred nimic — replică pictorul sarcastic — «dar sînt sigur că umbli după Tribunalul Sfîntului Oficiu și după o bucată de frînghie, așa pentru început.»
«Nu vor avea timp să pună mîna pe mine, voi fugi din Veneția.»
«Atunci fugi. M-aș simți ca un cîine dacă te-aș ști în temniță, fără să te pot ajuta.»
Zuliana plecase fără să-i răspundă.
Tintoretto își rotea privirile prin vasta încăpere, i se părea că rămăsese fără meserie. Pînze și tablouri, cartoane, schelării, scărițe ducînd la cîte o platformă, vopsele era scule tocite, frînturi murdare pe o scenă dărăpănată. Pe masă hîrtiile strînse teanc, vasele cu culori rînduite în șir pe polițe dovedeau grija Zulianei. Pînă și pătucul părea mai luminat. Iar ducații rămași în pungă, ce ușurare!
«Aș fi putut să-mi cumpăr chiar pana lui Vasari» — urmă pictorul, cu voce tare — «sau, dacă ar mai fi în viață, să capăt din partea lui Aretino o recomandație către Înaltul Pontif. Negreșit, negreșit. Mă duc să îmbuc și eu ceva la Felicitá; mă duc, de vreme ce Zuliana a plecat.»

III.

Zilele se scurgeau mohorîte, Jacopo era covîrșit de o mare apatie. Se dusese la Lido să-l vadă pe Calmo; dar nici traversarea lagunei, nici după amiaza petrecută sub stejărișul înfrunzit, ascultînd discuțiile despre poezie, nu-i alungaseră gîndurile negre.
Peste cîteva zile se îmbarcă pentru Fusine, iar de-acolo luă poștalionul spre Vicenza, unde-l aștepta Elio Belli, principele Academiei Olimpice. Cei din Vicenza se gîndeau la teatru, voiau să-l deschidă din nou pe cel provizoriu de la Bazilică, unde fusese jucată tragedia *Sofonisba* de Trissino.
Cîtă vîlvă se făcuse în jurul născocirii acelui literat și ce idee le mai venise și înfumuraților

ălora de vicentini, tocmai acum cînd Senatul Republicii se pregătea să decreteze expulzarea « histrionilor » de pe teritoriul său. Doldora de proiecte, academicienii voiau acum un teatru rezervat lor, după planurile lui Palladio.

Distracţia prilejuită de călătorie şi flecărelile vicentinilor nu-i schimbară cu nimic dispoziţia. Reîntors la Veneţia, după cîteva zile, se afla iarăşi în atelier, faţă-n faţă cu angajamentele devenite urgente.

Se simţea ca o fiară prinsă-n laţ, dorind cu ardoare să se descurce din plasa angajamentelor presante, dar neavînd putere de-a face pasul. Scotocea printre hîrtii, citea însemnările făcute, răsucea pînzele schiţate, dezamăgit de ideile mărunte, de locurile goale, de figurile care repetau aceleaşi gesturi, de culorile întunecoase, acide şi îmbîcsite pe pînzele aspre. Încercă să mai dea viaţă cîtorva fonduri, aplicînd un strat uşor de bitum de Judea. Fondul întins pe pînză, pe bază de ocru brun, păta alburile. Trebuia neapărat să schimbe sistemul de pregătire, pentru a evita ca figurile să fie încleiate într-un aer tenebros şi irespirabil. Dar n-avea chef să se gîndească. Oricui i se întîmpla să fie uneori ostenit şi sătul de munca lui. Şi ieşi din atelier. Căută o barcă pentru Burano; puţin cam buimac şi neliniştit plăti traversarea lagunei şi se întinse, izolat de oamenii care se foiau în jurul încărcăturii de lemne ce pleca.

Din rada lui San Marco, golită de bărci, cu ţărmul Schiavonilor pustiu, plutea acum, ascultînd plescăitul moale ale vîslelor, glasurile oamenilor care isprăveau manevrele.

După amiaza era frumoasă, dinspre mare venea un vînt uşor, răcoros, cu iz de sare. Urmări cu privirea profilul lui San Nicolò, cu biserica scufundată printre copaci şi văzu cum apare încet-încet capătul împădurit al insulei. Pietrele albe ale fortului te orbeau. Respira adînc, umflîndu-şi pieptul — poate că avea să regăsească ideile pentru *Cina de la San Polo*, care aştepta să fie sfîrşită.

Moleşeala călătoriei prin lagună îi mai domolea zbuciumul, îi slăbea îngrijorarea în tihna luminii, întretăiată de tufele verzi ale limbilor de pămînt joase. Burano, cu livezile sale împresurate de garduri sălbatice şi cu colibele din paie, părea părăsit.
Nici nu pusese bine piciorul pe uscat, cînd îşi dădu seama că e flămînd şi întinzînd pasul se abătu pe la birtul lui Rizieri. «Ei, ce zici de asta?» — i se adresă Zulianei, care îl privea uluită de apariţie. Şi cum fata nu răspundea, adăugă: «Trebuie să-l văd pe parohul din Burano, care nu-mi dă pace ca să obţină un *Isus mort*. Gîndeai că n-am să trec pe-aici să te salut? Mi-e foame. Pînă cînd îmi pregăteşti ceva de îmbucat, dau şi eu o raită pe sub umbrar.» Povestea cu parohul care-l aştepta era o născocire; în ruptul capului nu i-ar fi mărturisit că făcuse drumul anume pentru ea. Voia s-o privească, s-o audă umblînd, s-o pîndească în timp ce se învîrtea în jurul lui pe sub umbrar, cu farfuriile în mînă, la fel ca la Felicitá, la *Scrînciobul*. Şi îşi închipuia ce-ar fi dacă ar ameninţa-o cu vreo două-trei rugăciuni, ca s-o vadă în faţa lui cu ochii lucitori, blîndă şi totodată agresivă.
Se oprise în fundul grădinii de zarzavat.
Cerul se făcuse albastru. Dinspre zare, ceva mai sus decît livezile întinse jur-împrejur, veneau barcazurile de pescuit, şi aerul limpede se umplea de un freamăt prelung. Păşi mai departe pe poteca dintre vii, îndreptîndu-se spre mare, urcă cele cîteva trepte care duceau pe creasta micului zid. Era ceasul lui preferat.
Cerul înalt părea arcuit ca o cupolă, iar apa cu dîre albe — după ce pierduse imobilitatea unui cleştar de oglindă — strălucea, legănată de curenţi, iar la capătul zării căpăta culoarea ardeziei. Era un spaţiu măsurabil, putea să-l îmbrăţişeze în întregime, cu închipuirea, şi apoi ultramarinul şi verdele închis marmorat de spume le-ar fi pictat mai bine decît în tabloul cu Arsinoe, cu cîteva nuanţe sîngerii. Şi scruta

alternarea imperceptibilă a culorilor, cînd soarele apus incendiază cerul, doar la zenit, și văzduhul are, pentru puține clipe, o transparență celestă, care scapă pînă și celui mai ager ochi. Simțea cum crește tulburarea în sufletul său și își întoarse privirea. Cînd se așeză din nou sub umbrar, cerul se învăluise într-un abur negru. Zuliana, după ce adusese farfuriile și vinul, pierise. Jacopo o chemă.
« Drace, stai departe de mine, de parcă aș fi ciumat. »
Și ea, obraznică: « Iarăși faci Hristoși, și pentru parohul acesta. O să-ți atragi osînda veșnică. »
« Da' lasă-mă să-mi cîștig osînda » — răspunse vesel pictorul. — «De ce-ți faci griji pentru mine? Acum sînt bătrîn, nu mai am timp pentru a săvîrși atîtea nesăbuințe. Cînd plecați din Veneția?»
« Să plecăm? Nu am plănuit nimic. »
« Dar îmi făgăduiseși. »
« Cei de acasă se gîndesc la plecare, dar nu e nimic sigur. Te-a prins zorul? »
« Nu știu ce e cu tine, trăncănești ca o babornită țicnită. Cîteodată mă înfurii. Înțelegi, Zuliana? »
« Nu mă mai urmări, pot să mă descurc și singură, știi? »
Atac și ripostă imediată, convorbirea se sfîrșise acolo. Mai tîrziu, după vizita la paroh, avea să se întoarcă pe la birt. Îl rugase pe Rizieri să-i pregătescă un pat curat, se interesase de o barcă pentru Veneția în dimineața următoare. Parohul din Burano, se gîndi, el era un om sfînt, avea să-l vadă bucuros. Ieșind din birt, se simți cuprins de-o ușurare inexplicabilă, ca și cum mîini milostive ar fi înlăturat tulburările, i-ar fi alungat neliniștile, ar fi spălat umilințele unei vieți plină de zbucium și greutăți.

IV.

Starețul epitropiei San Polo îi scrisese cu privire la *Cina* comandată cu doi ani în urmă:
 « Să nu călcați învoiala semnată în anul cutare,

înregistrată de Bancă și Zonta, în scopul de a evita revocări și penalități mai grave, supuse arbitrajului, etc. »
Marietta plecase să ducă răspunsul; și iată că sosește cu noaptea-n cap la atelier don Roberto Mazzocco în carne și oase, cu fața lui mare și flască, abia scrijelită de linia ochilor bănuitori. « Voi, pictorii, sînteți niște oameni cumsecade» — deschise vorba musafirul, după un salut grăbit.
« Poftiți, intrați » — îi spuse pictorul, făcîndu-i loc să treacă.
Pînza cea mare fusese luminată de patru felinare.
În bezna acelui labirint, parohul își deprindea treptat vederea, dar i se părea că merge pe marginea unei prăpăstii. Dibuia cu mare greutate prin harababura proptelelor și jilțurilor. După ce trecu peste scărița pentru pozat, se află în fața jețului de paie. I se tăiase răsuflarea. Picături mărunte îi luceau pe frunte, alergau de-a lungul obrajilor. După ce privi pînza, bombăni brusc, mecanic: « Cine știe ce vor spune epitropii și enoriașii. »
« Ce-ar trebui să spună? » — îl întrebă pictorul.
« Și inchizitorii. »
« Ei, asta-i bună! Asta-i ceva nou. Adică, să se amestece și inchizitorii. De îndată ce pînza va fi pusă la locul cuvenit, le voi explica eu *Cina* » — spuse el, silindu-se să-și păstreze calmul. « Vreau să țin pe tema asta o predică de adevărat creștin, don Roberto, așa fel ca să le alunge enoriașilor cea mai mică îndoială. »
Înciudat, musafirul sta acolo, privind chiorîș și neîncrezător, scrutînd detaliile scenei. Spuse: «Ei, aici e nevoie de altceva decît de predica domniei tale! »
Jacopo își mușcase buzele.
« Totuși, epitropii au văzut schița, așa că pînza nu ar trebui să mai fie o noutate pentru ei. E momentul decisiv don Roberto; poate că văzută așa, în mare, vă impresionează. Chibzuiți bine, căutați să vă închipuiți scena. Închipuiți-vă că

stați la masa aceea, laolaltă cu apostolii și că a sosit momentul confidențelor. »
« Ce fel de confidențe? »
« Sigur — parcă stătea de vorbă cu Zuliana — oamenii aceștia au fost în preajma Mîntuitorului ani de zile și a sosit momentul în care trebuie să le rostească ultimele sale cuvinte. »
Don Roberto îl privea, încolțit de bănuieli. « Sînt sigur — rostea pictorul — că a început să le vorbească mai cu blîndețe, ca să nu-i înspăimînte. Apostolii nu erau capete luminate. Nădăjduiesc că ați priceput, le spune, că lumea trebuie rînduită. De aceea am cuvîntat împotriva urii și am propovăduit sărăcia. Lumea este roaba propriilor sale deprinderi, privilegiile sînt apărate cu cuțitul în mînă, dreptatea este defăimată. Ori încotro îți îndrepți privirea, nu vezi decît deșertăciuni, egoism și fărădelegi mîrșave. Nu vă amăgiți cu gîndul că este deajuns să predici pentru a schimba judecata oamenilor... »
Tintoretto nu-i vorbea parohului. Aștepta în cugetul său răspunsul Zulianei și auzea în închipuire un zumzet strident și înnăbușit. « Acesta este momentul » — continuă — « cînd Hristos oferă pîinea binecuvîntată, cea pe care domnia ta, don Roberto, o mănînci în clipele în care conștiința și-a încheiat provizoriu socotelile; și ca domnia ta sînt atîția alții, care și-au făcut suma, dar nu cred în nimic. »
Preotul, covîrșit de înflăcărarea vorbelor rostite de pictor, își privea amfitrionul palid, cu ochii dogorind. Zise, cu glasul stins: « Da, da, dar eu îmi cunosc enoriașii. Acest tablou îi va înfricoșa. »
« Măcar de i-ar înfricoșa, i-ar mai munci și pe ei gîndurile. Ei umblă de colo-colo după afaceri murdare, pun la cale pungășii prin antrepozite, joacă taroc, umblă prin Carampane [1] și cu același cinism vin să primească sfînta împărtășanie. Ar fi drept să se gîndească, să nu îngenuncheze în fața celui Preasfînt cu conștiința pătată de

[1] Cartier venețian rău famat. (N. Tr.)

nelegiuiri. Numai chefuri prin palate, pe la sindrofii, pe străzi; și în vremea aceasta oamenii pătimesc și mor lipsiți de ajutor. Oare pentru asta să se fi jertfit Domnul?»

«Da, ai dreptate» — îi întoarse vorba preotul tulburat — «dar cum să-i fac pe domni să înțeleagă? Așa a fost lumea dintotdeauna. Predici: fraților, nu vă slujește la nimic să strîngeți avere, prisosul este al diavolului. Gîndiți-vă la sufletul vostru, sau veți fi osîndiți. Nici măcar amenințarea focului veșnic nu-i înspăimîntă. De-ndată ce au isprăvit spovedania, uită de toate. Nu va izbuti *Cina* domniei tale...»

«Fără doar și poate, nu *Cina* mea va izbuti» — replică artistul, ostenit și dezamăgit — «dealtminteri, eu nu l-am pictat ca pe-o predică. Eu pictez, nu predic. Dar înțelesul picturii trebuie să-l priceapă și ei. De altfel» — încheie cu glasul stins, sleit de puteri — «de altfel ceea ce s-a făcut, rămîne bun făcut, n-aș mai ști unde să schimb, să îndrept, să refac. Porunciți prețuirea pînzei, chemați pe cine poftiți. Și dacă nu le place curatorilor, lăsați-mi-o.»

«De cine să fie prețuită?» — întrebă preotul.

«Ei, păi la Veneția e Caliari, e Palma, mai e Schiavone.»

«Bine, bine, pe Caliari să-l lăsăm. Dar ideea prețuirii mi se pare bună. Le va astupa gura celor nemulțumiți.»

Se ridicase din jeț, făcu doi pași prin încăpere, își înălță ochii, rotindu-i prin jur. «Ce-o fi avînd, ce-o fi tot căutînd, Dumnezeu știe» — se gîndea Tintoretto; și-l urmărea pas cu pas. «Ce se vorbește despre Caliari?»—întrebă pictorul—«nu se bucură de stimă?»

«Unii îl stimează» — glăsui parohul — «dar Sfîntul Oficiu e cu ochii pe el.»

«Dar ce treabă are, s-avem iertare, Sfîntul Oficiu cu tablourile?»

«Are, dragul meu, are. Astăzi, în tot ce privește credința, ultimul cuvînt aparține Tribunalului. Caliari are de partea lui pe unchi-său, starețul mănăstirii Monte Bèrico din Vicenza, are prie-

teni printre dominicanii de la San Zanipol și protectori in Senat. Și-a ciștigat bunăvoința dogelui. »

Cei doi oameni se priveau drept în ochi. « Trăim vremuri tulburi — urmă preotul, îndreptindu-se spre ușa atelierului — s-a strecurat erezia în casa noastră, iar dogele e prea îngăduitor. Și chiar domnia ta, care ții predici despre *Cina* dumitale, să nu fii chiar atît de sigur. Înțeleg,ca să trăiești trebuie să ai de-a face cu multă lume, să ai relații cu cine te cheamă. Se poate intimpla să greșești. »

Se oprise, dind iarăși ocol încăperii cu privirea. « Ai lucrat puțin în ultima vreme. Numai subiectele laice te interesează, ai? »

Cuvintele acelea i se părură pictorului începutul convorbirii, adevăratul motiv al vizitei. Și nu găsi argumente potrivite pentru a da răspuns. « Haide, nu sta acolo ca de lemn, întreaga Veneție nu vorbește decît de o pictură a domniei tale, făcută pentru un patrician mantovan. »

Pictorul făcu un gest de nepăsare. « O nimica toată, o legendă antică. »

« Nicidecum, o nimica toată nu stîrnește atita zarvă. »

« Ei drăcie, dar ce-o fi găsit așa de interesant la ea? » — și se văita, măgulit, voind să-și ascundă satisfacția. « La urma urmei, și Vecellio, și Caliari au pictat dintr-astea. »

« De, eu nu am văzut nici tablourile lor, nici pe astea, dar dacă ar fi să mă iau după cuvintele cunoscătorilor, cărora le-a fost arătat în timpul unei serbări date în Palatul ambasadorului Mantovei, ar trebui să repet minunății. Bineînțeles, vorbind despre latura laică. Te salut. »

« La porunca voastră prea stimată. »

V.

Vestea serbării — o noutate pentru el — îl surprinsese. Astfel că, întrebindu-i pe negutătorii și pe gondolierii de pe Rialto, peste citeva zile,

C. 6—406

Jacopo aflase de recepție și despre reprezentarea în salon a comediei *Noaptea*, de Forabosco. Îl ațîța ideea că pictura lui stîrnise vîlvă, broda cu închipuirea în jurul vreunei comenzi rentabile, se gîndea că ar putea să fie chemat la Mantova și să vadă palatul *Te*, să rămînă cîteva luni departe de necazurile din Veneția. Îi venise pofta să se plimbe printre copaci și pajiști, la umbra livezilor și a viilor, să bată drumurile cetății cîmpenești, necunoscut, singur și fără a fi sîcîit de cei care-i dăduseră comenzi.
Trebuia să-l caute pe gentilomul mantovan căruia îi încredințase pînza care înfățișa povestea prințesei Arsinoe, să-i sugereze vreun frumos episod imaginar pentru a împodobi casa contelui Teodoro Sangiorgi.
Cu cîteva zile în urmă i se părea că l-au copleșit obligațiile, că îi tocesc pragul clienții mîniați de întîrzierile cu care livra tablourile comandate. Acum nu mai găsea nici unul pe potriva nevoilor sale.
Într-o seară ploioasă, întorcîndu-se acasă, se înspăimîntase: un ordin trimis de Tribunalul Inchiziției îl convoca în termen de două zile, spre a fi audiat; nu se spunea pentru ce, motivul era trecut sub tăcere. În vîrtejul de temeri iscat, îi reveneau în minte cuvintele sibilinice ale lui don Roberto Mazzocco, întîmplarea cu pînza care o înfățișa pe Arsinoe și reprezentația dată în casa solului mantovan, și își bătea capul pentru a ghici cauza acelei chemări.
Mai tîrziu, răsucindu-se fără somn în pat, în timp ce în beznă închipuirile căpătau proporții, se gîndi la *Cina* pictată pentru San Polo și la cele cuvîntate lui don Roberto — presupunînd că parohul le raportase unui procuror, cu imprudența cam nepăsătoare și nătîngă a preoților bătrîni, contrariați de noutăți și îmboldiți să-și lepede de pe cuget cele aflate ca o povară prea apăsătoare.
După noaptea petrecută în prada unor rătăciri necontenite, cu oasele frînte de osteneală, Jacopo ieșise din casă prăpădit, ca o zdreanță.

Ziua ploioasă și rece i se părea plină de fum, pietrele ulicioarelor parcă se muiau sub pașii săi, pe ziduri păreau că se preling bale. Se agăță de balustrada unui podeț ca să nu cadă peste trecători, de care se ciocnea parcă ar fi fost beat. Ce vijelie ! Canalul Giudeca, învolburat de curenți de-un verde noroios, făcea să devieze barca în care se urcase. Ploaia cădea cu găleata, casele de pe celălalt mal se vedeau în mijlocul șuvoaielor de apă. Puse piciorul pe uscat, sub ropotele ploii și, după ce închise ușa atelierului, i se păru că intrase într-o fortăreață.

Prin fereastra mare cădea asupra pînzelor o lumină tristă, *Cina* pictată pentru San Polo era străbătută de o dungă pîcloasă. După ce-și aruncă pelerina, se prăbuși. Simțea cum îi trosnesc oasele.

În învîrtejirea aceea de gînduri și presimțiri, care îl istoveau, de vedenii pline de cruzime (preoți asemenea unor strigoi îi dădeau tîrcoale, scotoceau îndărătul pînzelor, răvășeau cartoanele, schelăriile, desenele), se scurseseră mai multe ceasuri; și lumina scădea într-una, pe acoperiș, apa țîrîia printre olane, biciuia geamurile, cîte-un oblon prost închis se izbea de perete. Acum, mai puternic decît întunericul asculta mugetul profund al curenților care își revărsau furia în canalul Giudeca. În turnul Orologiului băteau pe rînd orele, sunetul ajungea întretăiat de palele de vînt. Suna și la schitul *Fetele bătrîne*, dar nu mai număra bătăile. Aprinsese pe masă felinarul. Își mișca mîinile printre hîrtii, ca un orb, fără a le atinge, stăpînit de silă pentru mîzgălelile cu care le brăzdase. A doua zi urma să se înfățișeze dinaintea Tribunalului ca un răufăcător ignorant și terorizat de neant, fără a ști ce-i va răspunde unui judecător răuvoitor. I se părea că-l și vede, printre semnele de pe foaia aflată pe masă: iată-l acolo, uscățiv, gălbejit, cu dinți ca de cal. « De ce m-ați chemat monsignore? » i se părea că întreabă — « ce legătură am eu cu sindrofiile pompoase, cu serbările și teatrele? » Și cum omul din fața lui rămînea cufundat în tăcere, cu surîsul

6*—496

inexpresiv pe chipul de ghips, se dusese ca un cîine să se ascundă în culcușul lui, vîrîndu-se sub pătura trasă pînă-n dreptul ochilor.
Dimineața nici nu se trezise bine, că se și minunase cum izbutise să aibe un somn lung, neîntrerupt. Sărise în picioare, mînat de-o foame turbată. Ieșit pe ulicioare, nici măcar nu-și dăduse seama cînd se urcase în barcă pentru a străbate canalul. Piața San Marco, lustruită de apă, oglindea marmurile Palatului și ale Bazilicii.
Își propunea să rămînă calm, nepăsător, să-i răspundă judecătorului cu viclenie; și încă nu-și stabilise o atitudine, cînd lăsă în urmă porticul, afundîndu-se în galerie. Se ivi și aula tribunalului, ca o rotondă. Un preot îl poftea să se așeze pe un scăunaș, în fața băncii judecătorului.
Era uimit că nu-l vedea printre prelați, în stranele lor, pe parohul de la San Polo, dar perindarea călugărilor, printre lumînările aprinse, îi lăsă impresia unui tablou de mari dimensiuni. Parcă încastrați între brațele jilțurilor, cu judecătorul la mijloc, păreau puși acolo ca să li se facă portretele. Iată un tablou la care merita să te gîndești.
Interogat, Jacopo spuse cum îl cheamă, ce profesie are și unde locuiește. Răspundea grefierului și nu-și lua ochii de la părintele inchizitor, de parcă ar fi trebuit să-i fure nuanțele obrazului verzui, tivit de barba de culoarea murei, culoarea ochilor de un albastru sticlos. Puse mîna pe Evanghelie, jură că nu va pomeni nimănui, sub nici un motiv, cele ce era pe cale de-a spune și de-a asculta.
« Cunoașteți o femeie numită Zuliana Cherman? »
În mintea lui Jacopo tenebrele se spulberară dintr-o dată. Îi venea deodată să hohotească de ușurare că atîtea supoziții se dovediseră false. Răspunse că o cunoștea, fusese modelul unuia din tablourile sale, povestea prințesei Arsinoe, și se oprise, privindu-l pe judecătorul care-i pusese întrebarea, ca și cum i-ar fi deschis o capcană și l-ar fi împins încetișor spre ea.
Era una din Carampane? Nu. Oare o femeie nu poate fi modelul unui pictor, fără a purta acest stigmat al mîrșăviei?

Inchizitorul, zîmbind ca o vulpe: « A fost denunțată acestui sfînt Tribunal ca luterană. »
Jacopo își înfundase degetele în barbă.
« E de obîrșie tiroleză, știm că a vîndut cărți cu învățătura eretică, care au ajuns la Veneția ocolind vămile. »
« Asemenea comerț — răspunse pictorul — nu avea nici un fel de legătură cu pictura. »
« Pe lîngă aceasta, mai știm că din gura acestei femei străine au ieșit fraze nelegiuite împotriva Sfintei Biserici, a Domnului nostru Isus și a Sfintei Fecioare. »
Iar Jacopo replică pe dată: « Reverendul inchizitor crede oare că în clipa cînd un artist pictează are vreme de pierdut pălăvrăgind cu o femeie? »
Îl privea și-și mîngîia firele țepoase din barbă.
« Știm că această necredincioasă vi s-a destăinuit ! »
« Reverende inchizitor, voi fi știind eu ce destăinuiri mi-a făcut. Nădăjduia să se mărite, se ruga preasfintei Fecioare să se îndure de ea, era plină de neliniște. »
« A vîndut cărți eretice în valoare de treizeci și cinci de ducați ! » — rosti inchizitorul aplecîndu-se spre Jacopo. « Cunoaștem numele persoanelor care le-au cumpărat. »
« Vai, sărmana ! » — scăpase din gura pictorului.
Și și-o închipuia acolo, printre judecători, cu mîinile strînse în menghină, legată de scaun, cu șuvițele răvășite peste obrazul desfigurat de chinuri.
« A mărturisit totul ! » — stăruia inchizitorul, cu glasul triumfător.
Era o cursă grosolană, pînă și un om înspăimîntat ca Jacopo pricepea acest lucru. « Tu, Zuliana, nu se poate să fi vorbit » — gîndea el — « mai degrabă te lași ucisă decît să denunți un om ca mine, să-l amesteci în nebuniile tale luterane. »
« Sînt un artist cu faimă » — spuse — « tablourile mele pot fi văzute prin bisericile Veneției. Vasari a scris despre mine, toți pot citi biografia mea. Eu mă țin departe de adunări, de sindrofii, de locurile unde se întîlnește lumea, nu știu să fac altceva decît să pictez. Marele epitrop de la San Rocco... » Și își imagina chipul Zulianei,

ivit dintre pletele răvășite, arătîndu-și ochii plini de milă.
« Sfîntul Tribunal e înștiințat de acest lucru » — spunea inchizitorul — « acum, însă, trebuie să aflăm grabnic despre femeia aceea tot ce v-a destăinuit cu privire la credința ei. Vorbiți. »
Jacopo îngăimă: « Ceea ce am spus este bun spus » — zicea. « Era o făptură liniștită, umilă. Nu pot spune altceva decît că a fost un model bun și că nu știu nimic despre cărțile ei luterane. Sînt drept credincios și am atîtea de făcut că n-am vreme de pierdut cu palavre. Benedictinii de la San Giorgio, părintele abate așteaptă pînzele mele pentru altarul cel mare. Ar trebui să mă fac pustnic pentru a-i putea mulțumi pe toți cei vrednici de stimă care îmi fac comenzi: Madona din livadă, San Marcuola, confrații mei de la San Rocco. »
« Așadar, domnia voastră nu confirmă acuzațiile înfățișate Sfîntului Tribunal? »
« Eu nu pot spune nimic rău despre ea. »
Cînd Jacopo ieși din sala de audieri, avea capul plin de zgomote confuze. Luneca prin coridoare, pe sub bolțile umede, pipăind zidurile înghețate, tîrîndu-și pelerina printre picioarele care i se muiaseră. Aerul rece și ploaia, piața larg deschisă îl calmară. Se învîrtea pe sub porticul orologiului, amestecîndu-se în mulțime, izbindu-se de trecători. Nu vedea pe nimeni și i se părea că merge aiurea, nu știa încotro, voia să fugă și nu izbutea să se oprească.
Pe Rialto avu senzația că îl urmărește un derbedeu. Coborî în goană treptele podului, se aruncă în vălmășagul din Pescărie. Oprindu-se sub un portic, îl zări pe derbedeu cum trece, cum se duce la treburile lui, fără să se uite în juru-i. Simțea cum își recapătă puterile, abia acum își dădea seama ce spaimă îl stăpînise în timpul interogatoriului, pricepea lașitatea blajină cu care vorbise despre Zuliana și se apărase, făcînd caz de persoana lui; om stimat, trecut și-n cărți — și revedea ochii femeii, care îl priveau cu blîndețe și fără spaimă.

BOTEZUL SFINTEI LUCILLA (1572)

În momentul cînd s-a comandat tabloul Ospăţul Sfîntului Grigore cel Mare *(8,78×4,47 metri), pentru refectoriul mănăstirii Monte Bérico din Vicenza, era stareţ unchiul dinspre mamă al lui Paolo Veronese, părintele Damiano Grana.*
În Libro delle spese, *păstrată în arhiva bisericii, citim, la data de 29 aprilie 1572: «Aşijderi, se cheltuiră troni şase sute pentru încăperea din Refectoriu unde se cinează, după cum se încheiase învoiala în casa lui messer Paolo Veronese, care locuieşte la Veneţia, iară întru adeverire stă înscrisul făcut cu mîna acestuia:* troni 600 »[1].
Adorarea magilor, *tablou aflat în Santa Corona, la Vicenza, a fost pictat de P. V. din însărcinarea notarului Marcantonio Cogóli în 1572 şi era destinat capelei Santa Spina. Astăzi se află pe perete, în aripa dreaptă a bisericii*[2].
În legătură cu orbirea lui Jacopo, citez scrisoarea fiului său Francesco, care, în 1581, s-a adresat unui prieten vorbindu-i despre « multele pătimiri şi beteşugul îndurat de taică-meu »; şi afirmă că: « acum nu mai desenează şi nici nu poate înfăptui multe cu penelurile, atît din pricina slăbirii vede-

---

[1] Sebastiano Rumor — *Storia documentata del Santuario di Monte Bérico* — Vicenza 1911, pg. 317—318. (N. A.)
[2] *Catalogo della Mostra di Paolo Veronese,* apărut sub îngrijirea lui Rodolfo Pallucchini, Veneţia, 1939, p. 143. (N. A.)

Interlocutori

PĂRINTELE DAMIANO GRANA	*stareţul mănăstirii Monte Bérico din Vicenza*
PAOLO VERONESE	
JACOPO DA PONTE	*poreclit Bassano*
NEAMURILE LUI BASSANO	

---

rii, cît şi pentru că îl apasă povara anilor săi mulţi» [1].

[1] *Dipinti dei Bassano*, Catalogul Expoziţiei, apărut sub îngrijirea lui Licisco Magagnato, Vicenza 1952, p. 34 (N. A.)

Printre umbrele străvezii ale castanilor trăsura cobora povîrnişul muntelui Bérico. După vijelia care se abătuse în timpul nopţii, şoseaua era acoperită de crengi şi de ramuri ciuntite, de cojile ţepoase care-şi dezveleau castanele sălbatice lucind de apă. Oraşul din cîmpie cu olanele roşii ale acoperişurilor scăldate de umezeala căzută se desprindea anevoie din noianul vălătucilor de nori groşi. Furtuna se domolea, depărtîndu-se către înălţimile prealpine.

« Unchiule cînd vom ajunge la Bassano? » — întrebă Paolo.

« La unsprezece. »

« Şi te vei opri acolo toată ziua, cu părintele Gaetano? »

« Cîteva ceasuri. Ţin negreşit să mă înapoiez la mănăstire înainte de căderea nopţii. Dar tu, dacă trebuie să-ţi pui la cale treburile cu Jacopo, te poţi întoarce mîine. »

« Mulţumesc, ar fi o bătaie de cap să caut o droşcă pînă la Vicenza, să călătoresc de unul singur. Ce treburi să avem? Jacopo o fi vrînd o părere, ori vreo scrisoare de recomandare din partea vreunui senior veneţian. Şi apoi, şi eu am zor să mă întorc la mănăstire. Odată ce am ales împreună episodul şi ne-am hotărît asupra titlului tabloului, vreau să mă apuc de lucru. Nu din pricină că această viziune a Sfîntului Grigore cel Mare nu mi-ar da pace, dar dacă mă laşi să

aştern pe pînză, aşa cum îmi imaginez eu, o mare sărbătoare în jurul Domnului Isus, ar putea să iasă bine. »
« Am priceput » — răspunse stareţul — « te gîndeşti la Veneţia, la prietenii tăi, la seniorii care te caută, şi vrei să te întorci în mare grabă. Eu, însă, pot aştepta pînza chiar şi un an încheiat. Trebuie să-mi pictezi o capodoperă care să dobîndească laudele tuturora; iar dacă te laşi pe seama improvizaţiei, rişti să-ţi atragi mustrările stareţului provinciei şi ale colegiului canonic. Ar pretinde nu numai că te-am preferat altor artişti, deoarece eşti nepotul meu, dar ar şi adăuga că te-am lăsat în voia ta. Nu, crede-mă, această mare lucrare trebuie să fie bine gîndită şi studiată».
« Vai, unchiule, ce vorbe sînt astea ? » — răspunse Paolo, surprins. » Vrei să insinuezi că pictez de mîntuială ! Doar semnez pînza cu numele meu, nu ? Ce legătură are rudenia noastră cu pictura ? »
« Tocmai, iată » — urmă prelatul îmbunat — « te-am ales eu şi sînt sigur că am făcut bine, dar mă aflu într-o situaţie delicată şi, ca stareţ, am datoria de a nu-ţi ascunde nici măcar o bănuială, oricît de nedreaptă şi greşită ar fi. Tu eşti capricios, cu capul în nori şi ţi se poate întîmpla să pui în tablou ceva nepotrivit cu religia. Trăim în mijlocul disputelor. Ordinul nostru este privit cu neîncredere. »
Paolo asculta dojana aceea aspră fără să răspundă.
« La anul » — continua stareţul cu voioşie neaşteptată — « vreau ca pelerinii care vor veni la mănăstire să rămînă înmărmuriţi; vreau să nu fie unul printre bouarii, opincarii, gospodinele, chirurgii, deputaţii, clericii şi confraţii care, privind scena înfăţişată de pictura ta, să nu se simtă de îndată pătruns de evlavie pentru Mîntuitorul nostru. »
Ajunşi în oraş, caii începuseră să meargă în trap întins, trecînd cu iuţeală de-a lungul zidurilor.
« Tu ştii » — zise călugărul — « cît m-am zbătut pentru ca această pînză să stea pe pereţii refectoriului. Avem planuri mari, trebuie să clădim noul sanctuar ca să-i adăpostim pe toţi pelerinii.

După procesiunea de anul trecut au înnoptat pe povîrnişurile muntelui Bérico, asemenea unor fugari. Acum vin la noi din toate ținuturile republicii. Trebuie să le dovedim cine sîntem! Palladio mi-a făgăduit proiectele.»
« Vă aflați în mîini bune » — spuse Paolo, cu glasul scăzut.
« Ce vrei să spui? »
« Spun că sînteți în mîini bune, chiar dacă, după cîte se ştie, Palladio este tot atît de iute la facerea desenelor pe cît de încet se arată la începerea lucrărilor. Valmarana a aşteptat zece ani pînă să pună temeliile palatului din oraş. Acum, cînd Palladio își împarte timpul între călugării benedictini de la San Giorgio și academicienii vicentini, care ar vrea proiectul pentru teatrul lor... »
« Erai prieten cu Palladio » — spuse monahul, după o clipă de tăcere.
« Sîntem şi azi, dar de la distanță. Eu nu împărtăşesc maniile lui cu numerele, ideile pitagorice despre care discută cu matematicienii, mai cu seamă acum, după ce Barbaro a murit. Eu pictez figuri. »
Tăcură. La dreapta și la stînga străzii, în fața caselor, se înşirau livezile ocrotite de umbrarele viilor încărcate de rod. Printre frunzele pometului şi cele ale prunilor, ciorchinii de struguri făceau să se aplece crengile.
Dincolo de bolțile crengilor înalte, sub cerul spălat, începeau să apară primele coline de-un galben-roşcat. Erau petecele de vii din Breganze, între căsuțele risipite, printre gospodării, și ici-colo turla albă a vreunei capcane pentru păsări. La vadul de la Astico, trăsura o luă la pas. Un rîuleț curgea lîngă pietrăria ce se căsca în mijlocul cîmpiei ca o prăpastie. Printre mormanele de nisip şi bolovani îngrămădite de-a lungul malurilor de ploile căzute în fiecare anotimp, se ivea cîte un tufiş acoperit de pulbere. Negura estompa cîmpia.
Părintele Damiano, după ce se închinase şi deschisese o cărticică de rugăciuni, se apucase să
 citească, iar Paolo profitase pentru a se retrage

în ungherul trăsurii. Cu ochii întredeschiși, privea pe ferestruică ținutul care întîmpinase toamna, bolțile viilor și sorgul cu pămătufurile în vîrf. Arăturile străbătute de plugurile joase trase de boi, ogrăzile unde se vedea un vălmășag de butoaie spălate, de scări, de coșuri grămădite, alternau cu cele unde se vedea grîul întins la uscat, cu pajiștile de un cenușiu ca argintul, despărțite de șirurile duzilor, pînă la poalele colinelor. Cîteva coame de deal păreau acoperite de rugină. Privea, respira aerul tăios, ușor, și simțea o mare nevoie de a-și dezmorți picioarele și a se odihni la verdeață, sub un umbrar; să stea în grădina lui din Sant'Alvise, printre aracii de vie și spalierele perilor, rupînd cîteva poame pentru pruncii lui, iar Elena să se învîrte în jurul lui, culegînd salată nouă.

Era lungă ziua petrecută la Sant'Alvise, de dimineață pînă seara fără să te caute nimeni, cu portretul de terminat, în vreme ce icoana așteaptă să intre în lucru. Simțea cum îl împresoară moliciunea anotimpului, se lăsa în voia lui, de parcă nu l-ar mai fi ținut picioarele, cu mîinile vlăguite și capul golit de gînduri.

Îi venea acum în minte întîmplarea petrecută cu cîțiva ani în urmă cînd, după ce se vindecase de frigurile de care zăcuse două săptămîni, Elena începuse să-l hrănească — chiar la Sant'Alvise — cu supă de porumbei, și era de-ajuns să soarbă două degete din vinul lui ca să se simtă buimac. Fuseseră zile lîncede, zile de șovăieli, cu atîtea și atîtea picturi închipuite și-apoi distruse; fără comenzi, scrisori de învoială, contracte și invitații venite din partea unor clienți stînjenitori. Întors la Veneția, nici nu-și mai amintise de fericirea aceea. Alergînd de colo pînă colo ca să satisfacă cererile nobililor și ale preoților, să respecte înscrisurile semnate, mai avea dorința de a căuta noi comenzi; cînd picase la Veneția unchiul stareț, cu ideea aceea de a-l înfățișa pe Sfîntul Grigore cel Mare căruia îi apare Isus — o pînză imensă, departe de firea lui, potrivnică proporțiilor mari — și nu izbutise să spună nu,

căci unchiul Damiano era unul din acei oameni care te cuceresc cu entuziasmul lor, și nu poți refuza fără a-ți pierde încrederea Ordinului și a-ți preface protectorii în dușmani. Așa că te mai învoiești și pentru o pînză pictată chiar sub ochii călugărilor, în lăcașul lor. Asta era soarta lui. Cine ar mai fi izbutit să le astupe gura acelor cîrcotași. Avea să le închidă ușa-n nas. Ei, dar nu cumva să veniți să mă iscodiți în refectoriu cît timp lucrez; iar dacă vreți să stați la masă, n-aveți decît să vă așezați sub bolta de viță sau sub aguzii muntelui Bérico, că o să vă prindă bine. Trebuia să recunoască că nu era în stare să refuze pe nimeni dacă îi plătea un tablou. Îi plăcea să cîștige bine, să se îmbrace potrivit rangului său și familia să nu ducă lipsă de nimic. Cîștiga la ducați mai ușor decît oricare alt maestru, fiindcă penelul său zbura pe pînză ca o păsăruică. Trebuia să cumpere și alte ogoare, să aibe rente bune la bătrînețe. Nu se știe niciodată. Dar cînd oare avea să se simtă bătrîn? La vîrsta lui Vecellio? Atunci, retras la Sant'Alvise, sau la moșia Elenei sale, pe colinele de la Valpolicella, putea să-și mănînce rentele fără a se mai gîndi la comenzi și s-o mărite pe Vittoria cu un negutător venețian. Deodată îi răsări în minte Bassano. Ce anume voia? Acum se gîndea, neliniștit de chemarea aceea a prietenului care la început i se păruse ceva atît de firesc. Nu reușea să-și închipuie nimic. Lumina risipită de măslini pe colinele din Marostica îl făcu să tresară. Dincolo de petele care împestrițau pămîntul întunecat la culoare se înălța Grappa, albastru și fumegînd, cu fîșii de umbră, iar panașurile norilor aveau ici și colo dungi albe.

« Te las la Piazzotto del Sal? » — întreabă monhul. « Eu am să mă întorc pe la asfințitul soarelui. Dar, dacă te răzgîndești, trimite-mi vorbă cu un băiețaș la mănăstire. »

« Nici o grijă, ne vom întîlni la asfințit.»

Încetinindu-și mersul, trăsura intră pe lungul pod acoperit, rostogolindu-și roțile peste lemnărie, cu un huruit înfundat.

O pală de aer rece se înălța din undele Brentei. Apa care alerga în albia bolovănoasă, spumegînd și ropotind, părea țișnită din coastele muntelui, ceva mai sus de cotitura întunecoasă și pădu-roasă. Zidurile cetății erau împînzite de iederă violetă.

După pod și la capătul unei scurte pante, caii se opriseră. Dîndu-se jos din trăsură, Paolo rămase în picioare în mijlocul trecătorilor, con-templînd casa decorată cu fresce, aflată în fundul piațetei. Hamalii care încărcau și descărcau saci cu grîne urmăreau cu privirea mișcările străinu-lui. Cîțiva băiețași alergaseră spre el.

« Hei » — strigă Paolo, scoțînd din buzunar un bănuț — « care dintre voi îmi arată unde locu-iește pictorul Da Ponte? »

« E taică-meu » — îi răspunse un țînc.

« Și pe tine cum te cheamă? »

« Mòmolo. »

« Atunci, hai să mergem. »

Băiețelul, care cobora în fugă panta, se opri în fața unui gard din uluce vechi și îl lăsă pe musa-fir să treacă într-o mică grădină de zarzavat. În aer plutea un miros de foc și de tocană, care devenea tot mai pătrunzător pe măsură ce se apropiau de ușă. Mòmolo o deschise cu un brînci. În bucătăria încăpătoare, cu pereții acoperiți de vase de aramă lucitoare, de fructiere, de dulapuri, de lădoaie scunde, trona o vatră impunătoare. Înfundate în cenușă, cu un pic de jar, se vedeau cîteva tigăi acoperite. Deasupra spălătorului cu găleți pline ochi și a polonicului ud se vedea o etajeră solidă, înțesată de oale, de cratițe și vase. Pe dulap, între patru sfeșnice, un mic tablou afumat, înfățișa animalele din Arca lui Noe și corabia cu ferestruicile deschise.

Pe o ușiță se ivi un bătrîn, fluturîndu-și brațele.

« Paolo, dragul meu, tare mă bucur... »

« Ziuă bună, Jacopo, cum o mai duci? »

« Cum vrea Domnul. Vino, vino, pe urmă va sosi și Bettina vor sosi și copilașii. O iau îna-inte. » Și străbătînd un coridor deschise ușa ate-lierului.

În încăperea mare, văruită, lumina pătrundea dinspre Brenta. În fața ferestrelor, jos, unde apa se învîrtejea de-a lungul căsoaielor scunde, roțile morilor se-învîrteau făcînd spume, și se vedeau cum aleargă prin piațetă șiruri de omuleți îmbrăcați în zdrențe, luînd-o pe ulițe, intrînd prin prăvălii. Dintr-o barcă legată la mal se arunca un năvod; cineva pescuia într-un cot întunecos al rîului. Mai la nord, pe malul nisipos, spălătoresele băteau cu maiul rufele întinse pe albiile afundate în mijlocul curentului.
« Așează-te aici, vei fi istovit » — glăsui Jacopo împingînd spre oaspetele său un jilț.
« Nu te osteni, mulțumesc. Ce frumoasă priveliște aveți aici ! » — și se întoarse, observînd tablourile pe șevalet. « Mă uit puțin la tablourile domniei tale, dacă nu ți-e cu supărare. Oare nu mă aflu aici și pentru acest lucru ? »
« Pivește după pofta inimii, îmi va face plăcere să aud cuvîntul domniei tale. Tabloul acesta cu *Rusaliile* m-a făcut să suspin. »
Ochii lui Paolo, lunecînd de la pînze, cercetau cu luare aminte pe pereții atelierului legăturile de ceapă cu foi roșcate, usturoiul uscat, mormanele de știuleți uscați. Un mare huhurez împăiat stătea drept pe suportul lui. Două mănunchiuri de spice legate cu fir de răchită erau atîrnate pe ușă.
« Cugetam la lumina Sfîntului Duh» — șopti Jacopo fără a-și da seama că musafirul era distrat.
Pe etajeră, alături de vasele cu vopsele, de șipurile cu rășini și cu esențe, mai erau și alte tingiri de aramă, vase de sticlă rezistente la foc, ibrice și o cunună de ardei de-un roșu portocaliu. Un cățeluș tuciuriu, ieșit dintr-un coș, lipăia spre Jacopo. Paolo se ridicase de pe jilț ca să se apropie de un mic tablou.
« E botezul Sfîntei Lucilla » — murmură Jacopo în spatele lui — « tocmai lucrez. la el »
Impresionat de lumina iradiată de silueta îngenunchiată, Paolo își pierduse graiul. Își roti ochii către tabloul cu *Rusaliile*. Jacopo, ca să avînte
 închipuirea prietenului, murmură: « În dimineața

cînd fina mea Lissandra a fost la prima împărtășanie. »
Paolo nu-l asculta. Lumina albă a mantiei, schițată cu vîrful penelului pe neașteptate, îl tulbura și-i părea că niciodată, nici măcar Tițian nu pictase un veșmînt atît de însuflețit de scînteieri, parcă scăldat în apa care alerga pe sub ferestrele atelierului.
« Dar de ce, Jacopo » — întreabă Paolo — de ce oare faci aceste frumuseți, pe care le văd doar cei de-aici din Bassano, și nu vii să pictezi la Veneția? »
« A, Veneția, atît de tîrziu! — și apoi, în vremurile acestea nenorocite, unde m-aș putea simți mai bine decît aici, stăpîn pe mine însumi, înconjurat de copii, cu soția mea, scutit de orice nevoie? »
Paolo îl privea; și i se părea că-l vede pentru întîia oară cu pletele albe și barba, cu sprincenele zburlite și ochii de culoarea cerului.
« Mă simt bine aici, cu orătăniile mele » — zise Jacopo, cu voce gravă și plină — « crede-mă Paolo, lumea nu se mărginește la Veneția. Am fost și eu pe-acolo în tinerețea mea și totdeauna mi se părea că eram un străin. Acolo se nasc dispute, trebuie să ai de-a face cu seniorii, cu preoții, și să te pleci dinaintea literaților, să folosești vorbe alese, să spui povești, să faci comicării. Și pe urmă trebuie să te ferești de capcanele concurenților, să ieși în lume bine îmbrăcat. Nu am poftă să lingușesc femeile, nu contează de fel să-i întreci pe toți. Vreau să pictez ce-mi place mie. »
« Ei drăcie, și eu pictez cum mă taie capul, și de asta sînt căutat » — zise Paolo.
« Şi pe bună dreptate te caută, esti iscusit. Cît m-au desfătat picturile unde-l înfățișezi pe Sfîntul Sebastian. Oamenii care le văd pricep de îndată frumusețea lor, culoarea, lumina aceea mare. Ce lume frumoasă, ce închipuire de maestru! Eu, în schimb, trudesc cînd pictez, îmi vin într-una alte gînduri și totul iese sucit, plin de greșeli. »

Vorbea şi umbla prin încăpere, cu paşi mărunţi şi nesiguri, întinzînd mîinile încolo şi încoace, de parcă ar fi trebuit să se apere de obstacole neprevăzute.

« Paolo » — glăsui Jacopo — « cînd ţi-am scris să vii să mă vezi, mă gîndisem la ceva. Notarul Cogòli, prietenul meu Marcantonio, om important, vrea să aibă o pictură pe lemn cu cei trei magi pentru micul altar al sfintei Cununi de spini, de la Santa Corona. S-au împlinit doi ani de cînd tot îmi dă tîrcoale ca să semnez contractul. L-am dus aşa de mult cu vorba că nu mai pot să-i înşir verzi şi uscate. Acuma, după toate, poftim că administratorii de la mănăstirea del Monte, din Vicenza, vor o lunetă mare, cu rectorii care se închină Fecioarei ! Paolo, s-ar cădea să-mi dai o mînă de ajutor, să-l mulţumeşti tu pe acest gentilom. Este un om care plăteşte bine.»

« Ei, asta-i bună, şi domnia ta te dai înapoi ? »

Jacopo îl privea. Făcu cîţiva paşi spre el şi, arătînd spre chipul său, şopti: « Sînt aproape orb, Paolo »

O clipă domni tăcerea.

« Pentru numele Domnului, e o mare taină » — urmă Jacopo — « dacă s-ar afla prin ţinut, aş fi ruinat. »

Paolo îl privea drept în ochi, fascinat de o spaimă obscură.

« Anul trecut » — continuă Jacopo, cu glasul liniştit — « m-am dus la Trento, la Mechinz, un doctor faimos. După ce mi-a cercetat ochii, mi-a zis că peste pupila stîngă s-a format un fel de pieliţă. Un ochi l-am pierdut. »

« Ar trebui să încerci la Veneţia » — zise Paolo — ' « să auzi părerea lui Valeriano, el este savant în materie de ochi. »

« A, da, Valeriano, am auzit de el, am să mă duc şi la dînsul » — răspunse Jacopo, adîncit în gînduri — « — dar pîn-atunci, dă-mi cuvîntul domniei tale că-mi vei face această pictură pe lemn, cu cei trei magi. »

« Dacă prietenul domniei tale se mulţumeşte cu mine, îi voi sluji cu plăcere. »

« A, mulţumesc, mi-ai luat o piatră de pe inimă. El va fi încîntat, se va mîndri. Mulţumesc, îi voi scrie săptămîna aceasta. »
« Sfătuieşte-l să mă caute la mănăstirea Monte Bérico. »
Paolo simţea, şi nu-şi putea explica de ce, o admiraţie nedefinită pentru bătrînul infirm. Şi nu ştia dacă îi impuneau calmul lui răbdător, simplitatea cu care vorbise despre propria-i nenorocire sau mai degrabă curajul ferm de a se ţine departe de gloriile Veneţiei. Nu era lacom, nu dorea onoruri, nu-l preocupau veniturile. Nu urzea intrigi cu literaţii. Rîvnea doar să picteze după fantezia lui, fără să se amestece în arta lui cei care făceau comenzile. Iar el, care-i răspunsese: « Şi eu pictez după cum mă taie capul » — de cîte ori nu făcuse acest lucru pentru plăcerea altora şi spre a fi măgulit? Sau pentru a fi invitat în casa Contarini, la banchetul dat de Înălţare la Malipiero, ciulind urechile ca un misit, gata — între două convorbiri — să şi facă o ofertă?
Pe Jacopo şi-l închipuia acum în mijlocul bouarilor şi al parohilor din Bassano. Cei păsa lui, gîndea, de laude? Îl interesau tablourile. Va face steaguri, va picta lumînări pentru Sfintele Paşti, picturi pe lemn, diplome, ca să-i mulţumească pe toţi. În sfîrşit, iată tabloul pictat pentru altarul bisericii parohiale dintr-un sătuleţ pierdut în cîmpie, cu acele culori nemaivăzute, cu atlazul veşmîntului fetiţei la prima ei împărtăşanie, cu reflexele lăcuite ale căptuşelilor, ale ţesăturilor fine de mătase, ale şalurilor, pînă şi părul imaculat al căţeluşului şi lîna mioarelor, cu fulgerările ivite pe cerul de furtună şi ud de ploaie.
Ca într-o mică pînză, Jacopo se plasase în lumina potrivită. Acolo putea să aştepte întunericul fără spaimă.

Ceva mai tîrziu, între băieţaşi şi Bettina, mîncase cu poftă; dar nu izbutea să discute cursiv, nu asculta flecărerile politicoase ale femeii care voia să afle noutăţi despre lumea mare veneţiană. Cu

Jacopo vorbi despre moartea lui Barbaro și despre vila lui Maser. Vorbeau într-o doară, înșirînd la întrebări și răspunsuri rapide.
Chiar și mai tîrziu, cînd stătură sub umbrarul din grădină, convorbirea se tîrîse fără țel. Paolo privea țintă ochii lui Jacopo, îl fascina surîsul său pașnic, glasul blînd și senin. Astfel cînd, ajungînd la saluturile de despărțire, Paolo spuse că unchiul stareț îl așteaptă cu trăsura în Piazzotto del Sae, dorința oaspetelui fu întîmpinată cu grijulie solicitudine. Aerul se răcorise strașnic. În tîrgul pustiu îl aștepta într-adevăr trăsura unchiului stareț. Roțile uruiră cînd coborîră panta, iar după ce trecură podul, caii porniră în trap întins.
« Frumoasă zi » — spuse Paolo.
Starețul surîdea. După ce deschise aceeași cărticică de rugăciuni, se închină și se cufundă în lectură.
« Jacopo este un suflet mare, modest, cumpătat » — urmă pictorul.
« Părintele Gaetano, care îl cunoaște bine, zice că are capul plin de idei confuze » — șopti monahul — « că acum nu mai citește decît Biblia. »
Tăcere.
« Se oferise să picteze pentru mănăstire cîteva episoade cu Tobie cu îngerul » — urmă starețul — « ba cred chiar că le-ar fi donat. Dar nu slujeau în nici un chip cucerniciei. Fiindcă veni vorba, ce voia de la tine? »
Paolo răspunse fără a șovăi: « Ar vrea să mi-l trimită la Veneția pe fiul lui, Francesco, cu scuza că astfel ar schimba aerul. E un tînăr straniu melancolic. »
« Și tu ce i-ai răspuns? »
« Să-mi lase un răgaz pentru a chibzui. Voi lua o hotărîre de îndată ce mă voi întoarce la Veneția. »

PROCES PENTRU EREZIE (1573)

Izvoarele cele mai complete ale procesului intentat pentru Cina Domnului *lui Paolo Caliari, zis şi Veronese, se află în « Ateneo Veneto », 1935, pag. 352—386, studiu însoţit de două planşe:* « Procesul deschis lui P.V. de către inchiziţie » *de Gino Fogolari. Textul interogatoriului este reprodus integral în această povestire, redată în relatarea cancelariei Sfîntului Oficiu. « Die sabbati 18 mensis Julii 1573 »* [1].

Am scos din paginile lui Fogolari tot ceea ce priveşte reconstituirea de faţă: de la numele stareţului de la San Zanipòl pînă la cel al inchizitorului şi ai celor trei Înţelepţi întru erezie, care asistau la dezbatere. Cina Domnului *a devenit imediat după aceea* Banchet în casa lui Levi *aşa cum specifică inscripţia de pe pictură* (FECIT D. COVI. MAGNU. LEVI LUCAE CAP. V.). *Acest subterfugiu probabil că a avut darul de a îndupleca Sfîntul Oficiu. Fogolari scrie « Inchizitorul care, dacă nu a fost autorul schimbării, (adică a temei), cel puţin a tolerat-o, a dat dovadă de o admirabilă înţelepciune ».*

Răsfoind dosarul privitor la procesul lui Paolo Veronese, Fogolari dă, în treacăt, indicaţii interesante asupra proceselor pentru erezie desfăşurate pe teritoriul republicii veneţiene: în 1569 împotriva vicentinilor Francesco Thiene şi a cavalerului

[1] În ziua de sîmbătă 18, luna iulie (în latină, în original). (N. Tr.)

Interlocutori

PĂRINTELE ADRIANO ALVANI	*stareţul mănăstirii San Zanipòl*
PĂRINTELE ANDREA BUONO	*călugăr de la San Zanipòl*
PAOLO CALIARI	*zis şi Veronese*
PĂRINTELE AURELIO SCHELLINO	*judecător inchizitor*
NOTARI AI REPUBLICII VENEŢIENE	
CĂLUGĂRI DIN MĂNĂSTIREA SAN ZANIPOL	

Acţiunea se desfăşoară la Veneţia, în anii 1572–1573.

Nicola Ripeta (Repetta), acuzaţi de luteranism. Teatrul ereziei a fost vila lui Andrea Palladio la Campiglia dei Bèrici.
Citatul relativ la incendiul de la Palatul Cornaro poate fi găsit în lucrarea lui P. Molmenti: Storia di Venezia, *partea a II-a, p. 49.*

I.

Incendiul mănăstirii San Zanipòl fusese atît de năprasnic și mînios, încît putuse fi asemuit cu cel care mistuise, în noaptea de 16 august 1532, palatul Cornaro de la San Maurizio și primejduise pe vecinii familiilor Zorzi și Malipiero. Clădirea cea mai frumoasă din Veneția fusese nimicită în puține ceasuri.

Cauzele prăpădului nu au rămas necunoscute. « Din Cipru, unde familia Cornaro stăpînea vestitele Commenda [1], sosiseră multe lăzi cu zahăr și bumbac; și, pentru a se usca zahărul în poduri, a fost aprins focul în căldărușele cu jăratec. Către ceasurile cinci ale dimineții, cîțiva tîrgoveți care treceau prin piațetă văzură cum iese fum pe ferestruici și se porniră să bată de zor în poarta palatului, strigînd... Pe cea mai frumoasă stradă din lume apărură, în dimineața următoare, ruinele negre și fumegînde ale mărețului palat, din care nu mai rămăseseră în picioare decît coloanele de acostare dinspre Canal Grande. »

Știm și ce anume a pricinuit focul izbucnit la mănăstirea San Zanipòl.

« În noaptea de 14 februarie 1571 » — scrie cronicarul dominican Urbano Urbani — « stînd încar-

[1] Beneficiile obținute din exploatarea unor resurse locale — privilegiu cedat definitiv anumitor familii. (N. Tr.)

tiruiți cîțiva nemți în magaziile noastre de sub Refectoriu, și aflîndu-se beți, aprinseră din întîmplare focul, și-a fost pricina de arse odată cu Cina pictată de mîna lui Titiano Vecellio, întregul Refectoriu... și la fel se petrecu cu Dormitorul cel larg, cu odăi de o parte și de alta... și cu Noviciatul din Dormitorul cel lung, precum și o bună parte din Noviciatul însuși. »

Stareţul Adriano Alvani, pentru care mănăstirea era ca o casă părintească, la fel ca pentru confrații lui, nu a stat să privească ruinele; și cîteva luni mai tîrziu, după ce se strînseseră milostenii, danii și contribuții ale guvernului Republicii, poruncise să se înceapă primele lucrări pentru reconstruirea clădirilor arse. Se apropia vara, anotimpul era prielnic dărîmării zidurilor care primejduiau viața oamenilor, precum și evacuării ruinelor.

La Temeliile Noi acostau necontenit luntrile încărcate cu pietre și cărămizi, varul era descărcat și ars în gropi, în curți se îngrămădea nisipul. Sosiră de la Cadore șaptezeci de bîrne și fură puse la adăpost sub barcazuri. Șantierul înțesat de zidarii de pe uscat părea prefăcut într-o tabără unde se trăia ostășește.

În locul meșterului supraveghea lucrările un monah de șaptezeci de ani — părintele Andrea Buono — care părea că și-a dus viața pe șantiere, dar în realitate era un cuvios amic al lui Daniele Barbaro și al lui Palladio, iar în taină matematician. Colinda de la un capăt la celălalt șantierul ca unul dintre motanii de la Temeliile Noi, mari drumeți cu păr scurt și neted, cu ochii lor spălăciți care văd printre ploape tot ce vor să vadă, cu glasul plîngăreț și laba fulgerătoare. Știa cu precizie dacă temeliile erau încheiate după toate regulile și dacă zidurile erau înălțate după cerințele meșteșugului, și se pricepea la tîmplărie mai bine decît un meșter de la Arsenal. Contramaiștrii rămîneau fără glas cînd îl auzeau cum discută despre fiare încrucișate, despre portanți și despre bîrne prinse-n drugi pe contraforți; și stăteau să-l privească, în timp ce însemna cu cărbune pe ziduri cifrele, capacitatea, rezistența la încărcă-

turile de lemne și distanțele dintre pilaștri. Unele temelii durate din piatră de Istria, făcute din blocuri suprapuse cu o exactitate de perceptor, le corecta pe loc, și planurile fură controlate cu nivela cu bulă de aer pusă pe diagonală. Monahul nu ridica glăsciorul, dar ochiul lui se făcea din zi în zi tot mai necruțător. Lucrările merseră ca pe roate, și în noiembrie Dormitorul lung, gata acoperit, deveni șantierul principal al noii mănăstiri.

În al doilea an de lucru, părintele Buono reuși să ducă la capăt lucrările la tavanul refectoriului. Dar între timp ajunseseră să pună capitelurile pentru a trage bolțile în cruce ale sălii Noviciatului. Desfăcînd sulul cu schița tavanului, și folosind cărbunele, părintele Buono desena în mare, pe zid, schema unei figuri: așa trebuiau să fie puși căpriorii, așa să se întindă împletiturile din trestie în formă de chilă răsturnată, și așa urmau să fie legați portanții. Cît despre începerea lucrărilor la bîrnele Refectoriului, înainte de a fi înălțate cu scripetele ceru să fie tăiată în două, cea mai groasă. Trebuia nu numai să-și dea seama cît stătuse la uscat lemnul, ci și să vadă cum arăta culoarea lăsată de flacără. Călugărul era cel mai mare pisălog întîlnit vreodată de contramaiștri. Recunoșteau, ce-i drept, că noile metode de lucru sugerate de el erau mai simple decît cele obișnuite. Și apoi plătea lefurile după dreptate, ziua și ora statornicită erau respectate cu sfințenie. La sfîrșitul verii anului 1572, lucrările șantierului primiră un nou imbold. Zidarilor li se adăugaseră lemnarii și dăltuitorii care montau ivărele la ferestre și broaștele la ușile Refectoriului și ale celor două Noviciate. Mănăstirea părea un furnicar. Se apropia toamna. Muncitorii pricepeau că sosise clipa cînd aveau să lucreze la adăpost de ploaie și de ger, de vîntul *bora*, care peste cîteva săptămîni avea să bată dinspre mare. Condițiile se schimbau. Părintele Buono era un om simțitor la neajunsuri. Îl îngrozea doar focul, erau interzise căldărușele cu jăratec în Refectoriu. Zidarii mîncau și se încălzeau în

7— 375

bucătăria mănăstirii. Cît despre tencuieli și marmuri, avea să le usuce căldura verii. Părintele Buono voia să se descotorosească de lemnari, dăltuitori și zidari cît mai curînd, să-i trimită să termine sălile Noviciatului, chiliile dormitoarelor și cele din aripa lungă. În Refectoriu privea peretele din fund, îi știa pe de rost măsurile: mai bine de treizeci de metri pe șapte, și visa să vadă pictată acolo *Cina Domnului*, aducînd astfel mulțumită pentru isprăvirea atît de grabnică a lucrărilor și pentru banii sosiți la mănăstire ca prin minune.

Stînd deoparte, privea peretele și broda cu închipuirea, cu un fel de lenevie voluptoasă, amintindu-și de marele tablou al lui Tițian și nu voia să-și dea în vileag ideea nici măcar duhovnicului său. Simțea nevoia de a însufleți spațiul acela alb, de a-l face să devină izvor de rugăciuni pentru el și pentru ceilalți călugări. Presupunea că starețul, luat prin surprindere, nu ar fi primit cu ușurință ideea unei picturi de asemenea mărime, zugrăvită de un artist de renume. Cu cîteva luni mai înainte îi trimisese în taină o epistolă starețului de la Monte Bérico din Vicenza cerîndu-i vești despre Caliari și despre *Cina* pe care pictorul tocmai o sfîrșise în Refectoriul acela. Acum știa ce proporții avea lucrarea și că nu costase decît șase sute de troni — o nimica toată. Trebuia, firește, să presupună că unchiului său stareț Caliari îi făcuse un preț ca pentru o rudă. Dar părintele Buono dispunea de zestrea lui personală, depusă la mănăstire, la care se adăugase moștenirea familiei, și banii aceia îi putea cheltui întru slava Sfîntului Domenico, ocrotitorul lui San Zanipòl, pînă la ultimul *marchetto* [1].

Ideea, desăvîrșită, zi de zi, îl făcuse să se înveselească. Se-nvîrtea în mirosul de var prin odăile nălbite, aripa, numită « mîneca lungă », unde se înfățișau acum ușile noi ale chiliilor, sălile Noviciatelor, și pînă la urmă, după ce dădea dispoziții muncitorilor, se întorcea tot în Refectoriu. Se

[1] Monedă divizionară venețiană. (N. Tr.)

împăcase cu gîndul de a face acolo un fel de magazie, numai ca șantierul să fie în bună rînduială, scîndurile, căpriorii, scările și bîrnele să fie stivuite deoparte, iar peretele lui să rămînă liber. Acolo sfîrșea prin a-și petrece cîteva ceasuri pe zi, ca să viseze la pictură, de parcă aștepta să răsară din capul și din mîinile lui; iar cînd i se păru că sosise momentul potrivit, îl chemă pe Caliari la San Zanipòl, ca să-și dea seama în ce stare de spirit este.

II.

Prima întîlnire dintre pictor și călugăr durase cîteva minute. Paolo, oprit în mijlocul Refectoriului, privea peretele, părea pierdut în gînduri și abătut. Făcuse cîțiva pași greșiți, ca un om care caută un punct de sprijin. Nu băgase de seamă cum îl privea părintele Buono, care-i urmărea fiecare mișcare, ca un trecător pîndind mersul unui bețiv gata-gata să cadă.

« Un fleac, ai? »— zise Paolo —« un lucru de nimic, ați vrea, prea sfinte părinte, pe peretele acesta care pare întins cît piața San Stefano, de nu vă este cu supărare. »

« Înainte de incendiu, aveam acolo *Cina* lui Tițian » — răspunse călugărul, cu glasul stins — « dar maestrul s-a șubrezit, acum discipolii săi țin penelul în locul lui. M-am gîndit că domnia voastră care aveți însuflețirea tinereții, ați cuteza . . . »

« Ce anume trebuie să cutez? »— răspunse artistul, cam iritat. « Ar trebui să pictez un tablou, nu să plec la război cu turcii, Adică nu credeți că aici trebuie altfel de curaj? »

« Iertați-mă dacă discut fără a avea deprinderea acestor treburi. Voiam să spun că îmi păreți unicul artist din Republică în stare să facă un tablou de asemenea însemnătate. De altminteri — încheie călugărul, recăpătîndu-și glasul — sînt sigur că nu ați uitat arta frescei. Cu zece ani în urmă, cînd monahii benedictini de la San Giorgio v-au comandat *Nunta din Cana*, pentru

7*— 3

Refectoriul lor, ați acceptat. Dacă nu primește domnia voastră să ne facă această *Cină*, n-o va face nimeni alt. »
Tonul ritos nu suna la fel cu cel folosit pentru lingușire sau pentru formule convenționale.
Ce canalie și monahul ăsta — se gîndea Caliari — să vedem ce mai pune la cale. E chiar adevărat că păcatul mărturisit nu se mai uită niciodată.
« Am priceput, am priceput »— glăsui Paolo, trezit din meditație, și nu lăsă să-i scape riposta cuvenită: « *Nunta* cerută de călugării benedictini a fost pictată în mare zor și am pus acolo toate greșelile tinereții mele, la care nu voi a mă mai gîndi nici măcar în treacăt. Dați-mi răgaz cîteva săptămîni. Trebuie să-mi fac și eu planurile mele ... O cină a Domnului — ei drăcie, cîte figuri? . . . »
« Așa-i, aveți dreptate, făceți planurile cuvenite » — răspunse călugărul în șoaptă. Nouă, cuvioșilor, ne plac oamenii care studiază. Cînd veți fi hotărît, întoarceți-vă la mănăstire și întrebați de mine. . . »
Înainte de a se despărți, cei doi dăduseră ocol șantierului. În spatele grilajului, Caliari întrezărise biserica San Michele din insulă și laguna cenușie, asemenea unei oglinzi opace.

III.

Mai înainte de-a vorbi în mod oficial despre *Cina* pentru peretele Refectoriului, părintele Buono așteptase adunarea Colegiului și concluziile trase de econom cu privire la reclădirea diferitelor părți ale mănăstirii. Dar socotelile clădirilor terminate le avea în mînă el. Cunoștea legatele testamentare și veniturile obștești, daniile și milosteniile care curseseră șuvoi în ultimii doi ani, precum și cheltuielile și plățile la zi. Se întinseseră cît îi ținea plapuma. Nu trebuiau să se teamă de cercetarea fiscală a nici unui inspector al Ordinului. Mai rămînea în casa de bani atîta cît trebuia pentru mobilierul chiliilor și Refectoriului, unde era loc doar pentru dulapul lung cu banca și

masa care se întindea de jur-împrejur, iar la mijloc pupitrul pentru călugărul care se ruga în timp ce mîncau ceilalţi. Părintele Buono urma să ia cuvîntul asupra marii picturi care trebuia să acopere peretele Refectoriului, doar dacă l-ar fi stîrnit cineva, şi izbutise să arunce nada, adică să-i facă pe ceilalţi să chibzuiască la ceea ce dorea el, rămînînd în defensivă, ca un om care nu vrea să fie luat drept ţap ispăşitor pentru o cheltuială însemnată, de care ar răspunde personal.

În cursul dezbaterilor Colegiului, părintele Buono a fost felicitat pentru destoinicia cu care condusese lucrările şi însuşi stareţul se simţi dator să-i aducă elogii. Monahul sta ghemuit în strana lui, cu ochii plecaţi, lovindu-şi pieptul ca să nu fie ispitit spre trufie; şi nu-i venea să-şi creadă urechilor: Stareţul discuta despre *Cina* lui Tiţian care se făcuse scrum în cursul incendiului, se gîndea că s-ar cădea să fie căutat un nou pictor căruia să i se încredinţeze comanda; şi-i poftea pe monahi să mediteze, să-l sfătuiască. Adunării îi păru firesc ca de acest lucru să se ocupe supraveghetorul clădirii, părintele Buono. Era încă o recunoaştere adusă experienţei sale şi zelului depus. Fratele Buono, zicea părintele Eletto, ridicîndu-se în picioare, nu era numai un magistru, precum Sanmicheli, şi Palladio, ci şi un teolog cu minte. Astfel în braţele bătrînelului, care, în strana lui, părea un pelerin în rugăciune, căzu însărcinarea ce-şi dorise, şi din clipa aceea îşi simţi sufletul mai uşor decît un fulg.

Într-o dimineaţă, Caliari se întoarse la mănăstire tulburat la faţă. Călugărul îl primi, cu un surîs angelic pe buze şi îl lăsă să vorbească. Profita încă o dată ca să-l spioneze, ca să cîştige timp şi să-şi stăpînească emoţia. Cuvintele spuse de pictor despre greutăţile ridicate de înfăptuirea acelei opere le socotea drept simple scorneli, nu credea o iotă. Se înţelegea că era decis să picteze marea frescă şi trăgea spuza pe turta lui, biciuindu-şi imaginaţia, ca să lanseze o cifră însemnată, zeci de personaje, înfăţişate în mărime naturală sub
 galerie; şi mai înainte trebuia construită armătura

de lemn, să fie cusute pînzele, (care ar fi fost de-ajuns pentru a-i îmbrăca pe prea cuvioşii monahi ai mănăstririi), apoi să fie montate, şi aşternut pe cînepă grundul neted şi solid, pentru că aerul din mănăstire i se părea cam umed. Cît despre culori, aveau de cheltuit o avere numai pe lapislazuri şi roşuri aprinse, lacuri de India şi tonuri de verde foarte pur.

Părintele Buono simţea în înflăcărarea pictorului că acesta se îndrăgostise de tema propusă şi se gîndea că îl şi are în palmă pe artist, vorbea despre milosteniile primite, despre caritatea publică, de bănuţi agonisiţi şi puşi deoparte pentru a face faţă nevoilor. Caliari, adulmecînd ameninţarea, i-o retezase scurt: « Milostenii? » — rostise el — « nu spuneţi chiar voi, călugării: pe degeaba nici orbul nu-ţi cîntă? Eu am să vă slujesc cît oi putea mai bine, dară pentru această *Cină* vroiesc patru sute de ducaţi de aur curat. Pregătiţi zapisul de învoială şi, dacă îmi place, voi fi la poruncile domniei voastre. De nu, rămînem prieteni ca şi pînă acum. »

Plecase val-vîrtej, nu voia să fie tras cu forţa şi să răspundă cu vorbe necugetate.

IV.

După ce-a fost înălţată pe căpriori şi întărită cu stinghii marea pînză pe peretele Refectoriului, raporturile dintre pictor şi călugăr se schimbară. Contractul, semnat în termenii doriţi de Caliari, stabilind preţul şi cheltuielile dictate de el, îl punea la adăpost de orice surpriză. Mai ceruse şi alte drepturi, bazat pe cuvîntul dat de părintele Buono: o chilie în mănăstire, unde să poată dormi cînd îi va fi pe plac, ospitalitate *una tantum* [1] la masă cu monahii. Nu întîmpină nici o greutate, nici cu prima cerere, nici cu cealaltă. Se apropia luna martie. Zilele lungi aveau să-i

---

[1] La fel ca pentru toţi ceilalţi — (în latină, în original). (N. Tr.)

îngăduie lui Paolo să lucreze de unul singur, fără ca nimic să-l mai abată de la treabă. Nu voia prin preajmă nici un călugăr. Cu excepția părintelui Buono, mecena. Călugării, bombănea Caliari, or fi ei oameni sfinți, dar în fața figurilor stau și trăncănesc ca niște muieri; și tot vîrîndu-și nasul, curioși, stînd și tăind firul în patru despre felul cum pictează cineva, îți piere cheful și scena abia isprăvită nu mai are prospețime. Călugărul, ținînd morțiș să-și vadă omul la lucru, făgăduise chiar și încuierea sălii. Și astfel, după ce fură bătute firele, cu ajutorul unui ucenic, adică pînza fusese împărțită în pătrate, cuviosul se lăsase bucuros pe seama inventivității acelui monstru care din vîrful penelului așternea pe pînză minunății, și în locul teologului, care ar fi putut să comenteze cu îndărătnicie tema picturii devenind o pacoste, ieșise la iveală cucernicul iubitor al lui Hristos, înzestrat cu imaginație bogată, gata să se ia la întrecere cu capriciile pictorului. Ca să spunem tot adevărul, la începutul lucrării îl stăpînise o singură ezitare: compoziția monumentală a logiei somptuoase, care izola apostolii în grupuri de cîte patru, îi apăruse — într-o străfulgerare — prea puțin intimă pentru taina Împărtășaniei. Și totuși, în această privință Evanghelia glăsuia limpede: « *Et ipse demonstrabit coenaculum grande, stratum; et illic parate nobis* ». Adică: « El însuși — stăpînul casei — vă va înfățișa o sală mare, așternută după cuviință. Acolo să pregătiți cina pentru noi. »

Călugărul nu înțelegea din macheta pe care pictorul o avea lîngă el, privind încîlcitele griuri ale cernelei, petele și mîngăliturile făcute cu pana, cum avea să fie întrupată *Cina*. Cine era personajul acela, cine celălalt. În jurul Domnului îi numărase pe apostoli, identificase pe cîte-un slujitor care alerga spre masă cu farfuriile, o pereche de mauri, doi cavaleri înarmați care se iveau în capătul scării înfundate. Cîteva părți din logie rămăseseră goale. Și căuta un ajutor în amintirile lăsate de *Cina Sfîntului Grigore cel Mare* din Refectoriul mănăstirii de la Monte

Bérico, pe care stareţul Alvani voise să o vadă înainte de a iscăli contractul. Stareţul era un om cucernic, pe seama lui Caliari nu auzise decît laude; dar la pictură se pricepea prea puţin. Cînd, stînd la masă la Monte Bérico, privise opera, îi pierise orice şovăială.
« Este mare, părinte »— spunea Paolo, stînd drept pe schelă —« nu se mai sfîrşeşte niciodată. Uneori mă gîndesc că am să mă pierd pe drum. Aici chiar că este nevoie de o fantezie precum au poeţii. »
« Te rog să nu uiţi de cardinalul protector al ordinului » — zicea părintele Buono — « trebuie să-i găseşti un loc frumos. »
Paolo lucra cu penelul lung, desenînd figuri, în vreme ce celălalt, înmărmurit de iuţeala artistului, îi urmărea mişcările de parcă ar fi fost martor la o vrăjitorie.
« Ehei, Domnul v-a dăruit o măiestrie pentru care ar trebui să-i aduceţi mulţumire în fiecare seară, înainte de a adormi »— zise părintele.
Paolo se întoarse. « Cine credeţi că a mai fost la Cina cu Isus şi apostolii? »— întrebă.
« Ştim cu siguranţă că erau treisprezece, socotindu-l şi pe trădător » — zicea părintele Buono, care voia să fie sigur. « Poate că vor mai fi fost de faţă şi rubedeniile care aduceau bucatele. Ni se dă de înţeles că erau oaspeţii unui senior cu dare de mînă, credincios lui Isus. »
« Aşa gîndesc şi eu, un senior de neam mare, cu veşminte bune, care-şi primeşte oaspeţii în logie. »
« Întocmai, stăpînul casei care primeşte. Este o atenţie. »
« Şi de cealaltă parte sufragiul, drept lîngă o coloană, stînd să cerceteze cu privirea dacă toţi comesenii sînt serviţi cu onorurile cuvenite. »
« Bravo, aceasta este o idee excelentă. »
În primul plan, rezemat de coloana dintre piedestaluri, Paolo trasa rapid figura vorace şi gigantică a sufragiului, dar se simţea ostenit. Se dădea îndărăt pe scara cu schelă, ca să vadă dacă poziţia personajului era justă. Compoziţia care pornea din centrul scenei rămînea — în chip inexplicabil —

goală și dezlînată, și pictorul dădea vina pe zăduful adus de siroco, care-l moleșea, răpindu-i toate puterile. Ba îl treceau căldurile, ba avea spinarea scăldată în sudori reci. Se întreba de ce oare primise să facă o pînză mare cît peretele. Dacă n-ar fi dat imediat ascultare călugărului care-i comandase lucrarea, arzînd de nerăbdare să semneze contractul și să-l vadă că începe lucrul, putea să reducă din spațiu. Douăzeci de personaje, de mărime naturală, se pierd pe o pînză de treisprezece metri pe șapte. Acum își dădea seama că acceptase o măsură cu desăvîrșire greșită. Într-o izbucnire de mînie, aruncă penelurile pe masa unde-și ținea culorile și, coborînd treptele scăriței, se opri să privească schița. Avea ochii amețiți, limba chinuită de-o arsură supărătoare. Scoțîndu-și haina de postav gros, mînjită de culori, se răsucise, plecînd fără a-și mai lua ziua bună de la călugăr.

V.

În *Cină*, cardinalul protector al Ordinului își găsise un loc frumos, șezînd în primul plan al mesei, nu prea departe de Isus. Și astfel Caliari le astupase gura monahilor de la San Zanipòl.
Chibzuind bine, ideea că desfrînatul înveșmîntat în purpură — vestit la Veneția pentru nesocotințele lui — ar fi putut să fie poftit la Cina Domnului cu apostolii, îl înfuria grozav, și ca să mai atenueze nota mohorîtă adusă de trufia lui îi pusese alături pe piticul sicilian care sta de vorbă cu papagalul, așezat la baza coloanei. Pînza începuse să fie înțesată de figuri. Gloata săracilor, ațîțată de miresmele îmbietoare ale fripturilor de miel aduse pe tăvi, se înghesuia la intrările logiei, întindea mîinile, se cățăra pe plinte, îmbrățișa coloanele. Slujitori și slujnice se învîrteau de colo pînă colo prin jurul mesei, aducînd amforele și turnînd vinul în cupe.
Acum, după ce compoziția fusese definită, i se părea că-i lipsește spațiul pentru alte personaje.

Spre pildă, pentru mecena. Era atît de modest încît nu îndrăznise să ceară un loc; dar un colț tot avea să-i găsească. Şi stareţului Alvani avea să-i stea bine între cei care luau parte la cină. Era dintre cei care, fără să pretindă un loc la masă, rînduiesc mersul petrecerii și nimeni nu-i ia în seamă. Avea în minte chipul lui grosolan de țăran padovan, craniul cu cîteva șuvițe de păr și ochii sfredelitori între pleoapele aplecate. Uita oare pe cineva? Mai trebuia să amintească de bețivanii nemți care dăduseră foc Refectoriului, să-i înfățișeze sub chipurile celor doi vlăjgani înarmați care păzeau casa, mîncînd și bînd. Ideea dificilă și plină de variație a atîtor personaje se întrupa armonios, strălucea de lumină, își schimba timbrul, se detașa pe fundalul marmurilor logiei, se reliefa pe albeața feței de masă, în lumina după-amiezii, care se revărsa printre arcade. Pe cerul amurgului, trecînd de la verde înfocat la roz azuriu, pînă ce ajungea să arunce o sclipire albastră și albă, se desprindeau turnul fantasc și palatele palladiene, cu tencuielile lor catifelate, cu balcoanele și ferestrele din piatră de culoarea laptelui. Bătea clopotul. Paolo auzea glasurile îndepărtate ale călugărilor care se tînguiau în cor. Ieșind din Refectoriu, dădu ocol incintei mănăstirii ca să-și mai desmorțească picioarele și să ajungă, de-a curmezișul grădinilor de zarzavat ale mănăstirii, pînă la Temeliile Noi. Voia să simtă cum sufla briza dinspre insule, să arunce o privire spre Murano și spre San Michele. Se pregătea să cineze laolaltă cu monahii. De multe zile nu mai dăduse pe-acasă. Nu-i mai ardea de Elena lui și de prunci. Știa că erau sănătoși, și-i era de ajuns. Dar și cu călugării, la masă, nu izbutea să răspundă amin la momentul potrivit. De la jilț pînă la ultimul loc, luneca pe coridor și, cotind după portic, urca scara cufundată în beznă. Urca la întîmplare. Ajuns la aripa lungă, o străbătea ascultîndu-și ecoul pașilor pînă ajungea la ușă chiliei sale. Își scotea puținele veșminte și cădea pe salteaua de paie, într-un somn brusc și adînc.

Cînd deschidea iarăşi ochii, i se părea că dormise doar cîteva clipe. Pe ferestruica luminată pătrundea zgomotul apei, mirosul focului aprins în bucătăria de dedesubt. După ce-şi strîngea în grabă veşmintele şi sandalele, aruncîndu-şi cămaşa strîmb, ieşea desculţ pe coridor, în aerul care-i dezmierda pielea. Era primul călugăr care se deştepta în mănăstire. Îl desfăta răcoarea pietrelor pe tălpi. Privea dincolo de ferestrele mari ale aripei lungi; pe iarba incintei ţopăia şi fluiera cîte-o păsăruică. Azurul cerului se incendia, pentru o clipă devenea de un alb incandescent.
La fîntîna zidarilor, în fundul şantierului, se scălda zgomotos. Părea un urs. Pe firele blonde de pe obraji, prin plete, pe braţe, pe pieptul păros, rămîneau risipiţi minusculi stropi de apă. Şi-n clipele acelea, apa parcă i-ar fi şters pulberea de pe minte, ca de pe un geam opac. Prindea iarăşi, din zbor, ideile, revedea figurile din *Cină* — albul, galbenul, roşul aprins bălţat şi azuriul, galbenul roşcat al cîtorva capete. Într-o dimineaţă, dintr-o răsuflare, pictase cîinele care aştepta să-i cadă în labe ciolanele azvîrlite de comeseni. Era momentul fericit pentru născocirea culorilor. După ce se asigurase că figurile au mişcări degajate, paşi şi gesturi fireşti, acum putea să le înveşmînte după pofta inimii; şi se baza pe memorie şi practică, amestecînd amintirile ceremoniilor somptuoase la care asistase cu cele din viaţa zilnică a străduţelor şi pieţelor, cu o bucurie în care se revărsa o subtilă ironie: ca în figura celui în veşmînt de purpură, protectorul ordinului, împopoţonat şi stîngaci în trufia lui lumească. Profitînd de combinaţie, putea să se înfăţişeze sub chipul stăpînului casei, care-şi primeşte oaspeţii, şi astfel să-i întoarcă spatele cardinalului îmbrăcat în purpură. Desigur, omul din primul plan, care-i poftea pe săraci să intre în casă nu putea fi altul decît el. Înrădăcinată această idee, îşi schiţă autoportretul din cîteva tuşe subtile. Iată-l deci intrat în istoria *Cinei*, la fel ca părintele Buono (acesta nu se recunoscuse în rîndurile săracilor, cu turbanul tras pînă aproape de ochi).

Pentru celelalte personaje avea să se folosească de fizionomii care-i erau deosebit de vii în amintire. Tițian, care avusese nenorocirea de a-și vedea arsă opera, putea să stea în fundul mesei, în chip de apostol.

I se păru că trebuie să se desprindă de pînză, să n-o mai vadă cîtăva vreme. Îl chemă pe fratele Benedetto, care lucra în atelierul din San Samuele, ca să-i dea îndrumări cu privire la desăvîrșirea priveliștii pe care o și conturase, și la marmurile logiei. Îl cuprinsese o nerăbdare irezistibilă, trebuia neapărat să plece din Veneția, cu copilașii și cu Elena, în grădina de zarzavat de la Sant' Alvise, ca să simtă mirosul casei nelocuite. Se și vedea cum stă la sfat cu țăranul, cum se hîrjonește cu cățelandrii, sporovăiește cu Nena despre găini și despre sorg. Ce frumusețe de cer! Ziua se sfîrșea încet-încet, se și făcuse caldă și noroasă. Și mergea cu închipuirea prin iarba jilavă, se învîrtea printre copacii în floare ai livezii, intra în pivnița plină de parfumul vinului învechit în butoaie. Răcoarea nopții peste întinsul cîmpiei adormite era blîndă, te înfiora ușor, iar dimineața limpede, cu cerul plin de zburătoare. Părea că sosesc de pe Montello și de pe Grappa, zburînd deasupra ținutului ca să se afle acolo, deasupra capului său. Se adunau cu miile la Sant' Alvise și, după ce țipaseră și fluieraseră toată dimineața, dispăreau o dată cu arșița.

VI.

Aplauzele dobîndite de marea pînză, sfîrșită pentru Înălțarea din 1573, îndemnaseră Colegiul să deschidă Refectoriul, iar poporul venețian, care alergase să vadă *Cina*, rămăsese în extaz, aruncînd bănuți în căldărușe de aramă, se plimba mulțumit prin incintele pavilioanelor din curțile reconstruite.

Cine văzuse, cu trei ani înainte, incendiul și ruinele negre ale mănăstirii, spunea că nu-i vine să creadă în minunea înfăptuită și pictura lui

Caliari părea cu adevărat miraculoasă. Monahii erau încîntaţi. Părintele Buono, pierdut prin mulţime, sorbea laudele aduse tabloului de parcă ar fi fost opera lui; în orice împrejurare, le trecea cu modestie pe seama confraţilor şi mulţumea Providenţei pentru milosteniile care curgeau din belşug. Hărmălaia, foiala, dezordinea mulţimii prin pavilioane şi în Refectoriu erau mari, şi pînă la urmă tulburară rînduielile mănăstirii. Stareţul porunci închiderea porţilor şi îi îndemnă pe cuvioşi la o săptămînă de reculegere. Dădu apoi de ştire că dorea să se întrunească iară Colegiul, pentru a asculta bilanţul socotelilor reconstrucţiei şi, pe neaşteptate, decise ca adunarea să fie prezidată de către părintele custode. Părintele Alvani era suferind. Peste cîteva zile se află că plecase cu febră mai înainte de revărsatul zorilor, chemat de stareţul provincial.

Părintele Buono îi îndruma pe ultimii muncitori să facă rînduială prin ogrăzi, să curețe livezile, să acopere gropile de var. Stătea pe malul dinspre Temeliile Noi, ca să controleze barcazurile care porneau în larg încărcate de unelte şi scule, de pietriş ce trebuiau descărcate în insule. Era mulţumit că regăseşte în jurul lui vechea ordine care-l elibera de atîtea griji; şi îşi pregătea sufletul pentru însărcinările lui obişnuite părăsite de atîta vreme. Lăsînd deoparte şorţul mînjit şi galenţii de lemn, îmbrăca o frumoasă tunică proaspăt ieşită de la spălătorie şi străbătea coridoarele, mergînd cu pas uşor pînă la biroul său.

Într-o seară stareţul, care se întorsese de la Veneţia, trimisese după el.

Aşezat la birou, cu o foaie desfăcută în faţa lui, părintele Alvani îl salută cu un semn şi-l pofti să şadă. Cu glasul blînd îi ceru veşti despre şantiere, întrebă cîţi muncitori mai rămăseseră prin casă şi dacă pictorul a mai dat pe la mănăstire. Părintele econom, răspunse cuviosul Buono — aducînd vorba pe departe — comunicase, în cadrul ultimei întruniri a Colegiului, cheltuielile cerute de încheierea lucrărilor, dînd cont cu amănunţime
 pînă la cele privitoare la puţina lemnărie rămasă;

iar la venituri amintise ofrandele, obolii primiţi, neuitînd nici milosteniile strînse în căldăruşe în cursul vizitării *Cinei* de către poporul venețian. « O sută doi ducaţi » — îşi încheie el raportul. « Ştiţi, reverende părinte »— adăugă stareţul cu voce dintr-odată gravă —« că tabloul nostru îl va duce pe pictor în faţa tribunalului Sfîntului Oficiu? » Şi, fără a băga în seamă uimirea și spaima zugrăvite pe chipul interlocutorului său, urmă: « Am fost chemat să dau raportul; este un lucru tainic, între călugări, dar judecătorul inchizitor, Aurelio Schellino din Brescia — de-al cărei nume poate că ai auzit și dumneata — zice că vrea să-l convoace pe pictor ca pîrît și să-i audă mărturia cu urechile sale. Ştii cît este de neînduplecat şi bănuitor. Nu i-am spus că n-ar avea dreptate, ca să nu-l înrăiesc, devine lup cînd simte miros de erezie. Pesemne că la Veneția i-a strecurat cineva o vorbă. Se gîndește doar la diavol.» Părintele Buono, după ce-şi trase răsuflarea, ţinea capul aplecat în piept. « Înțeleg că ești abătut, dar gîndește-te ce-a fost pentru mine... Sfîntul Domnic, ocrotitorul nostru, mi-a sugerat: „Trebuie să taci". Din fericire, printre notarii Republicii, însărcinaţi să asiste la proces, se află și un prieten al mănăstirii, Niccolò Venier. Umblă în pace. Ştiu că te-ar necăji osîndirea pictorului. Ar fi în joc bunul nume al Ordinului la Veneția, mănăstirea noastră ar rămîne compromisă şi jignită. Iar tabloul ar trebui să fie scos din Refectoriu. Lasă lucrurile pe seama mea. Nu degeaba sînt stareț. »

Părintele Buono mergea prin coridorul întunecat, clătinîndu-se de parcă ar fi fost beat. Se rezemă de perete. Pe fereastra deschisă intra o pală de aer aducînd o duhoare apăsătoare. În tăcerea nopţii lătra un cîine.

VII.

În capela Sfîntului Teodor, unde şedea completul Tribunalului Inchiziției, străluceau pelerine scurte,

cu glugă roşie, ale Legatului pontifical şi ale patriarhului Veneţiei. Grefierul îl măsura scîrbit pe noul venit.
Ochii tuturor se aţintiseră asupra pictorului, înalt şi nemişcat în mijlocul aulei, în veşmîntul lui verde marmorat de mătase uşoară, cu cămaşa imaculată care ieşea din pieptarul deschis.
« Apropiaţi-vă »— rosti grefierul. « Sînteţi numitul Paolo Caliari, zis Veronese? Spuneţi care vă e profesia. »

PAOLO
Eu pictez şi fac figuri.

INCHIZITORUL
Ştiţi care este pricina pentru care aţi fost chemat?

PAOLO
Nu, domnia voastră.

INCHIZITORUL
Vi-o puteţi închipui?

PAOLO
De închipuit, pot.

INCHIZITORUL
Spuneţi ce vă închipuiţi?

PAOLO
Mi s-a spus de către reverendul stareţ de la San Zanipòl, chemat aici, că înălţimea voastră îl însărcinase să-mi ceară să pictez, în *Cina* mea, în locul cîinelui aflat lîngă masă pe Magdalena îngenuncheată. I-am răspuns că aş fi făcut cu dragă inimă lucrul acesta precum şi atîtea altele, dar simţeam că nu era acolo locul Magdalenei şi că, pentru a unge cu parfumuri picioarele Domnului nostru, trebuia să-şi pună capul sub faţa de masă.

INCHIZITORUL
 Dar ce înfăţişează tabloul dumitale?

PAOLO
Ultima cină a lui Isus Hristos cu apostolii.

INCHIZITORUL
În această cină, pe care aţi zugrăvit-o, ce tîlc are omul căruia îi curge sînge din nas?

PAOLO
Unei slugi, care a căpătat o palmă straşnică, i s-a întîmplat acest neajuns.

INCHIZITORUL
Şi ce anume vor să însemne cei doi nemţi, înarmaţi cu alebarda?

PAOLO
Prea cuvioase Inchizitor, aici ar trebui să spun cîteva cuvinte!

INCHIZITORUL
Spune-le.

PAOLO
Noi, pictorii, ne luăm singuri îngăduinţe pe care şi le iau poeţii şi smintiţii. I-am făcut pe cei doi alebardieri, unul care mănîncă şi celălalt care bea, în apropierea scării. Stau de strajă şi-mi pare drept ca să fie acolo, gîndind că un stăpîn de rang mare şi avut s-ar cădea să aibă astfel de slujitori.

INCHIZITORUL
Iar pe cel în veşmînt de măscărici, cu papagalul în mînă, de ce l-aţi pictat? Ce rost are?

PAOLO
E pus doar pentru împodobirea scenei.

INCHIZITORUL
Cine stă la masă?

PAOLO
Cei doisprezece apostoli.

INCHIZITORUL
Şi Sfîntul Petru, ce face?

PAOLO
Desface în ciosvîrte mielul, ca să-l împarte invitaţilor.

INCHIZITORUL
Dar vecinul său?

PAOLO
Îşi aşteaptă partea cuvenită, cu farfuria în mînă.

INCHIZITORUL
Şi ce anume înseamnă gestul celuilalt, de lîngă Sfîntul Petru?

PAOLO
E unul care se scobeşte în dinţi cu furculiţa.

INCHIZITORUL
Dar cine crede domnia voastră că s-ar fi aflat la cina aceea?

PAOLO
Hristos şi apostolii, dar odată ce în tablou rămîne spaţiu de prisos, eu îmi urmez imboldul inspiraţiei şi pictez şi alte figuri.

INCHIZITORUL
Acum, spuneţi dacă cineva v-a sugerat, cu perfidie, să pictaţi în această cină nemţi, măscărici şi alte nesocotinţe.
Ochii judecătorului alergau neliniştiţi de la pictor la Înţelepţii întru erezie, care asistau impasibili la proces.

PAOLO
Prea cucernice Inchizitor, eu nu am nevoie de sugestiile nimănui. Tabloul era mare, mi-am luat obligaţia de a-l picta în întregime după voia imaginaţiei mele, cît voi şti mai bine.

INCHIZITORUL
Dar cînd pictați aceste lucruri, aveți deprinderea de a le zugrăvi pe potriva subiectului sau vă urmați cu adevărat fantezia, fără a respecta faptele?
Întrebarea îi fusese adresată pe un ton crud și agresiv. Niccolò Venier aștepta răspunsul pictorului și între timp își nota pe carnet unele însemnări. Era singurul, dintre cei trei Înțelepți, care participa la interogatoriu cu prefăcută indiferență.

PAOLO
Eu fac picturile cu chibzuința cu care sînt înzestrat și atît cît poate cuprinde judecata mea.

INCHIZITORUL
Așadar, vi s-a părut nimerit ca la Cina cea din urmă a Domnului să fi fost de față măscărici, nemți beți, cîini, pitici cu papagali și alte asemenea blestemății!

PAOLO
Prea cucernice, nu!

INCHIZITORUL
Știe domnia ta că în Germania și în alte ținuturi molipsite de erezie s-a statornicit obișnuința ca, prin mijlocirea picturilor și a desenelor, să fie defăimată sfînta Biserică, pentru a li se propovădui oamenilor neajutorați la minte cele mai rele învățături?

PAOLO
Prea cucernice, știu asta. Dar îmi voi proclama încă o dată buna credință. De altminteri, zugrăvind *Cina* am urmat tradiția marilor mei înaintași.

INCHIZITORUL
Și ce-au făcut acești mari înaintași?

PAOLO
Michelangelo, la Roma, în capela pontificală, i-a pictat goi pe Isus, Sfîntul Iosif, Sfîntul Petru și

curtea cerească, în atitudini nu prea respectuoase.

INCHIZITORUL
Aha, aşadar, nu ştiţi că pictînd judecata de apoi, în care nu se presupune că ar fi vorba de făpturi goale sau îmbrăcate, într-adevăr nu era nevoie să fie pictate veşminte? Nu înţelegeţi că în opera aceea totul grăieşte spiritului, şi acolo nu se găsesc nici măscărici, nici cîini, nici arme, nici alte caraghioslîcuri asemănătoare? Şi vi se pare că se poate invoca o asemenea pildă pentru a apăra *Cina* voastră?

PAOLO
Prea cucernice Inchizitor, nu vroi să apăr nimic. M-am gîndit să pictez cît m-a ajutat priceperea mea. Nu cred că un pitic şi doi alebardieri ar fi în stare să semene atîta dezordine. Cu atît mai mult cu cît toţi aceştia se află în afara locului unde se petrece sfînta cină. I-aţi văzut doară, stau dincolo de logie.

INCHIZITORUL
Aceste descrieri nu mă conving. Sînteţi un şiret fără pereche. Vă priveam în timp ce vorbeaţi. Aveţi întipărite pe faţă semnele semeţiei ereticului, iar pictura voastră, pe care Tribunalul o judecă nelalocul ei şi lipsită de respect pentru mănăstirea Sfîntului Zanipòl şi Sfînta Biserică, dovedeşte chiar acest lucru. Sînteţi osîndit să aduceţi îndreptări şi să îndepărtaţi cusururile acestei opere a voastră în termen de trei luni, ca să nu vă atrageţi altminteri o nouă şi mai severă pedeapsă, stabilită de către acest Tribunal. Lucrarea aceasta va fi săvîrşită pe cheltuiala voastră şi în cel mai bun chip cu putinţă. Aţi înţeles?

Inchizitorul îşi pironise privirea asupra chipului încruntat al pictorului.
«Aţi înţeles?» — repetă ecleziastul.
«Am înţeles. Acuma, cu îngăduinţa domniilor voastre, pot să plec?»

« Duceţi-vă în pace. »

VIII.

Adunarea celor şapte preoţi de la Sfîntul Zanipòl, aleşi de stareţ pentru consfătuire şi strînşi laolaltă cu Caliari în Refectoriu, avea aerul unei ceremonii puse la cale spre a face pe placul Inchiziţiei. În mănăstire pictorul se simţea ca acasă, scăpat de constrîngerea de a trebui să le vorbească cu şiretenie călugărilor şi scutit de primejdia de a cădea în capcanele interogatoriului. În timp ce-i privea pe rînd, îl cuprindea iarăşi furia de a fi fost nevoit să răspundă unui judecător şiret şi furios, cu capul îmbîcsit de bănuieli fără noimă. Se urcase pe scară pînă pe schelă, refăcută anume pentru a-i uşura lucrările necesare îndreptărilor. Acum umbla în sus şi-n jos, măsurînd cu ochii întredeschişi cînd pictura cînd pe cuvioşi. De îndată ce-i văzu aşezaţi în tihnă pe jilţuri se şi întoarse către stareţ: « Prea cucernice părinte » — glăsui pictorul — «de unde să începem? »
Stareţul se uita la Caliari. Cu braţele desfăcute părea a spune că se lăsa pe seama judecăţii artistului.
« De la cei doi beţivani nemţi, care au dat foc mănăstirii? » — întrebă Paolo.
Părintele Buono ceru îngăduinţa de-a pune pe dată o întrebare, şi stareţul făcu un semn de încuviinţare.
« Cucernice părinte » — zise — « procesul m-a făcut să gîndesc atît de mult, încît mi-am pierdut somnul. Mă frămîntă voioşia, fastul cinei, străinii care iau parte la ea. Îmi veţi răspunde, fără doar şi poate, că Evanghelia lui Marcu şi cea a lui Luca vorbesc despre un ospăţ mare cu masa pusă cu tot dichisul ».
« Înţeleg, cucernice părinte » — ripostă Paolo. « În capul domniei voastre cina cea din urmă a fost o adunare ţinută cu cîţiva credincioşi, într-o peşteră tainică şi nu momentul în care Mîntuitorul le explică tuturora misterul răscumpărării păcatelor omului. »

« Vezi, domnia ta încurci lucrurile... »
« Nu încurc nimic. Domnia ta vezi sucit lucrurile, împrumutînd ochii Inchizitorului, Domnul să-l aibă în pază. Mai rău, îți spun. I-ai luat cu împrumut și păcatele. Acum te supără lumina logiei și a palatelor, veșmintele seniorilor și ale slujitorilor. Trebuia să-i fi îmbrăcat în zdrențe. Ce tîlc ar fi avut atunci pictura? Credința nu se măsoară după veșmînt. Luați aminte la voi înșivă, cucernice stareț și voi monahi. Oare purtați tunici de cerșetori? »
Părintele Buono sta ghemuit, cu capul plecat.
« Îmi pare » — urmă pictorul — « că stă scris într-o parabolă a evangheliei că un rege, cîndva, poftise o mulțime de oameni la un ospăț pentru nunta feciorului cel mai drag inimii sale, dar poate că oamenilor nu le era capul la nuntă. Atunci regele puse să fie poftiți la zaiafet toți cei întîlniți în calea crainicilor; pîrliții, hoții, șarlatanii, marinarii de toată mîna. Și iată că aceștia se duseră la ospăț. Mai tîrziu, învîrtindu-se printre mese, regele vede pe unul fără veșmînt de sărbătoare. „Ascultă, prietene, pentru ce nu ți-ai pus veșmîntul de mătase?" Bietul om nu știa ce să răspundă. Atunci regele, jignit, poruncește slugilor să-l lege de mîini și de picioare și să-l zvîrle afară, în beznă. Am istorisit întocmai, cuvioși părinți? »
Toți îl priveau și tăceau.
Părintele Eletto ridicase mîna și ceruse să vorbească. I se îngădui.
« Domine magister[1] » — glăsui, cu o ținută gravă cam caraghioasă — « eu v-am ascultat cu cea mai mare luare aminte. Bag seamă însă, cu amărăciune, că în sfînta *Cină* pe care ați pictat-o pentru Refectoriul nostru sînt prea multe femei... »
Un zumzet de șoapte vesele întîmpină vorbele sale, iar starețul se mulțumi cu acest răspuns pentru a nu ține seama de observația sa.
Acum domnea o tăcere surprinzătoare. Și, totuși, sentința Inchizitorului amenința cu sancțiuni,

 [1] Domnule profesor (în latină, în original). (N. Tr.)

dacă opera nu era refăcută și îndreptată în atîtea puncte. Nu aveau de ales: apostolul căruia îi curge sînge din nas, cel care se scobește în dinți cu furculița, piticul cu papagalul, nemții care înfulecau pe scara înfundată. Nu era mare lucru să se dea indicații precise.

« Ar trebui măcar — sugeră părintele Luciano — ca acolo, în față, să ștergeți cîinele. »

Pictorul avu o izbucnire de revoltă:

« De ce cîinele? » — întrebă el. « Credeți, poate, că Domnul nostru l-ar fi alungat? » Și stărui: « Doar nu e un negustor din templu, care împrumută ducați, cu camătă, ci un sărman care așteaptă să fie miluit cu un ciolan. Cît despre piticuțul sicilian care stă de vorbă cu papagalul lui, cu ce vă jignește bietul nevinovat? »

Starețul continua să-l privească pe Paolo, era limpede că voia să-și rezerve ultimul cuvînt, după ce monahii aveau să-și golească sacul.

« Într-un cuvînt » — glăsui părintele Eletto — « dacă ar fi după părerea domniei sale, în Cina aceasta nu e de schimbat nimica! »

Iar Paolo îi replică: « Ar trebui să fie schimbate atîtea lucruri » — rosti el, cu voce gravă — « după ce s-au scurs cîteva săptămîni, cu mintea proaspătă și odihnită, văd că sînt culori palide, desenul este lipsit de vlagă. Lucrînd cu mare sîrg, fără oprire, se poate întîmpla să faci greșeli mari, să continui munca doar purtat de amăgire. Fantezia nu e aceeași în fiece zi. Dar aceste păcate ale tabloului nu le poate pricepe nici cucernicul Inchizitor, nici — cu toată cinstirea cuvenită — voi, ceilalți preoți. Pictura este un mister al ochilor. Nu se află întunecare care să însemne o piedică pentru ea, nici vijelie sau tenebre care să îngenuncheze inima. Dar aceste mistere le înțeleg numai poeții și smintiții. Pentru ei lumina este ceva cu totul aparte, culorile au văpaia duhurilor și cîteodată chiar a diavolilor. »

Pictorul cobora încetișor scărița, își mătură cu mîna pieptărașul albit de var și se duse, cu chipul încruntat, către jilțurile cuvioșilor. Rămase nemișcat, scrutînd fața starețului. « Cucernici frați »

— întrebă acesta — « mai aveţi şi alte întrebări? » Toţi făceau semn că nu.
« Caliari » — grăi atunci stareţul — « o satisfacţie trebuie să-i dăm Inchizitorului. Mai înainte de toate, trebuie să ştie că domnia ta te-ai întors aici, ca să lucrezi la *Cină*. Culorile acelea pălite, despre care vorbeai, figurile acelea, luminile acelea pe care zici că le vede numai domnia ta... am vorbit lămurit? Sînt schimbări însemnate, vei aduce îndreptări în toată puterea cuvîntului. Apostolul Ioan, spre pildă, cu tunicuţa lui gălbuie — fă-mi şi mie un hatîr, pune-i una roşie. Este cel mai aproape de inima Domnului şi se cade ca acest lucru să se vadă de îndată, prin mijlocirea unui veşmînt de mătase purpurie. » Răsuflă adînc, de parcă ar fi rostit cine ştie ce grozăvie. « Inchizitorul » — urmă el cu glasul afectuos — « este supărat fiindcă noi am numit această pînză *Cina Domnului*. Un pustnic de felul lui, nici vorbă, că ar fi mai mulţumit dacă ar avea alt titlu, de pildă *Cina în casa lui Levi*. Această schimbare nu ştirbeşte întru nimic arta domniei tale, pictura rămîne întocmai cum era şi pînă acum. »
Paolo îl privea pe stareţ cu admiraţie. « Astfel, într-o parte ai putea să scrii cu penelul cuvintele din Evanghelia lui Luca. Părinte Buono, i le-ai putea dicta dumneata... »
Se ridicase în picioare, ceilalţi călugări făcuseră la fel.
« *Benedicat vos, omnipotens Deus...* » [1]
Paolo se înclinase în grabă.
Monahii îl urmaseră în tăcere pe stareţ, care păşea către uşa Refectoriului.

[1] Domnul atotputernic să vă binecuvînteze pe voi... (în latină, în original). (N. Tr.)

GIORGIONE
Furtuna (fragment)
Veneția, Galleria dell' Accademia

GIORGIONE (?)
Duelul lui Tristan
Berlin, Staatliche Museen

CIMA DA CONEGLIANO
Endimion dormind
Parma, Galleria Nazionale

CARPACCIO
Două doamne venețiene
Veneția, Museo Correr

LORENZO LOTTO
Portretul unui necunoscut
Veneția, Galleria dell'Accademia

LORENZO LOTTO
Portretul unei curtezane
Londra, National Gallery

TIȚIAN
Pietro Aretino
Florența, Galleria Palatina

TINTORETTO
Cina cea de taină
Veneția, Chiesa di San Polo

TINTORETTO
Răpirea Arsinoei
Dresda, Pinacoteca

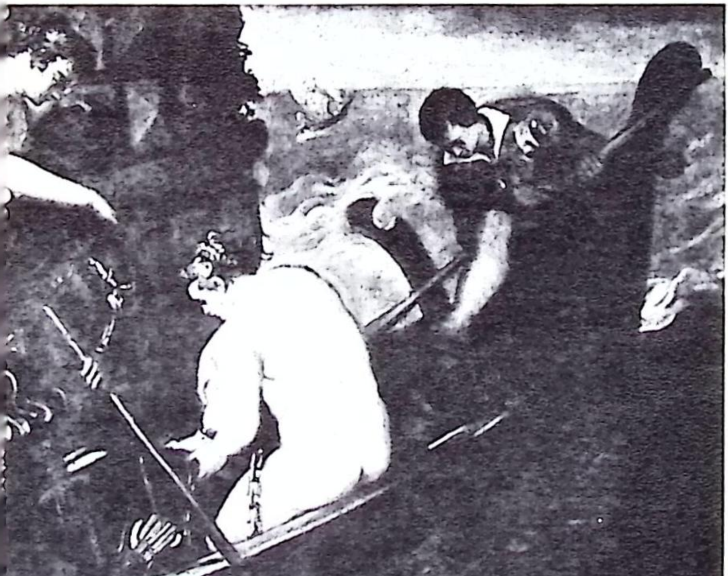

JACOPO BASSANO
Botezul Sfintei Lucilla
Bassano, Museo Civico

VERONESE
Adorarea magilor
Vicenza,
Chiesa
di Santa Corona

VERONESE
Cina in casa
lui Levi
fragment)
Veneția,
Galleria
dell'Accademia

VERONESE
Cina în casa lui Levi (fragment)
Veneția, Galleria dell'Accademia

ANDREA
PALLADIO
Vicenza,
Teatrul Olimpic

ANDREA
PALLADIO
Vicenza,
Teatrul Olimpic

ANDREA PALLADIO
Vicenza,
Teatrul Olimpic

TEATRUL ACADEMIEI
(1579)

Adnotările documentare relative la această nuvelă-teatru s-ar cuveni să fie numeroase. Prefer să-i îndrept pe cei care ar avea curiozitatea spre lectura operei despre Andrea Palladio, *scrisă de abatele Magrini (1847) şi la capitolul dedicat de Giangiorgio Zorzi* Teatrului Olimpic *în volumul* Ville e i teatri di Andrea Palladio *(1968-1969).*

Interlocutori

GIOVAMBATTISTA MAGANZA — *poreclit* Magagnò
MARTA — *soţia lui Palladio*
ANDREA PALLADIO
IL GROTO
CONTELE PORTO — *principele Academiei Olimpice*
ACADEMICIENII OLIMPICI DIN ANUL 1579

Acţiunea se desfăşoară: I. În casa lui Palladio; II. Pe străzile Vicenzei; III. În grădinile casei Porto, la zidurile Pallamaio.

I.

Bătrînul care ciocănise în poartă şi privea obloanele închise părea un pelerin maur. Sfrijit, bărbos, cu o pălărie veche murdară, purta un veşmînt de înmormîntare din postav gros, strîns la mijloc cu o sforicică, şi pe umăr îi atîrna traista de pîine umflată. Pe chipul ars de soare, ochii cu sprîncene stufoase şi plini de vioiciune alergau de la o fereastră la alta, ca să vadă printre despicăturile obloanelor trase, mergea de-a îndaretelea, cu paşi indolenţi. Îi părea cu neputinţă, ca la această oră matinală, să nu răspundă nimeni. Se întoarse şi bătu mai tare.

Pe scări se auzea tropăit de paşi.

« Ei, lăudat fie » — mormăia pelerinul — « voiam să spun cuvinte bune. »

Marta îi deschisese. « Bun venit, Magagnò ! »

« Dragă Marta, treceam prin părţile acestea şi am venit să mă închin după cuviinţă. Andrea e acasă ? »

« Intră, intră. »

Urcară scările, murmurînd.

« De miercurea tot pe drum sînt — zicea Magagnò — ziua de ieri mi-am petrecut-o la *Regona*, cu Ottavio Trento al nostru ; dar cum s-a nimerit că un car venea încoa' cînd se crăpa de ziuă, de-a lungul rîului, la iarmarocul din Vicenza, mi-am zis că era mai sănătos să folosesc prilejul. Astăzi era cald. »

« Cald, grozav de cald » — răspunse femeia. Străbăteau odăile cufundate în penumbră. « Uite cine e, a sosit Magagnò » — rosti Marta cu glas limpede, pentru a vesti de la distanță vizita. Şi după ce ciocăni binişor de două ori cu degetele în uşă, împinse uşa.

« Bravo, ne-ai făcut o surpriză frumoasă » — zise Andrea strîngînd mîinile noului venit — «aşază-te, simte-te ca acasă ».

« Mulţumesc, dragă domnule, sper că nu vă tulbur munca. »

« Nu, nu. Sfîrşesc doar de însemnat cîteva măsurători, ai un dram de răbdare. Dacă n-o fac imediat, uit de treaba asta. »

Lumina intra pe o fereastră care dădea spre livezi în odaia văruită, ceva mai mare decît chilia unui monah şi mobilată cu două scaune cu spătar și o masă solidă. Prin încăpere erau risipite cîteva hîrtii; ici şi colo se vedea cîte-un desen prins în cuie pe pereţi. Magagnò se străduia să le recunoască.

« Iată-mă-s » — zise Andrea — « vezi, cînd ajungi la cupolă, nu mai sfîrşeşti niciodată cu studiile deoarece cupola pe pilaştri trebuie să dea impresia că ar sta suspendată în aer. »

Se oprise. « Arăți bine, Magagnò. De unde vii? »

« De la *Regona*. Mă aflu aici pentru a picta emblema pe stindardul breslei notarilor şi a mai agonisi astfel cîțiva *marchetti*. Treabă veche, și i-aș fi pus cruce, dacă vîrsta și nevoile... »

« Ce-i drept, e drept. »

« Sigur, dar în treburile astea cu parale nu ştiu niciodată să mă descurc. Nu-mi dau pace; ba să-i scriu lui cutare un cîntec, ba să-mi desenezi mie modelul unui veşmînt pentru o slujbă cîntată; mie mi-ar trebui un mic model pentru un dulap. Şi uite-aşa, pînă la urmă nu mai am curajul de a cere dreptul meu. Sau, bunăoară, uit. Godi, care-mi datora treizeci de *marchetti* pentru ornamentele pavilionului de vînătoare, după trei ani îmi zice: „Da ce-ți trece prin cap, că nu ți-aş fi plătit pe loc?“ Iar Angelo Caldogno, cînd i-am cerut să încheiem socoteala pentru mica pînză a bisericuţei

de la țară, s-a mîniat foc și m-a muștruluit zdravăn ținîndu-mi o predică de parcă aș fi fost tîlhar. Domnia ta crezi că Porto va avea bunătatea să-mi plătească decorurile pictate pentru micul lui teatru, cînd s-a jucat basmul cu vrăjitoarea?»
«Tii, da' ce om!» — exclamă Andrea. «Se cuvine să ți se plătească, pentru că este dreptul dumitale. Știi, seniorilor le e capul la atîtea afaceri, călătoresc și apoi uită de ele. Dar ceea ce-mi spui despre micul teatru mă amărăște. Nu Porto trebuie să plătească, ci cancelarul Academiei. Astăzi, tocmai avem o adunare. O să-mi amintesc eu. Cîtă vreme a trecut, Magagnò?»
«Vreo șapte-opt ani.»
«Dar ești sigur, cu adevărat?»
«La fel de sigur pre cît este de adevărat că mă aflu aici. Nu, rogu-te, Andrea, lasă lucrurile așa cum sînt. Va veni momentul, și atunci, cu puțin tact, voi căuta să mă înfățișez. Nu trebuie să-i iritām, gentilomii aceștia sînt mereu cu mintea prinsă de călătorii, treburi de-ale cîrmuirii. Și se zbuciumă pentru harțele iscate între familii, pentru secetă, ori furtuna care face prăpăd pe cîmpuri.»
Andrea nu răspundea.
«De pildă, îmi istorisea Regonò că Montano Barbaran a căpătat friguri în Țara de Jos, unde așază în evantai ramuri împletite ca să asaneze pămînturile. Vezi și dumneata cum cade omul la pat, de la o zi la alta. Sînt seniori expuși la primejdii, aleargă pe ici și colo, în casă nevasta naște, feciorul se întîmplă de pică în mijlocul unei încăierări, și să nu dea Dumnezeu să mai rămînă străpuns de pe urma vreunui duel. Perceptorul nu-i dă pace, spionează ce mănîncă, ce veșminte poartă, dacă împarte milostenii. Anul trecut cu vijeliile acelea din mai, viermii de mătase s-au dus pe copcă. Cînd e vorba de familiile de rang mare, orice se poate întîmpla.»
«Dar pe domnia ta, Magagnò, ce te privesc toate aceste treburi?» — întrebă Andrea, cu voce gravă.
«Asta cam așa-i, n-am nimic cu ei, trăiesc ca o
 păsăruică, mă mulțumesc cu puțin. Și, totuși,

frumos ar fi ca acum la bătrîneţe să se spună despre mine că sînt meschin. Aş voi să spună toţi despre mine că sînt grijuliu, binevoitor, îndatoritor. Nu mi-am găsit încă un protector.»
« Ei, asta-i bună, un protector, şi la ce ţi-ar folosi? »
Magagnò surîdea.
« M-ar ţine pe lîngă casă ca pe-o rudă» — zise — « omul cînd îmbătrîneşte se mai satură şi el să tot bată drumurile ca aventurierii. Trebuie să mai răsfoiesc hîrtiile, să-mi tipăresc stihurile, însoţite de-o scrisoare de dedicaţie către un mare senior.»
« Către Ottavio Trento, nu? »
« Ar trebui să chibzuiesc» — glăsui Magagnò căzut pe gînduri. « Ştii, Ottavio este bănuit de erezie, azi-mîine s-ar putea să fie chemat dinaintea Sfîntului Tribunal. Şi pe urmă, reformatorii Atelierului l-ar tot cerceta, mai înainte de a-mi da şi mie un privilegiu. Ar fi ca şi cum ai chema mierlele cu fluierul.»
Se aşternu tăcerea.
« Şi eu am auzit pe cîte unul murmurînd pe socoteala lui Ottavio» — rosti Andrea. « Primeşte cărţi din partea sectelor, din depărtări.»
Magagnò îl privea neliniştit.
« Are legături cu Godi» — urmă Andrea, cu glasul scăzut — « cu cei din familiile Repetta şi Thiene, care ţineau adunări în vila lui Campiglia şi pînă la urmă, acum cîţiva ani, au fost trecute într-o sentinţă a Tribunalului Inchiziţiei, la Veneţia.»
« A, năpasta aceea a pierit numaidecît» — rosti năvalnic Magagnó. « În sentinţă nici măcar nu a fost pomenit numele lui Regonò. Un gentilom rezervat şi discret! Vorbeşte despre biserică şi despre sfînta religie doar cu prieteni de încredere.»
Acum tăceau amîndoi, şi se înţelegea că fiecare căuta un subiect de conversaţie diferit de cel abordat.
« Cît despre stihurile dumitale, aş putea, dacă crezi de cuviinţă, să-i cer un sfat lui Porto» —rupse tăcerea Andrea — « ştii cît de mult iubeşte poezia.»
« Nu, Andrea, las-o baltă, are o părere proastă despre mine. Zice că sînt vagabond, poltron,

obraznic. Mai bine nu-i spune nimic. Ehei, dragul meu, lumea s-a schimbat. Un senior cu suflet mare, ca Trissino al nostru, nu mai găsești. Acum favorurile unei mărimi trebuie să fie plătite cu vîrf și îndesat. »

Din grădină, din casele învecinate, se auzeau zgomotele obișnuite spre amiază cînd femeile trudesc la pregătirea ciorbelor, cînd răsună zăngănitul capacelor și cuțitelor care bat în tocătoare laolaltă cu vaierul butucilor spintecați, iar în văzduh plutea un miros înțepător de fum.

« Trag nădejde că te voi opri ca să îmbuci ceva cu noi » — glăsui Andrea — « mă duc să-i spun Martei mele. »

« A, mii de mulțumiri. »

Andrea ieși și se înapoie într-o clipită.

« Mă bucur să te am oaspete » — grăi gazda, așezîndu-se la masa mare — « putem vorbi în tihnă, putem căuta să punem un capăt necazurilor dumitale. Dar și dumneata, s-ar cădea să te liniștești odată. Groto, care te prețuiește, laudă tuturora stihurile dumitale. »

« Gigio, dragul de el » — îi răspunse Magagnò — « știi, omul acela este un orb cu două perechi de ochi, mă compătimește, mă laudă, iar eu îi citesc din Dante. Și cînd ne săturăm, discutăm despre sfînta religie și despre greșelile săvîrșite de Biserică. Ce crezi? Groto vorbește despre Domnul nostru cu argumente atît de virtuoase, încît pare un sfînt. Ar putea să stea de vorbă despre întruparea lui Hristos cu o seamă de cardinali, și să-i răzbească. Cardinalii sînt niște păcătoși, ignoranți și îngîmfați; și cînd stau și ascult asemenea spuse din gura lui, capăt și eu aripi, mă simt puternic, nici n-aș mai pleca din casa lui. »

Magagnò se entuziasmase.

« Acum doi ani — urmă — m-am apucat să-i pictez portretul, voiam ca, sub înfățișarea lui Nicodim, chipul lui să fie cunoscut în lumea întreagă. Și trei luni de zile în șir nu am făcut altceva. Chipul lui supt și ochii alburii ca negura mă înflăcărau. » « Încă două-trei tușe, Gigio » — îi ziceam — « dar ar trebui un Tițian ca să-ți picteze carnația. »

Iar Gigio glăsuia: « Chibzuieşte temeinic, nu te grăbi de fel, căci aici eşti ca la tine acasă ».
« Dar uite, trebuia să plec la Montagnana, mă aşteptau cei din familie Pisani la nunta Lauretei, la sfîrşitul ospăţului trebuia să recit un sonet de-al meu cu coadă. Uite aşa zboară săptămînile. Dar cînd s-a întors iarna, m-am aciuit şi eu la Adria. Îmi venise o idee măreaţă — să îmbrac portretul meu în mătase roşie. Şi cînd i-am spus asta lui Gigio, i s-a părut de un farmec nespus. Ia te uită, mă gîndeam în timp ce pictam, la o asemenea mantie nu s-ar fi gîndit în vecii vecilor Paolo, şi-i stătea de minune pe umeri, şi sub frumoasa-i barbă fumurie. Dar ochii, Andrea, ochii trădau o sfîrşeală mai mare ca de obicei ».
« Groto, scumpul meu, ce se întîmplă cu tine? »
« În cele din urmă, într-o bună zi m-a tras în odăiţa lui şi, încuind uşile, mi-a vorbit despre măcelărirea cruntă a baptiştilor săvîrşită în Franţa[1], despre martirii de la Basel, bărbaţi şi femei care mai degrabă s-au lăsat tăiaţi decît să ia spada în mînă şi să se apere. . . „Adu-ţi aminte, Magagnò" — îmi spunea — „în Evanghelie stă scris că cel ce scoate sabia, de sabie va pieri". »
« Şi plîngea. Ţi se rupe inima cînd vezi plîngînd un orb. Nici măcar Dante nu-i mai alina suferinţa, nu-l mîngîia nici măcar cîntul unde sînt sfîrtecaţi în bucăţi cei care uneltesc discordii religioase. I-am citit de la un cap la altul *Cartea Macabeilor*. Cînd şi cînd părea uşurat de frămîntările care-l răscoleau, voia veşti de la prietenii noştri din Padova şi din Vicenza. Aşa, ca să-i mai alung gîndurile negre, îi născoceam caraghioslîcuri şi cabale. Cîtă vreme îl stăpînea agitaţia aceea, era cu neputinţă să sfîrşesc portretul. »
« Cînd mi-am dat seama că se mai linişteşte un pic, am născocit o scuză ca să plec. Nici nu ştiam încotro îmi purtam paşii. Am fost cîteva luni la Este, apoi la Montagnana, şi pînă la urmă mi-am căutat adăpost la *Regona*. Trăiesc de parcă aş fi dat cu împrumut, azi aici, mîine colea. »

---
[1] Noaptea Sf. Bartolomeu. (N. Tr.)

« Şi nu te-ai gîndit niciodată că ai şi dumneata un cămin, Magagnò? » — îl întrebă Andrea.
« Cum să nu mă fi gîndit! Ştii bine că aveam şi eu o casă, că între pereţii ei stăteam cu Viga mea; dar am priceput curînd că nu eram făcut pentru a sta legat. Mă simţeam ca în colivie, mă năpădeau furiile, mă împresurau gîndurile negre, aveam leşinuri şi ameţeli şi nişte coşmaruri noaptea! Viga, necăjită de starea mea proastă, zicea că m-am ţicnit, şi-n loc să mă vindece cu trufandale, îmi făcea în ciudă, gătea ciorbe acre, zer şi mămăligă. Într-o zi, la Mantova, spre fericirea mea, am întîlnit un vestit cititor în stele care mi-a dezvăluit înlănţuirea şi misterele constelaţiei mele. Cei născuţi în zodia lui Saturn totdeauna poartă război cu cei aflaţi sub semnul Fecioarei: otrăviri, pîrjoluri, înjunghieri... »
Andrea îl asculta plin de întristare. Se gîndea cu cîtă îndărătnică trîndăvie neliniştitul tovăraş al călătoriilor sale din tinereţe mai colinda şi acum din casă-n casă, rătăcind prin ţări şi oraşe în căutarea unui protector în stare să călăuzească aripile obscurei sale vocaţii.

II.

Ieşind din casă după-amiaza tîrziu, cei doi prieteni hotărîseră să facă ocolul oraşului, pe din afara zidurilor fortificaţiilor, înainte de-a ajunge la grădinile casei lui Porto, aflată la Racchetta. Acolo urmau să se despartă.
Andrea, care se întorsese de la Veneţia cu cîteva săptămîni mai înainte, spunea că simte nevoia să-şi mai dezmorţească picioarele şi să-şi lepede de pe umeri moleşeala văratecă de pe urma siroco-ului, să-şi reîmprospăteze mintea stînd la umbră sub răcoarea copacilor. Magagnò, care era un drumeţ neobosit, nici nu-şi dorea altceva. Ieşind pe poarta Santa Croce, o luaseră pe malul ierbos, de-a lungul zidurilor şi al rîului Seriola. Andrea discuta despre cele trei şantiere deschise în oraş, fără ca vreo lucrare să fie sfîrşită: nici

Valmarana la Pozzo Rosso, din pricină că Piero da Nanto era zgîrcit cu ducații trebuincioși desăvîrșirii nobilului plan, nici la Chiericati, unde se tărăgănau lucrările pentru încăperile servitorimii. Cît despre el, nici nu se mai gîndea la Basilică, care semăna — din pricina amînărilor furnizorilor — cu clădirea palatului San Marco. Nici măcar dacă ar fi trăit pînă la o sută de ani, nu ar mai fi apucat s-o vadă terminată.
« Partea domniei tale e încheiată»— îi spuse Magagnò — « ai remușcări? »
Andrea clătina din cap, nemulțumit, răspundea că mai erau finisaje gingașe, care trebuiau să fie urmărite zi de zi, și, tot umblînd, savura aerul curat și țiuitul vreunui scatiu, dar se simțea apăsat de o tulburare nelămurită. Dezordinea îngrijorătoare a prietenului său se adăuga ușoarei sale neliniști, și felul cum trecea dintr-o vilă într-alta, în căutare de subsidii și de protecții acordate fără simpatie, îl ajuta să înțeleagă harțele și vanitatea oamenilor cu vază din Vicenza, întrecîndu-se care mai de care să-și sfîrșească palatul din oraș în modul cel mai fastuos. În felul acesta le dădeau de știre prietenilor că afacerile și negustoriile mergeau cu toate pînzele sus, și odată cu veniturile creștea și puterea lor obștească, atît în patrie, cît și la Veneția. Se împăunau cu demnitatea rangului și cu credința în sfintele scripturi, și pe urmă se caliceau la cîțiva prăpădiți de *marchetti*, cu o sfruntare de care s-ar fi rușinat pînă și un zdrențăros.
Să rupi din preț, zicea Palladio, asta era o iscusință vrednică de misiți, cînd vindeau grînele, vinul și nutrețurile, dar nu era potrivită cu starea bătrînului Chiericati. O casă frumoasă slujește mintea omului și nu ca dovadă a averilor sale.
Ajunși la Cantarane, se opriseră.
« Frumoasă, ce lumină ! » — murmură Andrea, aruncîndu-și privirile asupra grădinilor de zarzavat și a gospodăriilor din mijlocul livezilor, întinse pînă la zidurile bisericii San Rocco. În fața lor se înălța grădina Piovene, deasă ca o pădure.

Trăsura cu stemă a contelui Loschi se apropia bălăbănindu-se de cei doi drumeți și lăsîndu-i, în urmă cu mare larmă, pieri din vedere la cotitură. Celor doi prieteni li se păruse că gentilomul bolnav de gută îi măsurase cu coada ochiului, din spatele perdeluței ridicată puțin. Și el se ducea la întrunirea ținută de membrii Academiei în grădina casei Porto.

După ce străbătură piața Castello, măriră pasul. Magagnò voia să-l salute, dar Andrea îl tîra de braț.

« Mai fă doi pași cu mine — îi spuse; și iarăși îl cuprinse vechea lui dragoste pentru plantele de pe zidurile Pallamaio, pentru strada pietruită cu prundiș albăstrui, care alerga între cele două ziduri, dincolo de care cădeau frunzele marilor stejari. Tăcerea era întreruptă de loviturile seci ale baroaselor, de strigătele jucătorilor care băteau mingea cu bețe și zgomotele acelea nu știrbeau frumusețea solitară a peisajului. În fundul cotiturii, de unde se vedeau trăsurile oaspeților lui Porto, Andrea spuse: « Am să fiu acasă înainte de a se înnopta. Poate voi fi în stare să-ți dau o veste bună. Ce zici? »

« Diseară poposesc la Vicenza, Andrea »— răspunse Magagnò —« știi, mîine trebuie să mă înfățișez dinaintea breslei notarilor. »

« Unde vei locui? »

« Păi de, încă nu știu. La careva. Am să dau eu un semn de viață. La revedere. »

III.

Membrii Academiei Olimpice întîmpinară sosirea lui Palladio cu un scurt ropot de aplauze, care-l zăpăcise pe moșneag, oprindu-l în pragul grădinii. « Iertați-mă că am întîrziat, am făcut un ocol lung prin oraș, trebuie să văd cum stau lucrurile pe șantiere. »

« Bravo, bravo, munca înseamnă onoare » — îi răspunse amfitrionul. « Vedeți, acum sîntem toți de față. Astăzi este o zi mare pentru noi și pentru

domnia ta. În sfîrșit, ursitele noastre se împlinesc. Cu luminile geniului vostru, vom clădi teatrul. » Chiar și vorbirea aceea prețioasă îi trezea lui Palladio o vagă tulburare. Și totuși, însoțită de o gesticulație elegantă, reprezenta o trăsătură clasică a adunării academice. Într-adevăr, Porto nu era academicianul cel mai retoric, dar, odată pornită conversația, se întreceau care mai de care să folosească titluri, plecăciuni, cuvinte înzorzonate, aveau grijă să nu rămînă datori cu replica; negreșit, asta depindea de creșterea primită în familie, de noblețea și vechimea stirpei și de uzanțele publice; și cu toate acestea, acum îi păreau lui Palladio înflorituri exagerate, de o stîngăcie nesărată și insuportabilă.
Își pipăia veșmîntul simplu și-și privea colegii așezați în semicerc sub umbrar, împopoțonați cu colane, purtînd cape brodate și cu pene. Îi cerceta cu privirea pe rînd, și i se părea că nu-i mai recunoaște. Erau aceiași oameni cu care avusese de-a face cu treizeci de ani mai înainte, cînd începea să clădească pentru ei vilele de la țară și palatele din oraș; cu spirit practic în judecarea problemelor, rapizi în hotărîrea cheltuielilor, însuflețiți de ambiții pe care nu le zămislea numai bogăția. Atunci vorbeau despre arhitectură cu competență și modestie, studiau cărțile lui Serbio și apoi *Vitruvio* al lui Barbaro cu mai multă plăcere decît îl citeau pe Petrarca. Elio Belli discuta avînd pe biroul lui *De re aedificatoria.* Abia se tipăriseră cele *Patru cărți*, că îl mîngîiaseră și îl lingușiseră, plini de orgoliu pentru că vila sau palatul lor fuseseră înfățișate cu atîta demnitate. Acum elogiile își schimbaseră tonul, erau simple palavre lipsite de spirit, îmbîcsite de bigotism: ca și cum, după ce fuseseră consolidate veniturile aduse de terenuri, nu ar mai fi rămas pe lume decît nevoia de a le păstra și apoi a le toca, în huzururi și deșertăciuni. Le privea chipurile și îi vedea umflați și buhăiți, cu o surîzătoare și trufașă sclipire în ochii lor fățarnici, le zărea mîinile dolofane, cu degete încărcate de inele, pantofii cu catarame de argint. Părea o defilare de măști.

« Nenorociți ! »— se gîndi, cuprins de o amărăciune neașteptată, și și-i închipuia printre deputații însărcinați să se ocupe de treburile comunei cînd pentru a face pe placul Inchizitorului, votaseră și publicaseră legile somptuarii, împotriva jocurilor, a veșmintelor și serbărilor, încît părea că peste oraș se abătuse postul cel mare și lumea devenise o mănăstire de călugări. De la amvonul bisericii Santa Corona, canonicul Marcheto citise cu glas triumfător pasajele cele mai severe ale edictelor, ascultat de credincioși cu capetele plecate.
Tresări, Porto vorbea despre el. Amintea de activitățile teatrale desfășurate de către Academie și de reprezentațiile date cu *Dragoste statornică* a cardinalului Piccolomini și cu *Sofonisba* lui Trissino ; și se pierdea în amintirea elogiilor aduse spectacolelor de aristocrația din Marca Trevisană și din Lombardia. Reprezentațiile avuseseră atîta măreție, încît în Feudă, vreme de douăzeci de ani în șir, nimeni nu mai cutezase să propună ceva asemănător. Acum sosise iarăși momentul de a arăta lumii ce era Academia Olimpică și de ce înfăptuiri era în stare.
« Domnia ta, Palladio » — glăsui Porto — « ar trebui să schițezi pe dată proiectul teatrului. Primarul ne-a rezervat terenul vechilor temnițe, învecinat cu Castelul. E al nostru. »
Arhitectul se ridicase în picioare. « Vă mulțumesc, îmi faceți o mare cinste » — răspunse el plin de neliniște — « dar ce să fac ? la Veneția sînt așteptat pentru a înălța clădirea bisericii San Giorgio și a Mîntuitorului . . . trebuie să mă întorc acolo la începutul lunii viitoare, trebuie să isprăvesc cupola. »
« Da'ce Mîntuitor, da' ce cupolă » — izbucni iritat Giulio Pojana. « Pe noi nu ne poți refuza. Ce-ți mai trebuie ca să te așezi la masă și să desenezi frumosul nostru teatru, de vreme ce ai făcut atîtea altele ? »
« Bine ziceți » — răspunse cu glas molcom Palladio — « poate nu vă închipuiți ce chinuri am îndurat ca să fac teatrul din curtea mănăstirii

della Carità, pentru *Compagna degli Accesi*. Cum am sfîrşit, i-am scris lui Arnaldi că făcusem lucrarea nu numai întru ispăşirea păcatelor mele trecute, ci şi pentru acelea pe care va să le mai săvîrşesc, şi că nădăjduiam să nu mai creez niciodată alt teatru.»

«Dar ce-ţi mai trece prin cap şi domniei tale, ce tot spui!»— protestau toţi cei din jur.

«Eu spun că dacă omul e bătrîn» — şi se gîndea la osteneala care începuse să-l apese — «nu-i mai umblă capul la asemenea poveşti. Aş fi vroit să mă bucur şi eu de puţină tihnă.»

«Te înţelegem, Palladio» — spuse Porto, cu amabilitate — «dar să nu amestecăm teatrul nostru cu cel al trupei veneţiene. Domnia ta ai lucrat pentru nişte nobili scăpătaţi, fără nici un Dumnezeu. Teatrul nostru este altceva. Ne-am gîndit să-l facem mare, bogat somptuos. Uite, te rog să iei loc. Trebuie să-ţi explic ce gînduri are Academia.» Andrea se întorsese la locul lui, ceilalţi îşi şopteau la ureche, aruncînd priviri apăsătoare.

«Pînă una alta, ne-am gîndit la un teatru adevărat» — urmă Porto — «şi nu la o scenă provizorie, ca aceea veneţiană, lăsată în voia intemperiilor într-o curte oarecare; un teatru acoperit cu treptele rînduite în semicerc ca cele antice. Domnia ta, care l-ai ilustrat pe Vitruviu, m-ai înţeles. Şi pe urmă, imediat se înalţă marele prosceniu cu multe sanctuare, unde va trebui să pui statuile întemeietorilor Academiei. Fiecare dintre noi va alege pe unul din marii învăţaţi ai antichităţii, cu care seamănă mai mult, spre a fi dăltuit cu efigia lui. Domnia ta, de pildă, sub ce nume ai vroi să fii imortalizat?»

Andrea îl privea cu ochii înspăimîntaţi şi nu izbutea să-şi tragă răsuflarea.

«Va trebui să te gîndeşti grabnic, Palladio» — grăi Porto — «şi pentru statuile de pe prosceniu să ţii seama că sîntem şaizeci de aleşi, trecuţi fiecare cu cincizeci pînă la o sută de ducaţi de aur. Am pus deoparte trei mii de ducaţi, dar vom mai aduna; şi dacă suma nu va fi suficientă, vom mai găsi cît ne va trebui.»

Cuvintele principelui Academiei stîrniseră aplauzele asistenței.
« Vom face un teatru în marmură în stare a sfida secolele » — urma principele. « În timpul carnavalului viitor vrem să-i avem în mijlocul nostru pe comedianții Andreini, spre a juca o pastorală, cu muzică și dansuri. E multă vreme de cînd doresc s-o ascult pe marea Isabella. »
« În timpul carnavalului viitor? » — întrebă Andrea, neîncrezător. «Dar domnia voastră, principe, nu vă dați seama că pînă la carnavalul viitor mai sînt doar cinci sau șase luni? »
« Iartă-mă, domnia ta ești stăpînul, va rămîne pentru alt carnaval. Dar vrem să terminăm grabnic. Îți vom da ajutoare, dacă domnia ta vroiește. Îl avem pe Scamozzi . . . »
«Nu, nu, ferească sfîntul, lăsați-l în pace. Dacă va fi cumva nevoie de ajutoare, mi le voi căuta eu însumi.»
În vreme ce plouau pe capul său săgețile colegilor academicieni, își dădu seama că bîjbîie prin amintire, în căutarea unui amănunt; și dintr-o dată își aminti proclamația prin care Senatul venețian interzisese reprezentațiile atît publice, cît și private, și decretase expulzarea *histrionilor* de pe teritoriul republicii. La Veneția edictul stîrnise o mare nemulțumire împotriva iezuiților și ordinul *della Calza* protestase, în vreme ce obișnuiții anonimi vîrau în gurile de leu sortite denunțurilor insulte și blesteme împotriva procuratorului Zaccaria Contarini, care, bolnav, poruncise să fie adus în Senat în pătucul lui, spre a-i implora pe colegii săi să mențină proclamația.
« Și nu țineți seama de decretul Senatului venețian împotriva spectacolelor? » — întrebă Andrea, agățîndu-se de această ultimă interdicție.
« Lăsați Senatul să cînte » — țipa tînărul Godi — « ce vroiți? ca în Academia noastră să dicteze legile călugării venețieni? »
« Întocmai, nimenea nu ne poate ordona în casa noastră ce anume se cuvine și ce nu se cuvine să facem » — vorbi mai departe Porto, cu trufie. « Cît despre decret, a fost publicat pentru a pune
 o frînă reprezentațiilor care se dădeau la Veneția.

Erau scandaloase prin jignirile aduse sfîntei religii, respectului uman, precum și virtuților consoartelor noastre. Pe noi nu ne privește. Vroim teatrul pentru a juca legende clasice, în limba populară, și actori faimoși care să cunoască arta rostirii și a gesticei. »
Andrea asculta, ghemuit pe scaunul lui.
« Veneția a avut mînă largă » — urmă principele Academiei, cu glasul grav — « și acum de ce se plînge? Că a lăsat să zburde prea mult fanteziile eretice, trivialitățile bouarilor, rîsul nerușinat al măștilor? Venețienii și-au băgat singuri în casă tot soiul de bădărani cu limba prea slobodă și gata la măscări, pe care, cu scuza că graiul țărănesc stîrnește rîsul, i-au dezmierdat și îngrășat. Bouarii sînt totdeauna potriviți pe ogoare, ca să are și să plivească, acolo li-e locul. Dacă apoi îi vine cuiva cheful de a recita *frottole*, s-o facă cu cei de-o potrivă cu ei sub hambar, cînd și-au sfîrșit munca. »
« Iată-l pus la locul lui și pe Magagnò » — se gîndi Andrea, uitîndu-se la Porto și voia să spună că printre scriitorii rustici se mai aflau și Menon, Begoto și Orbul din Adria, pe lîngă Magagnò pictorul. Nici unul dintre aceștia nu era țăran. Dar tăcu, pricepea că în zadar le-ar fi luat apărarea.
« Așadar, Palladio, domnia ta te vei apuca de treabă de îndată » — spuse Porto. Iar artistul, trezit din meditație, zise: « A, da, trebuie să mă gîndesc la acest lucru. »
« Dă-ne aici cuvîntul domniei tale, și peste cîteva zile vom iscăli învoiala. »
Andrea șovăia. Începuseră să se aștearnă primele umbre ale înserării și conturul chipurilor celor din adunare se topea în desișul plantelor.
« Da, vă dau cuvîntul meu » — rosti cu ochii pierduți în gol. Și numaidecît adăugă: « Vă aduc cuvenitele mele plecăciuni, s-a făcut tîrziu, ca s-ajung acasă trebuie să fac o bucată bună de drum. Noapte bună. »
Ajunsese la poartă. Caii nerăbdători izbeau pietrele cu copitele și nechezau, făceau să se

legene trăsurile cu cîte-o smucitură. După ce dădu colțul, se trezi în umbra străzii. Clipea din ochi, vedea prost.

Mergea tîrîndu-și picioarele ca un cal bătrîn. Programul acelui proscenium plin de seniori în veșminte fastuoase, cu toge, cuirase, spade și cărți, i se părea repetiția unei reprezentații care n-avea să se sfîrșească niciodată.

Teatrul începea deci cu actorii aceia de piatră și de stuc, înălțați la rangul de personaje ale unei piese care trebuie să fie tălmăcită în limbaj arhitectonic. Restul decorației era lipsit de noutate: un mare arc în mijlocul prosceniului, două firide la ambele capete și pe laturi; și deasupra, pe laturi, plasate ferestrele pentru oratorii și prologuri.

Dincolo de arc, totuși, exista ceva mai bun decît simulacrul de culise conceput de Barbaro pentru pastorală. Lucru învechit. De-a lungul străzilor se potrivea de minune Vicenza, palate și cocioabe, mici turle de lemn, dughenele negutătorilor; se afla templul cu cupola lui, iar pe timpane, pe logii, pe ornamente și nișe, o forfotă de paiațe, balerine, măști, slujitori, hoțomani și tîrfe din Carampane, făcute cu un fuior de cîlți și cu stuc, și cîte-un petec muiat în ghips; și firme de hanuri, dughene de brutari, dulgheri, tocilari, cu ucenicii dăltuiți în lemn de pază la uși sau printre coloane. Oare nu aveau dreptul să figureze în teatru, chiar dacă erau lipsiți de nume ilustre și de bani?

Mergea încet pe drumul bun, văzînd parcă aievea mulțimea personajelor cunoscute și necunoscute. Se străduia să-i rînduiască. Nici unul nu voia să renunțe la poza lui, să coboare din nișa sa în proscenium.

Intrînd pe strada Porti, văzuse, în străfulgerarea torțelor, cum se alcătuiește un cortegiu. « Ei, da' încotro se duc? ce îngropăciune este? » — întrebase cu glas tare. Și primul trecător care pășise pe lîngă el, cu chipul smerit și îndurerat — nu cumva era Arnaldi? — i se păruse că întreabă: « Unde te duci? » Și se frecă la ochi.

Cortegiul, în şiruri de cîte patru persoane, îşi vedea de drum cu pas greoi. Îi recunoştea pe colegii de la Academie, înveşmîntaţi în negru, cu spadele trase, îndreptate cu vîrful spre pămînt. Toţi tăceau. Era o noapte caldă, sufocantă, aerul făcea să scîrţîie ferestrele şi isca vîrtejuri de colb. Fulgera, nori mari verzi străbăteau cerul vestind furtună.
Bătrînul întinse pasul, strecurîndu-se de-a lungul zidului. Cortegiul — acum pricepea — urma un mic dric tras de o mîrţoagă bătrînă, leşul din sicriu era acoperit cu un valtrap negru. Îl depăşi, aproape alergînd. Ascuns pe sub porticurile din Pusterla stătea să-l aştepte, rezemat de un pilastru, în timp ce pietrele fierbinţi îi încălzeau spinarea. Şi îşi trecea mîinile peste ochi, ca să îndepărteze halucinaţiile acelea supărătoare.
Cînd porni iarăşi la drum, din cer începuseră să picure cîţiva stropi. Cortegiul, după ce trecuse peste podul de pe rîul Bacchiglione, dispăruse. Un suflu de aer răcoros îl mai învioră. Ploaia, adusă de rafalele de vînt din cîmpie, cădea deasă peste pietre.

NOTA AUTORULUI

Nu îi revine autorului sarcina de a distinge, în textul celor nouă istorisiri, tonurile dialectale, locuţiunile, frazele idiomatice, atribuindu-le diferitelor graiuri venete. Va fi de ajuns să spunem că aria acestor graiuri se întinde, cu aproximaţie, de la Treviso pînă la Veneţia, coboară în Polesina de jos pentru a urca din nou spre Vicenza şi împrumută de la *koiné* vicentină, şi de la cadenţele sale, multe nexuri şi construcţii topice. Micul glosar alcătuit se străduieşte să dea explicaţii şi lămuriri asupra termenilor întrebuinţaţi. Dialectele i s-au impus de la sine autorului din raţiuni determinate de gust şi de fantezie, pentru sensul mustos şi sunetul anumitor termeni bogaţi în *vis* [1] naturală. Se cade deci a fi avertizaţi puriştii care apără cu străşnicie, de exemplu, dialectul veneţian (dacă se mai află şi dintr-aceştia) că autorul, cînd a pornit la scrierea acestei cărţi, nu şi-a propus o operaţie de arheologie dialectală, ci inventarea — cu toate limitele şi riscurile implicate — unui limbaj care să aibă în gura personajelor o forţă figurativă proprie şi o funcţie expresivă precisă.

Ne aflăm — şi este bine să spun acest lucru numaidecît — în faţa limbajului unei perioade de criză, contaminat (chiar în cadrul aceleiaşi povestiri) de varietăţi lexicale şi idiomatice de

---

[1] Forţă (în latină, în text)

proveniență diferită, care nu pretind nici măcar să aibă o coerență provincială a lor. Nici una din provinciile venete nu și-a salvat unitatea dialectului propriu, nici măcar la nivelul de așezare « aflată într-un colț pierdut de lume ». În ultimul deceniu, industria mijloacelor de comunicare, care produce totul în masă, și-a făcut bine treaba. Astfel, din anii de după al doilea război mondial și pînă astăzi, dialectul suferă toate atentatele comise de o falsă mentalitate burgheză și neoburgheză, care italianizează construcțiile și deci și caracterele fonice ale vorbelor, ale nexurilor, ale formelor idiomatice; într-un cuvînt, le distruge formele și structurile multiseculare, considerînd că ar aparține unui mod de comunicare de extracție joasă și inferioară. Sper că nu voi fi cel din urmă care va atrage atenția în ce măsură această atitudine reprezintă falsul concept al unei societăți lipsite de perspective culturale și cît de gravă este pentru țara noastră pierderea unui patrimoniu lingvistic de o frumusețe și o eficacitate fără seamăn.

Presupun, în legătură cu această aserțiune, că nici un cititor nu cere probe de dosar în sprijinul ei și că nimeni nu va pretinde dovezile de legitimare pentru justificarea unui idiom atît de singular. Poate că unele semne ale sale ar trebui să fie găsite în istorisirile publicate aici, unde limba italiană și dialectul se amestecă; sau, în mod ironic, dialectul se italienizează, tocmai în procesul de reprezentare a acelui tip de criză la care am făcut aluzie. După ce trece de jumătatea cărții, dialogul devine mai înțepător, mai sfidător, insolent. Se schimbă teatrul acțiunii pentru diferitele istorisiri, se ivește în scenă contrareforma, trec în prim plan noi personaje și este amenințată arta lor și călcată în picioare demnitatea civică a poeziei și științei.

Astfel, la ultima răspîntie a secolului al șaisprezecelea, pînă la moartea lui Andrea Palladio, personajele evocate în carte trăiesc și acționează ca și cum ar fi blocate într-o lume supusă unei

inovații care nu mai poate fi oprită, aflată în fățișă revoltă împotriva autorității religioase și civile. Chiar și pentru istorie, după 1565, Tintoretto, Veronese, Jacopo Bassano și Palladio sînt indivizi capabili de erezie, eretici pe plan stilistic. În concepția autorului, dialectele au — dacă este posibil — o semnificație care depășește gustul și fantezia de a le folosi; în sensul că vrea să reafirme, prin gura protagoniștilor, exigența indestructibilă a protestului și a libertății creatoare, pe care nici un fel de conformism și nici o tiranie nu le pot suprima.

CUPRINS

Prefață 5

FEMEIA DIN DALMAȚIA 13
ÎNTOARCEREA ACASĂ 39
DOAMNA PAOLA 55
PORTRETUL 73
SEARĂ VENEȚIANĂ 89
MODELUL LUI TINTORETTO 101
BOTEZUL SFINTEI LUCILLA 127
PROCES PENTRU EREZIE 141
TEATRUL ACADEMIEI 169

Nota autorului 187

REDACTOR: ILEANA ŞOLDEA
TEHNOREDACTOR: ZOE TOMA

APĂRUT 1973; COLI DE TIPAR 8;
PLANŞE TIPAR ADÎNC 12;
C.Z. PENTRU BIBLIOTECILE MARI 7.74;
C.Z. PENTRU BIBLIOTECILE MICI 7;
TIRAJ 15.000+20+140 EX. BROŞATE.

ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ
„ARTA GRAFICĂ", CALEA ŞERBAN VODĂ,
NR. 133, BUCUREŞTI
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Biblioteca de artă

87

Biografii. Memorii. Eseuri

proces pentru erezie

Proces pentru erezie nu este propriu-zis un roman în înțelesul obișnuit al cuvîntului, ci o suită de miniaturi care surprind cu pitoresc și fantezie cîte un moment din tainica existență a pictorilor lagunei venețiene din secolul al XVI-lea. Pornind de la o simplă mărturie istorică, uneori de la fascinația unui tablou, Neri Pozza reușește să contureze o lume, să umanizeze o personalitate, să confere unui peisaj sau unei fresce celebre, încremenită de secole, freamătul unor clipe de viață, să însuflețească o epocă și în ultimă instanță un oraș: Veneția.

Lei 7,50